



Kunskapsunderlag för kulturmiljö i Upplands Väsby

2025-05-28

Nyréns Arkitektkontor

Innehåll

1. Inledning

Inledning

Bakgrund och syfte

Avgränsning

Metod

Kulturmiljö i lagstiftningen

Plan och bygglag (2010:900)

Miljöbalken

Kulturmiljölag (1988:950)

Riksintressen i Upplands Väsby

Hur kunskapsunderlaget ska användas

Känslighetsbedömning vid förändring i kulturmiljö

Känslighetsbedömning av kulturmiljöer

2. Fornlämningar

Det förhistoriska Upplands Väsby

Det förhistoriska Upplands Väsby

Stenåldern

Bronsåldern

Äldre järnåldern

Yngre järnåldern

Arkeologiska fynd

Runstenarna

s 4

s 5

s 5

s 5

s 5

s 6

s 6

s 6

s 6

s 8

s 10

s 11

s 11

s 12

s 13

s 13

s 13

s 13

s 13

s 14

s 14

s 14

Fornlämningsmiljöer i Upplands Väsby kommun

s 16

Kring Edssjön: en centralbygd under yngre järnålder

s 16

Maktcentrum och storgårdar i kommunens norra delar

s 18

Den östra järnåldersbygden – från stensträngslandskap till runstenar

s 19

Arkeologi i tätortsbebyggelse

s 22

Järnålder med långväga kontakter: Sanda och Lilla Sylta

s 25

3. Karaktärsmiljöer i Upplands Väsby

s 26

Upplands Väsby's karaktärsmiljöer

s 27

Landsbygden

s 29

Herrgårdslandskapen

s 30

Gårdar och byar

s 32

Flerbostadshusen

s 34

Folkhemsepoken 1940-tal till 1950-tal

s 35

Rekordåren 1960-tal till 1970-tal

s 36

Postmodernism 1970-tal till 1990-tal

s 38

Småhusen

s 40

Villaområden före 1960

s 41

Radhus och kedjehus 1960-70-tal

s 42

Industrier & verksamheter

s 44

Vårdmiljöer

s 45

Verksamheter längs kommunikationer

s 46

4. Värdefulla kulturmiljöer i Upplands Väsby

s 48

Landsbygdens kulturmiljöer

s 49

Områdesindelning

s 49

1. Antuna - Älvsunda
2. Eds kyrka - Edsby med Eds prästgård
3. Runsa
4. Oxunda
5. Hammarby kyrka - Stora Väsby
6. Torsåker - Stjärnborg
7. Dyinge
8. Borgby - Harby - Smedby

s 50

s 56

s 60

s 62

s 64

s 68

s 72

s 74

Tätortens kulturmiljöer

s 78

Områdesindelning

s 79

1. Bromsbodavägen
2. Oxundavägen
3. Ägget
4. Runby Hage
5. Hagvägen - Trädgårdsvägen
6. Väsby villastad med Optimus och Stationsområdet
7. Centralvägen
8. Apoteksskogen - Sigma
9. Väsby centrum med Dragonvägen-Kavallerigatan-Stallgatan

s 80

s 84

s 90

s 94

s 98

s 106

s 110

s 114

s 124

10. Smedby 1 och 2

s 130

11. Smedby 3

s 138

12. Skälby

s 142

13. Fresta kyrka

s 146

14. Bredden

s 150

15. Grimstaby

s 156

16. Bollstanäs - Gamla vägen

s 160

Bo 85

s 164

17. Bo 85: Carlslund

s 166

18. Bo 85: Runby Backar

s 172

Terrasshus

s 180

19. Terrasshus: Hasselbacken

s 182

20. Terrasshus: Lövstavägen

s 186

Kompletterande kulturmiljöer

s 190

Kompletterande särskilt värdefulla byggnader och bebyggelseområden

s 191

Bebyggelseområden

s 192

Byggnader

s 193

5. Källor

s 194

Källor

s 194

Projektnformation

s 195

1. Inledning



Inledning

Inledning

Bakgrund och syfte

2017 fick kontoret för samhällsbyggnad i samarbete med kultur- och fritidsförvaltningen i uppdrag av kommunstyrelsen att ta fram ett kommunövergripande kunskaps- och beslutsunderlag med kartläggning, identifiering och värdering av kommunens kulturhistoriskt viktiga bebyggelse, byggnader och miljöer. Arbetet med inventering och framtagande av kunskapsunderlaget har pågått under år 2024 och 2025.

Föreliggande rapport – *”Kunskapsunderlag för kulturmiljö i Uppland Väsby”* – beskriver kulturmiljöer och byggnader som bedöms kulturhistoriskt värdefulla och har bäring på kommunens historia eller på annat sätt är karaktäristiska för Upplands Väsby. De identifierade kulturmiljöernas karaktärsdrag, egenskaper och kulturhistoriska värden beskrivs i rapporten. Därutöver ges en vägledning med förhållningssätt till varsam förvaltning och förändring av miljöerna. Kunskapsunderlaget kan användas av politiker och handläggare på kommunen, men vänder sig även till allmänheten och kommunens fastighetsägare och invånare.

Kunskapsunderlaget är inget juridiskt bindande dokument utan är tänkt att fungera som ett strategiskt kunskapsunderlag för samhällsplanering och bygglovsprövning och ge stöd och vägledning för kommunens handläggare. Fokus i kunskapsunderlaget ligger på att genom kartor, bilder och text ge tydliga exempel på karaktärsdrag och beskriva miljöernas kulturhistoriska värden samt ge vägledning med förhållningssätt för förvaltande och förändring.

Avgränsning

Kunskapsunderlaget beskriver de byggnader och miljöer som kommunen bedömt som särskilt värdefulla enligt Plan- och bygglagens 8 kap. 13 §. Obeskriva att dokumentet inte är en uttömmande inventering av all bebyggelse i kommunen. Kulturhistoriskt värde och värdefulla karaktärsdrag ska alltid beaktas vid alla typer av ändringar även där värdena inte varit utpekade sedan innan. Avvägningar mot andra intressen och värden behöver göras i varje enskilt fall i samband med översiktsplanering, detaljplanering eller vid bygglov. Kompletterande analyser och detaljerade undersökningar och konsekvensanalyser kan behöva göras för respektive miljö i samband med eventuell planläggning eller bygglovsprövning.

Det äldre kulturmiljöprogrammet från 1988 har varit utgångspunkt för urvalet av områden. En översyn har gjorts av det tidigare programmens områdesavgränsningar för att bättre fånga hela miljöer och landskapssammanhang, samt justerats utifrån förändringar i stadsbilden som gett negativ påverkan på miljöerna. Det har också funnits behov att komplettera med ytterligare områden som blivit aktuella genom utredningar och underlag framtagna efter 1988.

En kompletterande lista har även tagits fram på byggnader och miljöer som bedöms som särskilt värdefulla utanför de större helhetsområdena. Dessa redovisas sist i rapporten utan närmre beskrivning. Vid förändringar av eller i anslutning till miljöerna behöver kompletterande kulturmiljöunderlag tas fram som stöd för avvägningar och bedömning av åtgärdens påverkan.

I det äldre kulturmiljöprogrammet från 1988 finns en utförlig historik över kommunens framväxt. Kommunen har under senare år även tagit fram en stor mängd utredningar och analyser där olika delområdens historia och värden beskrivs ytterligare. I kunskapsunderlaget ingår därför inte något renodlat historikkapitel. För en översiktlig historik hänvisas till rapporten *”Översiktlig bedömning av kulturhistoriska bebyggelsemiljöer i tätorten”*, framtagen 2009. I slutet av detta dokument finns även en lästips med tips på ytterligare litteratur över kommunens bebyggelseutveckling där vidare kunskap kan sökas.

Metod

Arbetet har utförts i samarbete mellan byggnadsantikvarier och landskapsarkitekt/stadsplanerare från Nyréns Arkitektkontor och i nära dialog med kommunantikvarien i rollen som beställare. Urval och avgränsning av områden har skett på återkommande arbetsmöten mellan beställare och konsult. Avstämning av materialets innehåll och redovisningsnivå har även genomförts med en referensgrupp på kommunen med representanter från plan och bygglov. Representater från hembygdsföreningen har medverkat med sakkunskap och granskning.

Arbetet har tagit utgångspunkt från tidigare kulturmiljöprogram från 1988 samt senare framtagna utredningar och rapporter. Gemensamma platsbesök har genomförts mellan oktober 2024 och mars 2025 för inventering, analys och bedömning av samtliga områden som beskrivs i kunskapsunderlaget. Karaktärsdrag

och vägledning med förhållningssätt har därefter arbetats fram i gemensamma tvärdisciplinära arbetsmöten för att fånga kulturmiljöernas hela bredd.

För kapitlet om fornlämningar har arkeolog medverkat. Kapitlet har också granskats av runolog vid Riksantikvarieämbetet. Utgångspunkten för fornlämningskapitlet är de äldre texterna från tidigare framtaget Kulturmiljöprogram, 1988. Texterna från det äldre kulturmiljöprogrammet har redigerats för att bli mer pedagogiska med fokus på avläsbarhet, upplevelsevärde och pedagogiskt värde. Eventuella förändringar i fornlämningsområdet (nyttillkommen bebyggelse efter 1988) har kontrollerats liksom huruvida några arkeologiska undersökningar har gjorts. Rapportmaterialet är genomgången och sammanställt översiktligt, med fokus på undersökningar. Ett urval av enskilda fornlämningsobjekt har gjorts och de viktigaste finns beskrivna under respektive delområde.

Metod för identifikation av kulturhistoriskt värde

Traditionellt identifieras kulturhistoriska värden i byggnader, platser och miljöer utifrån två perspektiv: som källa till upplevelse och som källa till kunskap.

Kunskapsvärdet definieras utifrån platsens funktion som historiskt dokument över samhällsförändringar, ideal, historiska händelser eller andra viktiga spår från vår historia.

Upplevelseknutna värden handlar bla om autenticitet och patina, men berör även rent estetiska och arkitektoniska aspekter.

Inledning

Kulturhistorisk värdering utgår från ovan indelning i källa till kunskap och källa till upplevelse baserat på den kategorisering av kulturhistoriska värden som finns publicerade i Kulturhistorisk värdering av bebyggelse (utgiven av Riksantikvarieämbetet 2002). Fokus i värderingen är dock de kulturhistoriska berättelserna, i ett försök att bättre fånga de immateriella aspekterna av det kulturhistoriska värdet.

Vidare så definieras begreppet "kulturhistoriskt värde" av Riksantikvarieämbetet som "de möjligheter materiella och immateriella företeelser kan ge vad gäller att inhämta och förmedla kunskaper om och förståelse av olika skeenden och sammanhang - samt därigenom människors livsvillkor i skilda tider, inklusive de förhållanden som råder idag" (enligt Riksantikvarieämbetets plattform 2015).

I karaktärsbeskrivning och värdering fokuseras på det kulturhistoriska värdet som källa till upplevelse och kunskap, d v s hur det tar sig uttryck i den fysiska miljön, med identifiering av konkreta värdebärande karaktärsdrag.

Kulturmiljö i lagstiftningen

Kulturmiljön skyddas och regleras av flera olika lagstiftningar, varav de viktigaste är Miljöbalken (MB), Plan- och bygglagen (PBL) och Kulturmiljölagen (KML). Nedan beskrivs relevant lagstiftning som legat till grund för kunskapsunderlaget översiktligt.

Plan och bygglag (2010:900)

Med kulturhistoriskt värdefulla områden avses de av kommunen utpekade kulturmiljöer som berörs av förvanskingsförbudet i 8 kap 13 § Plan- och bygglagen. Förbud mot förvanskning innebär att byggnader, allmänna platser och bebyggelseområden som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt inte får förvanskas. Detta gäller även anläggningar, tomter i de avseenden som omfattas av skyddsbestämmelser i en detaljplan eller i områdesbestämmelser och allmänna platser och bebyggelseområden.

Det så kallade varsamhetskravet i PBL 8 kap. 17 § gäller för alla byggnader, inte bara de särskilt värdefulla. Kravet innebär att alla typer av ändringar ska utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden. Enligt plan och bygglagens 2 kap. 6 § gäller att:

"Vid planläggning, i ärenden om bygglov och vid åtgärder avseende byggnader som inte kräver lov enligt denna lag ska bebyggelse och byggnadsverk utformas och placeras på den avsedda marken på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till 1. stads- och landskapsbilden, natur- och kulturvärdena på platsen och intresset av en god helhetsverkan ..." och att:

"Vid planläggning och i andra ärenden samt vid åtgärder avseende byggnader som inte ingår i ett ärende enligt denna lag ska bebyggelseområdets särskilda historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden skyddas. Ändringar och tillägg i bebyggelsen ska göras varsamt så att befintliga karaktärsdrag respekteras och tillvaratas."

Vid såväl exteriöra som interiöra ändringar gäller det generella varsamhetskravet och det hårdare kravet i förvanskingsförbudet. Kraven ska tillämpas även om värdena inte varit utpekade sedan tidigare.

Miljöbalk (1998:808)

Riksintressen för kulturmiljövärden omfattas av miljöbalkens 3 kap. 6 §. Där regleras att riksintresset ska skyddas mot påtaglig skada, det vill säga att områdets kulturhistoriska värden ska bevaras och skyddas från åtgärder som medför påtaglig negativ kulturmiljöpåverkan. Det är de värden som legat till grund för utpekandet som ska skyddas från påtaglig skada. En åtgärd som berör ett riksintresse måste därmed utformas så att den inte medför påtaglig skada på riksintresset för att vara tillåtlig.

I Upplands Väsby kommun finns fyra områden som är utpekade som riksintressen för kulturmiljövärden. Se fördjupade beskrivningar på länsstyrelsens hemsida samt Handsbok för kulturmiljövårdens riksintresse från Riksantikvarieämbetet (www.raa.se).

I miljöbalken regleras även det generella biotopskyddet i 7 kap. 11§ som automatiskt skyddar värdefulla naturmiljöer bland annat alléer, stenmurar, odlingsrösen och åkerholmar.

Dessa typer av miljöer bidrar ofta till ett kulturhistoriskt värde i landskapet. Dispens krävs från länsstyrelsen för åtgärder som kan skada dessa miljöer.

Kulturmiljölagen (1988:950)

I Kulturmiljölagen (KML) framgår att det är en nationell angelägenhet att vi skyddar och vårdar kulturmiljön och ansvaret delar vi tillsammans: såväl myndighet som enskilda personer är skyldiga att visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön. Kulturmiljölagen innehåller bland annat bestämmelser för för skydd av fornlämningar, fornfynd, byggnadsminnen, kyrkliga kulturminnen och vissa kulturföremål.

Alla fornlämningar är skyddade enligt kulturmiljölagens 2 kap. 1 §. Det är förbjudet att utan tillstånd från länsstyrelsen rubba, ta bort, gräva ut, täcka över eller genom bebyggelse, plantering eller på annat sätt ändra eller skada en fornlämning. Samma skydd gäller även för den närmaste omgivningen runt en fornlämning. Den som planerar att genomföra en åtgärd uppmanas att tidigt rådfråga länsstyrelsen om en fornlämning kan komma att påverkas.

I Upplands Väsby kommun finns det år 2025 fyra objekt som förklarats som byggnadsminnen enligt kulturmiljölagens 3 kap. 1 §. För dessa gäller skyddsbestämmelser enligt samma beslut.

Det finns även tre kyrkobyggnader som är kyrkliga kulturminnen och skyddade enligt 4 kap. kulturmiljölagen. Väsentliga ändringar avseende kyrkobyggnaden, kyrkotomten, och begravningsplatsen får inte ske utan tillstånd av länsstyrelsen.

Inledning



Riksintressen i Upplands Väsby*

Skålhamravägen [AB 71]

Motivering:

Vägsträckning med förhistoriskt ursprung som knyter ihop en rik och komplex odlingsbygd med omfattande förhistoriska inhägnadssystem, tätbefolkad redan under järnåldern med runristningsmiljöer som förstärker intrycket av tidig betydelsefull trakt. (Fornlämningsmiljö, kommunikationsmiljö; vägmiljö, odlingslandskap; centralbygd).

Uttryck för riksintresset:

Skålhamravägen och de andra äldre vägarna med ålderdomlig småskalig karaktär och slingrande sträckningar. Det öppna odlingslandskapet där större delen den nuvarande bebyggelsen markerar förhistoriska gårdslägen. Områdets många runristningar däribland de samlade runristningsmiljöerna vid Broby, Fällbro, samt vid Gullbron som markerar vad- och broställen. Ortnamnen Broby och Fällbro som antyder de förhistoriska broställets betydelse. Järnåldersgravfälten i hela området, på flera platser i anslutning till de förhistoriska gårdslägena samt till runstenarna. Det omfattande hägnadssystemet i form av långa sammanhållande stensträngar längs med den förhistoriska utmarkens gränser mot inägorna. I flera fall stämmer de överens med dagens gränser mellan den öppna marken och skogsbygden. (Miljön berör även Sigtuna, Sollentuna, Täby, och Vallentuna kommuner).

Runsa [AB 72]

Motivering:

Herrgårdsmiljö med ursprung i en stormannagård från yngre järnåldern, vid strategiskt läge mellan flera viktiga vattenleder in mot Uppsala och med en herrgårdsanläggning som speglar högadelns levnadsförhållanden under främst stormaktstiden. (Herrgårdsmiljö, fornlämningsmiljö).

Uttryck för riksintresset:

Den farledsanknutna fornborgen med de ovanligt kraftiga stenvallarna och husgrundsterrasserna. Gravfälten med stora gravanläggningar, bl.a. "kungshögen" och skeppssättningen, en stenkrets med den spetsovala formen av ett skepp. Runsa herrgård i välexponerat och representativt läge med huvudbyggnaden i barockstil från 1663–73. De parställda flyglarna och magasinet kring den öppna gårdsplanen. Barockträdgården från 1600-talet i symmetrisk fransk stil och den under 1700-talet tillkomna engelska parken. Ekonomibyggnaderna som stallen, ladugården och logen varav flera är placerade med utgångspunkt i slottsanläggningens riktning. Mejeriet och orangeriet samt statarbostaden och inspektorsbostaden, en travilla i jugendstil. Det av godsdriften präglade landskapet med stora, öppna åkermarker. Den äldre vägsträckningen som går tillbaka till minst 1700-talet och det karakteristiska raka vägavsnittet med alléer vid infarten till slottet. Torpen och dess småskaliga karaktär belägna perifert från slottet.

Antuna [AB 79]

Motivering:

Herrgårdsmiljö som speglar 1800-talets storgodsbildningar i Stockholmstrakten med rationella storjordbruk och sammanslagna gårdar. (Herrgårdsmiljö, odlingslandskap).

Uttryck för riksintresset:

Herrgården med huvudbyggnad från 1881 ombyggd 1918 i klassicerande putsarkitektur, med tillhörande flyglar och park med medvetet placerade runstenar i herrgårdsparken. Herrgårdsanläggningens visuella koppling till den alléklädda infartsvägen mot öster med den faluröda torpliknande grindstugan i typisk lokalisering där vägen har sin början. Den sammanhållna och komplexa gårdsmiljön med den avskiljbara gruppen av ekonomibyggnader från sekelskiftet 1900 med faluröda, oftast panelade fasader. Smedjan med rustikt murade fasader av sten. Statarbostäderna och skolan i faluröd panelarkitektur från sekelskiftet 1900. Antunavägens sträckning, låga väggkropp och trädplanteringar. Brukningsvägens karaktär och vägsträckning norrut från bebyggelsemiljön. De öppna och sammanhängande åkermarkerna och trädklädda impediment som i stort saknar annan bebyggelse. Korpralbostället Agneslund med vitputsad huvudbyggnad och faluröd, timrad ekonomibyggnad.

Fysingen (AB 630)

Motivering:

Herrgårdslandskap med rötter i en forntida centralbygd med anknytning till kungamakten. Landskapet speglar en komplex järnåldersbygd och dess fortsatta utveckling genom den tidiga medeltidens sockenbildningar med patronats- och sockenkyrkor samt 1600-talets godsbildningar uttryckta genom prestigeanläggningar, med kontinuitet fram in i dagens agrarlandskap. (Herrgårdsmiljö, odlingslandskap, fornlämningsmiljö, sockencentrum, kommunikationsmiljö; vägmiljö, bymiljö).

Uttryck för riksintresset:

Det storskaliga, av godsdriften präglade landskapet i en slättbygd kring sjön Fysingen. Runristningarna, varav flera i ursprungligt läge, vid vägarna och vissa med sjönära placering. Järnåldersgravfältet i anslutning till byar och gårdar och på synliga åslägen. Nordians hög, beläget på det stora gravfältet i Åshusby. Åshusby med sockencentrumet, komministerbostället, fattigstugan och gästgiveriet. Norrsunda och Skånelas östtornskyrkor från 1100-talet. Hammarby medeltida salskyrka. Herrgårdsanläggningarna Skånelaholm, Harg, Vallstanäs och Torsåker med huvudbyggnader, ekonomibyggnader, arbetarbostäder, alléer och parkanläggningar.

* källa: www.raa.se mars 2025



Hur kunskapsunderlaget ska användas

Kunskapsunderlag för kulturmiljö i Upplands Väsby består av en kulturhistorisk översikt över kommunen i sin helhet samt fördjupningar för särskilt värdefulla områden.

Rapporten består av tre delar:

Fornlämningar

I det inledande kapitlet om fornlämningar beskrivs det förhistoriska Upplands Väsby och kommunens fornlämningsmiljöer. Områdena hänger ihop geografiskt och tematiskt och ger en förhistorisk bakgrund till de bebyggelsemiljöer som senare har uppkommit på samma platser. Framför allt landsbygdens miljöer innehåller rika fornlämningsmiljöer i Upplands Väsby.

Karaktärsmiljöer i Upplands Väsby

I kapitel tre redovisas kommunens tydligaste karaktärsmiljöer på en övergripande nivå. Karaktärsmiljöerna har identifierats som tematiska helhetsmiljöer utifrån kommunens framväxt och uppbyggnad. De övergripande karaktärsmiljöer som beskrivs är: Landsbygden, Flerbostadshusen, Småhusen samt Industrier och verksamheter.

Till varje karaktärsmiljö hör en övergripande beskrivning av karaktärsdrag, kulturhistoriska värden och en vägledning med förhållningssätt för att kunna bevara och utveckla miljöerna på ett varsamt sätt. Kapitlet är tänkta att fungera som stöd vid förändring av alla miljöer inom kommunen vid planering, bygglov och förvaltning, utifrån kraven på varsamhet och anpassning i Plan- och bygglagen.

Värdefulla kulturmiljöer i Upplands Väsby

Kapitel fyra beskriver större helhetsområden och byggnader som identifierats och bedömts som särskilt värdefulla enligt 8 kap. 13 § Plan- och bygglagen. En geografisk indelning har gjorts för landsbygdens respektive tätortens kulturmiljöer. Varje delområde hör även till ett av de övergripande karaktärsområdena som beskrivs i föregående kapitel.

Landsbygdens kulturmiljöer spänner över stora markytor med flera ingående gårdsmiljöer, byar och landskapsutsnitt. Områdenas övergripande karaktärer och värden beskrivs liksom relevant lagstiftning som berör miljöerna. Samtliga landsbygdsområden innehåller rika fornlämningsmiljöer, vilka beskrivs närmre i det separata kapitlet Fornlämningar.

Vid förändringar i miljön ska hänsyn tas till områdets kulturhistoriska värde och karaktär. Då landsbygdens kulturmiljöer har generella likheter som återkommer ges ingen specifik vägledning med förhållningssätt för varje delområde. Istället hänvisas till den vägledning som ges i kapitlet Karaktärsmiljöer, avsnittet Landsbygden.

Tätortens kulturmiljöer inleds med karaktärsbeskrivning avseende stads- och landskapsbild, arkitektur och utformning samt grönsstruktur. Miljöns kulturhistoriska värden formuleras och de viktigaste karaktärsdragen sammanfattas i punktform. Därutöver ges en vägledning med förhållningssätt till förvaltning och förändring av miljöerna, utifrån förvanskingsförbudet i 8 kap 13 § Plan- och bygglagen.

I slutet av kapitlet listas särskilt värdefulla byggnader och mindre grupper som identifierats utanför de större helhetsområdena. Bebyggelsen har samma skyddsstatus enligt PBL som övriga kulturmiljöer i kapitlet, men saknar beskrivning och finns enbart markerade på karta.

Förvanskingsförbud enligt plan- och bygglagen

Alla utpekade kulturmiljöer i Upplands Väsby omfattas av förvanskingsförbudet enligt plan- och bygglagen. Det innebär att dessa miljöer ska behandlas på ett sådant sätt att deras värden inte förvanskas.

Skyddet gäller vid alla typer av åtgärder både invändigt och utvändigt. Värdena behöver inte vara kända sedan tidigare. Ytterligare bebyggelse kan därför omfattas än de som presenteras i rapporten.

Attefallsbyggnader eller attefallsåtgärder är inte tillåtna på byggnader eller inom bebyggelseområden som bedöms som särskilt värdefulla. Bygglov krävs för dessa åtgärder.



Känslighetsbedömning vid förändring i kulturmiljö

Känslighetsbedömning av kulturmiljöer

Olika kulturmiljöer är olika känsliga eller mottagliga för nya tillägg/ändringar. Generellt är kulturmiljöer mer känsliga om:

- Värdena är knutna till uttryck för en avgränsad historisk period, kan vara känsliga för dominerande nutida tillägg.
- Landskapet är präglad av och värdena är knutna till utvecklingen av en viss verksamhet eller aktivitet över tid, kan vara känsliga för tillägg som saknar samband med verksamheten eller aktiviteten.
- Uttrycken återspeglar olika tiders kontinuerliga nyttjande av en viss plats, kan vara känsliga för tillägg som förändrar eller bryter mot platsens specifika förutsättningar och egenskaper.

Riksantikvarieämbetet (RAÄ) har tagit fram en metod för känslighets- och/eller konsekvensbedömning av kulturmiljöer. Metoden finns sammanfattad i RAÄ:s handbok för riksintressen och bygger på ett antal frågor som kan ställas för att bedöma en åtgärds påverkan på en miljö:

Vad försvinner och vad tillkommer?

- Kan exploatering på platsen innebära att objekt, karaktärsdrag, strukturer, funktioner och samband - som gör det utpekade värdet och historien läsbar i landskapet kommer att påverkas?
- Tillkommer nytillskott som påverkar kulturmiljöns skalor, former eller karaktärsdrag på ett sådant vis som påverkar läsbarheten av kulturmiljön?
- Innebär ny bebyggelse på platsen att påverkan på kulturmiljön kan bli så stor att området i något avseende riskerar att förlora sitt värde?

Är påverkan visuell eller funktionell?

- I hur hög grad kommer platsen fortsatt att karaktäriseras av eller kunna återspegla det kulturhistoriska sammanhang som ligger till grund för utpekandet?
- Kan åtgärden innebära att tillgängligheten till miljön minskar, att området fragmenteras, barriärer skapas eller att möjligheterna att besöka miljön på annat sätt försvåras?

Är påverkan direkt eller indirekt?

- Är det troligt att åtgärden kan komma att följas av andra åtgärder eller särskilda anläggningar vilka i sig kan medföra negativa konsekvenser?
- Finns det risk för att åtgärden på sikt minskar möjligheterna att bruka och förvalta miljön? Leder förslaget till en ändrad användning av miljön, så att läsbarheten av det kulturhistoriska sammanhanget påverkas?

Kulturmiljön stärker och berikar projektet

- Utgör platsens kulturhistoriska innehåll en särskild kvalitet och resurs för boende, verksamhet och besökare?
- Bidrar projektet till att läsbarheten av det kulturhistoriska sammanhang som ligger till grund för utpekandet stärks?
- Bidrar projektet till att tillgängligheten eller möjligheten att använda, bruka, förvalta och röra sig inom miljön förbättras?

2. Fornlämningar



Det förhistoriska Upplands Väsby

Det förhistoriska Upplands Väsby

Upplands Väsby kommun är mycket rikt på fornlämningar som vittnar om hur man levde och dog här under förhistorisk tid, d v s under stenåldern, bronsåldern och järnåldern fram till medeltidens början ca 1100 e Kr. Gravar, runstenar och fornborgar är en värdefull del av kulturlandskapet och har höga upplevelsevärden. Lämningar av boplatser från förhistorisk tid är ofta dolda under markytan och svårare att se med blotta ögat, men arkeologiska undersökningar kan bidra med mycket kunskap om dem.

En viktig fornlämningskategori i Upplands Väsby kommun är de s k stensträngssystemen, som är spår efter järnålderns stängsling av marker kring gårdar och byar. Alla registrerade fornlämningar finns i Riksantikvarieämbetets karttjänst Fornsök. Här kan sökningar ske direkt i kartan, och varje fornlämning har ett nummer (med formatet L2000-0000).

Stenåldern

Fram till ca 1800 f kr

De första människor som anlände till det som idag är Upplands Väsby kom antagligen under stenåldern, för ungefär 4000 år sedan. Då såg landskapet helt annorlunda ut – här fanns ett skärgårdslandskap utan förbindelse med fastlandet. Ända sedan senaste istidens slut, för ca 12 000 år sedan, höjer sig landet ur havet. För 4000 år sedan stod vattnet ungefär 25 meter högre än nu, och de som kom hit färdades med båt, på jakt efter fisk och jaktbyten.

Det har inte återfunnits någon bosättning från stenåldern i kommunen, men ett par fynd har gjorts av stenyxor som skulle kunna vara från denna tid. Kanske är de spåren efter våra tidigaste besökare.

Bronsåldern

Ca. 1800-500 f Kr

De första säkra bevisen för förhistorisk bosättning är från bronsåldern, ca 1800–500 f Kr. Då hade landet höjt sig så mycket att strandlinjen låg 15 meter högre än nu, och större sammanhängande markområden hade uppstått. Försörjningen kunde nu baseras i högre grad på boskapsskötsel och efterhand jordbruk. Boplatserna blev mer permanenta än tidigare (men jakt och fiske var fortfarande en viktig del av livsmedelsförsörjningen). De synliga spåren efter bronsålderns Upplands Väsby-bor utgörs främst av gravar: rösen och röseliknande stensättningar utan jordfyllning belägna på bergskrön. Flest sådana gravar finns östra kommunen. Det var också där större sammanhängande markområden först uppstod genom landhöjningen.

Äldre järnåldern

500 f Kr – ca 550 e Kr

Under äldre järnåldern (ca 500 f Kr-500 e Kr) förändrades både sättet att leva och sättet att begrava de döda. Landhöjningen hade frilagt än mer odlingsbara marker (vid vår tideräkningens början låg havsnivån ca 10 meter högre än idag). Åkerbruket började nu få så stor betydelse att boplatserna blev ännu mer permanenta än tidigare. Genom att man börjat gödsla jorden kunde nu samma åkrar brukas under längre perioder än tidigare. Stationära by- och gårdsbildningar uppstod och en organiserad samhällsstruktur började växa fram.

I Upplands Väsby finns exceptionella fornlämningsmiljöer som växt fram under denna tid, som exempelvis höjdbosättningen i Runsa-borgen och stormannagården i Lilla Sylta. Det var platser för den dåtida samhällseliten som hade både makt och långväga kontakter, långt bortom gränserna för dagens Sverige. Vid byn eller gården la man nu gravfält som nyttjades under flera generationer. Behovet av foder till djuren gav upphov till ängs- och hagmarker, där boskapen gick på bete. Betesmarken behövde stängslas från de odlade inägor, och därmed uppkom stora system med stensträngar.

Det finns en stor mängd stensträngssystem bevarade i Upplands Väsby, och därmed ett välbevarat järnålderslandskap som visar oss var man bodde och hur man organiserade livet på gården. Nära de stora stensträngssystemen, som i hög grad finns i östra delen av kommunen, finns också gravfält från äldre järnålder.

Fornlämningarna i Upplands Väsby

- I Riksantikvarieämbetets register över fornlämningar, karttjänsten Fornsök, finns (2025) 1228 platser med fornlämningar, möjliga fornlämningar eller s k ”övriga kulturhistoriska lämningar”. Fornsök är tillgängligt för alla via Riksantikvarieämbetets webbplats.
- De vanligast förekommande fornlämningarna är gravar och gravfält från förhistorisk tid. Andra kategorier är exempelvis runstenar, bytomter, forntida åkrar samt stensträngar, d v s hägnader. Det finns också fornlämningar från historisk tid, exempelvis minnesinskrifter, milstenar, sentida husgrunder m m.
- Alla fornlämningar, oavsett om de beskrivs i kommunala eller regionala kulturmiljöprogram eller kulturmiljöinventeringar, är skyddade genom Kulturmiljölagen. Länsstyrelsen är den myndighet som ansvarar för detta lagrum, och alla ingrepp i områden där fornlämningar finns eller kan finnas måste föregås av kontakt med Länsstyrelsen.
- Fornlämningar skyddas av 2 kap. i kulturmiljölagen.

Det förhistoriska Upplands Väsby

Yngre järnåldern

ca 550 e Kr – 1100 e Kr

Under yngre järnåldern (ca 500–1100 e Kr) blev Upplands Väsby nära nog fullbefolkat. Endast skogstrakterna i Ed och södra Fresta förblev obebodda. Drygt trettio gårdar tycks ha funnits i Upplands Väsby vid slutet av järnåldern. Vid samma tid låg havsnivån ca 5 m högre än idag och Upplands Väsby hade börjat anta sina nuvarande landkonturer.

På ett övergripande plan kan man anta att de östra delarna av det som idag är kommunen bebyggdes tidigare än de västra delarna. I Hammarby och Fresta socknar finns flera bronsåldersgravar och ett utpräglat bevarat äldre järnålderslandskap med stenssträngssystem, medan Eds socken förefaller ha bebyggts främst under yngre järnålder.

De ålderdomliga ortnamnsformerna i kommunen och förekomsten av järnåldersgravfält visar att de flesta av de gamla gårdarna och byarna i Upplands Väsby tillkom under yngre järnåldern. De vanligaste ortnamnsformerna som dateras till järnåldern är ortnamn som slutar på -sta, -by och -inge. Det kulturlandskap som skapades under yngre järnåldern har vi alltså fortfarande tydliga spår av.

Fortfarande finns flera av järnålderns gårds-lägen kvar med tillhörande gårdsgravfält. I Upplands Väsby finner vi dessa främst i de västra och östra delarna, d v s de områden som inte bebyggts under modern tid. Runby, Runsa, Ekeby och Eggeby, Torsåker (Tjursåker), Hammarby, Stora Väsby, Harby med flera är alla namn på gårdar som har funnits i minst tusen år. Den stora mängden runstenar från 1000-talet i Upplands Väsby vittnar också om en rik och fullt befolkad bondebygd under slutet av järnåldern.

Två mycket viktiga platser under senare delen av yngre järnålder var Stora Väsby och Sanda. Vid Stora Väsby finns kommunens största bevarade gravfält och nära gården har en stor silverskatt från vikingatiden med nära ett kilo silvermynt och smycken hittats.

Arkeologiska fynd

Av de arkeologiska fynd som gjorts i Upplands Väsby förtjänar, vid sidan av Väsbyskatten, två föremål ett särskilt omnämnande. Det är en svärdsknapp utförd i guld med almandiner och glasfluss i cloisonnéinfatning samt en romersk husgud, en s k lar, i brons. Svärdsknappen påträffades vid plöjning på Urmula gårde i slutet av 1800-talet, och laren fiskades upp ur Fysingen någon gång på 1700-talet.

Hur ser gravarna ut?

Bronsåldern

Gravar från bronsåldern är vanligen enstaka eller små grupper av rösen eller stensättningar på höjder. Ett röse är en flera meter i diameter stor (ibland upp till 15–20 meter i diameter) svagt välvd stenpackning i flera lager sten. Ofta finns en eller flera gropar i rösenas mitt. En stensättning är flackare. Bronsålderns rösen och stensättningar är inte täckta med jord.

Äldre järnåldern

Stensättningar är flacka konstruktioner i sten, oftast runda, och varierar från ca 1 meter till 5–10 meter i diameter. Det finns också kvadratiske och rektangulära stensättningar. Under äldre järnåldern byggdes gravarna med stor variation – ibland markerades de geometriska formerna av resta stenar i kanterna, och ibland är gravmarkeringen en enkel rest sten utan kringliggande stensättning.

Yngre järnåldern

Under yngre järnåldern samlades stensättningar, och nu även gravhögar av sten- och jordmaterial i gravfält nära gårds-lägena. Mot slutet av järnåldern blev gravarna än mer varierade. Förutom högar och runda stensättningar finns skeppssättningar, treuddar och rektangulära gravar.

Hur begravde man de döda?

Kremering har varit det dominerande gravskicket från senare delen av bronsåldern fram till slutet av vikingatiden. Dock finns det undantag. Det förekommer skelettbegravning från äldre järnålder, kanske p g a inflytande från romarriket. I sällsynta fall återfinns vi också skelettgravar från vendeltid, då i s k båtgravar. När kristendom började vinna inträde i Norden förekom rektangulära gravar i östvästligt läge med skelettbegravningar. Det är inte ovanligt att kristna gravar finns blandat med förkristna gravar på samma gravfält.

Det förhistoriska Upplands Väsby

Runstenarna

I Uppland finns en dryg tredjedel av Sveriges över tretusen kända runristningar. Flertalet av dessa är korsmärkta, d v s i runslingan är ett kors inkomponerat. De anses vara från 1000-talet och visar att de är från den tid då kristendomen bit för bit ersatte den förkristna seden.

Runstenar och runristningar var inte gravstenar i modern bemärkelse – man har inte begravt de döda invid runstenarna. De kan istället kallas en slags minnesstenar och fungerar bland annat som en form av dödförklaring och bekräftelse på arvskitte. De flesta texterna är korthuggna, men ibland finns historiska upplysningar, t ex om färder till Grekland och England. Inskrifterna kan också innehålla uppgifter om att beställaren låtit bygga eller anlägga en bro eller väg. Stenarna restes ofta vid färdleder, där de var väl synliga. Personuppgifterna i runskrifterna kan ibland, tillsammans med andra ristningar, ge möjlighet att följa en släkt i flera generationer.

Runristningar i Upplands Väsby

I Upplands Väsby har 79 runinskrifter upptecknats sedan 1600-talet. Flera av dessa är endast fragment eller förkomna. Många har också flyttats från sin ursprungliga plats. Så gott som alla är korsmärkta och ibland har runristaren, signerat sitt verk. Flera av de mest kända och skickligaste runristarna finns representerade i Upplands Väsby. Dit hör Öpir och Fot samt Visäte.

Sex ristningar i Upplands Väsby berättar om broläggningar. Ortnamn är inte så vanligt förekommande i runristningar men de finns på ett par i kommunen, bl a på det märkliga

Runbyblocket (U114, U116). Dessa ristningar ger också en mer innehållsrik bild av järnålderns människor än de sedvanliga korthuggna minnestexterna: "Ingrid lät göra ladbron och hugga stenen efter Ingemar, sin man, och efter Dag och efter Banke, sina söner. De bodde i Runbro och ägde där gård. Kristi hjälpe deras själ. Detta skall vara till minne av männen så länge människor leva."

Ett annat runblock som också har en mer upplysande text än vanligt finns vid Kyrkstigen (U112) i Ed, där Ragnvald låtit rista runor efter Fastvi, sin mor, Onäms dotter som dog i Ed. Vidare talar han också om att han varit i Grekland som krigarföljets hövding.

Bland andra välkända ristningar kan nämnas de s k Hammarbystenarna, tre till antalet (U273, U276, U277), där vi kan följa en släkt bestående av åtta familjemedlemmar i tre led. Tyvärr är alla stenarna sedan gammalt flyttade från sina ursprungliga platser. De står i dag vid Hammarby kyrka och Hammarby apotek samt vid gamla Löwenströmska lasarettet.

Ytterligare en grupp ristningar är värda ett omnämnande genom sitt innehåll. Det är de fyra Harbystenarna (U255, U267, U268, U269), som Björn fick resta efter sig av sin far och sin bror. Modern, Gillög, lät också göra en bro efter Björn. En annan av dessa stenar som flyttats från ursprunglig plats har en mer ovanlig text: "Illuge lät resa stenarna och göra hög efter Björn, sin bror" (U269). Illuge talar här om att han också lät gravsätta Björn, vilket troligen bör ha skett på ett närliggande gravfält. Den andra stenen som åsyftas är säkerligen samma som nu finns inmurad i Fresta kyrka. Två av Harbystenarna har ristats av den mycket konstnärligt begåvade runmästaren Fot.



Runsten inmurad i Fresta kyrka

Fornlämningsmiljöer

Fornlämningsmiljöer i Upplands Väsby kommun

De fornlämningsmiljöer som beskrivs i detta avsnitt är representativa för sin tid och utgör särskilt välbevarade och/eller pedagogiska exempel på hur man levde och begravde sina döda under bronsåldern och järnåldern i det som nu är Upplands Väsby. De kan med fördel inspirera till utflykter i kommunen.

Urval och beskrivning gjordes ursprungligen för skriften Upplands Väsby: kulturhistoriska miljöer (1988). Sedan dess har ny kunskap tillkommit genom nya arkeologiska undersökningar. Urvalet och texterna har därför kompletterats något, framför allt avseende de exceptionella fornlämningsmiljöerna som undersökts vid Runsa, Sanda och Sylta.

Utöver de platser som beskrivs här nedan finns flera hundra ytterligare fornlämningar i Upplands Väsby kommun, och alla är skyddade genom Kulturmiljölagen (KML). För att finna fornlämningarna i texten hänvisas till Riksantikvarieämbetets karttjänst Fornsök (app.raa.se/open/fornsok). Varje fornlämning har ett nummer med formatet L20xx-xxxx).

Kring Edssjön: en centralbygd under yngre järnålder

Det förhistoriska kulturlandskapet kring Edssjön är en gammal centralbygd i södra delen av Eds socken, med sockenkyrkan belägen vid sjöns norra strand. Idag finns mindre herrgårdsmiljöer med tillhörande jordbruksmark (Edsby, Harva, Bisslinge, Älvsunda och Antuna) norr, öster och söder om sjön. I väster dominerar höglänt barrskog. Eds socken anses ha fått sitt namn efter näset mellan Edssjön och Mälarfjärden Skarven där en farled gick fram under järnåldern. Vid edet, idag dalgången mellan kyrkan och Harva, var man tvungen att dra båtarna över land, en sträcka på omkring 200 m vid Kristi födelse.

De äldsta fornlämningarna i området består av enstaka gravar av bronsålderskaraktär, de flesta belägna på bergs- och moränhöjderna kring åkermarkerna vid Edsby, Antuna och Bisslinge. Vid Älvsunda och Bisslinge finns även gravfält med gravar av äldre järnålderstyp som tyder på att det har funnits bebyggelse i området kontinuerligt sedan bronsåldern. Gravfälten vid Bisslinge, som består av ca 40 respektive 95 anläggningar, är också de största i Eds socken. Yngre järnåldersgravfält, genomgående små, och runristningar finns vid samtliga av de ovan nämnda gårdarna, vilket innebär att bebyggelse bör ha tillkommit under denna tid.

Ed och Edsby

Gravfält och boplatser vid Edsby gård

Edsby gård har sitt namn efter näset. Två yngre järnåldersgravfält, med tidstypisk sammansättning av högar och stensättningar, finns söder och nordöst om gården (L2017:185, L2017:1025). Det södra gravfältet (L2017:1025) som är beläget invid Mälärvägen väster om kyrkan, har undersökts i flera omgångar i samband med väg- och anläggningsbyggen. Vid undersökningarna har det framkommit ett rikt fyndmaterial som visar att gravfältet varit i bruk under vendel- och vikingatid.

År 2015 undersöktes boplatslämningar (L2013:5300) strax nordost om Eds kyrka (vid nuvarande rondellen Mälärvägen-Vällstavägen) och det kunde konstateras att det har bostäder för människor på platsen under hela järnåldern. Materialet från vikingatid var särskilt rikt och visade på en gård med långhus och skoghägnad, där man utöver hushållssysslor som matlagning och djurhållning sysslat med textilhantverk. Boplatserna upphörde under slutet av 1000-talet, då man sannolikt flyttade bebyggelsen till den historiska bytomten Edsby gård.

Runstenar vid Eds kyrka

Åtminstone åtta runstenar kan knytas till kyrkans närmaste omgivning, vilket tyder på att läget invid edet varit betydelsefullt även före kyrkbygget under senare hälften av 1100-talet. Ingen av dessa finns idag helt i behåll på platsen. Fragmenten efter minst ett tiotal runstenar, huvuddelen funna i kyrkogårdsmuren, har flyttats till hembygdsgården Nedra Runby. En runsten som stod intill gravfältet vid Mälärvägen är endast känd genom äldre uppteckningar.

Den åttonde runstenen som satt inmurad i stigluckan, kyrkogårdens ingångsport, skänktes av den svenske kungen Karl XI till England 1687 och fördes till Ashmolean Museum i Oxford där den förvaras än i dag. Stenen, som numera finns i kopia i stigluckan, är ristad av den produktive och mycket skicklige runmästaren Öpir som var verksam i slutet av 1000-talet. Inskriften meddelar att *"Torsten lät göra minnesmärket efter Sven, sin fader och efter Tore, sin broder – de var ut till Grekland – och efter Ingetora, sin moder. Öpir ristade."*

En annan Greklandsfarare har låtit rista en än idag välbevarad runristning, på ett jättelikt flyttblock invid Kyrkstigen söder om Eds kyrka (L2017:1138). Här berättar Ragnvald, i två vackra runslutor, att han låtit rista runor åt sin mor Fastvi som dog i Ed och att han själv varit krigarföljets hövding i Grekland. Ristningen var avsedd att uppmärksammas och läsas av de människor som färdades på Kyrkstigen, på väg mellan bygderna i Ed och Sollentuna. Kyrkstigen har alltså funnits åtminstone sedan 1000-talet.

Fornlämningsmiljöer

Antuna och Älvsunda

Fornlämningar vid Antuna

I en backsluttning norr om Antuna herrgård ligger ett järnåldersgravfält (L2017:659) som vittnar om att Antunas anor åtminstone sträcker sig tillbaka till vikingatid. Det består av 25 gravar av vilka alla, utom en skeppssättning, är runda stensättningar. Gårdsnamnet är också av förhistorisk typ och har tolkats som "det andra Tuna" i förhållande till det Tuna som ligger vid Sollentuna kyrka. I herrgårdens gamla park, i strandslutningen väster om huvudbyggnaden finns också två runstenar från 1000-talet (L2017:1167, 1168). Båda är hitflyttade i början av 1900-talet av den dåvarande ägaren C F Lundström. Den ena stod tidigare vid järnvägen och Väsbyån, väster om Älvsunda, den andra på Antunas ladugårdsbacke. Den senare är ristad på två sidor, vilket är ovanligt, annars är själva ristningarna och inskrifterna på båda stenarna inte särskilt märkliga.

Gravfält och runstenar vid Älvsunda gård

På en kulle strax norr om Älvsundavägen ligger Älvsunda gård vars förhistoriska ursprung är mycket tydligt. Själva huvudbyggnaden står nämligen mitt på ett järnåldersgravfält (L2017:280) med två vackra runstenar från 1000-talet. Gravfältet är karakteristiskt för yngre järnåldern och består av ca 45 högar och runda stensättningar. Tydligast framträder de välbevarade gravhögarna i parken väster om huset. Runstenarna (L2017:800 och 939) står troligen kvar i ursprungligt läge strax nedanför

Älvsundas gårdsplan. Inskrifterna är tidstypiskt korthuggna. På den ena av stenarna berättas t ex att "Tyrve ristade runorna, och han och Torger lät hugga stenen efter sina bröder."

Bisslinge och Vällsta

Strax sydväst om Bisslinge gård ligger ett gravfält kallat Domarkullen (L2017:140) på en trädbevuxen kulle ute i åkermarken. Det består av drygt 40 välbevarade gravanläggningar. Gravfältet har aldrig undersökts, men sammansättningen av gravtyper - runda och rektangulära stensättningar, en domarring, en rest sten och endast en hög - talar för en datering till äldre järnålder. Det ingår i en ansamling av totalt fem gravfält som ligger kring kommungränsen mellan Sollentuna och Upplands Väsby. Fornlämningskomplexet vittnar om en omfattande bebyggelse i området under främst äldre järnålder. Domarkullen framstår bland dessa gravfält som ett ovanligt pedagogiskt exempel på ett gravfält från äldre järnålder.

Vid Vällsta gård ligger ett välbevarat gravfält i en hage strax väster om Mälarvägen (L2017:684). Det består av ca 25 gravar av yngre järnålderskaraktär. Dessa består av 5 högar, 18 runda stensättningar, en rektangulär och en kvadratisk stensättning. Den rektangulära graven ligger i Ö-V längdriktning och kan därmed vara en kristen begravning från sen vikingatid. Gravfältets läge intill Vällsta som har en förhistorisk namnform, s k -stanamn, belagt under medeltiden, tyder på att gravfältet hört till denna gård som i så fall bör ha anlagts någon gång under yngre järnålder.



Kopia av den runsten som ursprungligen satt inmurad i stigluckan i kyrkogårdsmuren vid Eds kyrka, ristad av den skicklige runmästaren Öpir som var verksam i slutet av 1000-talet. Originalet finns idag i Oxford.

Fornlämningsmiljöer

Maktcentrum och storgårdar i kommunens norra delar

Fornlämningsområdet vid Runsa tillhör ett av de märkligaste i landet. Tillsammans ger de storslagna gravanläggningarna och den mäktiga fornborgen bilden av en välbefäst och betydelsefull stormansgård från järnåldern, belägen invid den viktigaste vattenleden upp mot Gamla Uppsala.

Runsa fornborg och skeppssättning

Runsaborgen (L2017:1021) undersöktes i ett arkeologiskt forskningsprojekt under flera år på 2010-talet, och resultaten har publicerats i flera böcker. Borgen, som är Sveriges största sk höjdbosättning, nyttjades under folkvandringstiden för en grupp i samhällets absoluta elit. I borgen fanns boende för flera generationer Runsa hövdingar med familj, hantverk och väpnat skydd på det befästa berget. Här fanns bland annat ett stort hallhus - ett treskeppigt långhus som var närmare 30 meter långt och uppskattningsvis upp till sju meter högt. Bland fynden från huset fanns ett förgyllt svärds hjalt.

Vid stranden av Lilla Borgviken, alldeles intill östra sidan av fornborgen, har man i flera omgångar undersökt resterna efter en hamnanläggning (L2013:7409). En träkonstruktion har genom 14C-datering tidsbestämts till vendeltid (ca 550–800 e Kr). Det förefaller tydligt att själva stormansgården legat bakom Runsa borgens ovanligt kraftiga stenvallar med god utsikt över fjärdarna.

På det största gravfältet (L2017:336), som består av 35 gravar och ligger norr om Runsa herrgård, finns det storslagna "Runsaskeppet" som med en längd på ca 53 m är en av landets största skeppssättningar. På det andra gravfältet (L2017:111), som är beläget intill Skarvens östra strand, söder om herrgården, finns det förutom ett par skeppssättningar även två ovanligt stora rösen, 18 och 20 m i diameter, och en 35 m vid sk "kungshög".

Oxunda gård

Oxunda gård ligger på krönet av en höjdrygg invid västra stranden av Oxundasjön. Gården har troligen varit bebodd sedan vikingatiden, och framstår inte med blotta ögat som fullt lika rik som sina närmaste grannar. Ett gravfält strax nordväst om gården tyder på en vikingatida gård (L2017:339). Det består av ca 30 gravar av vilka de flesta är runda stensättningar. En Ö-V orienterad rektangulär stensättning på gravfältet kan vara en sen vikingatida skelettgrav, dvs en kristen begravning.



Det 53 m långa "Runsaskeppet" norr om Runsa slott är ett av landets största skeppssättningar.
Källa: Wikipedia

Fornlämningsmiljöer

Silverskatten vid Stora Väsby

Vid Stora Väsby ligger kommunens största gravfält (L2017:3733) med närmare 150 gravar, bestående av runda stensättningar och högar. Förmodligen har Väsby varit en stor och betydelsefull by redan under yngre järnålder av gravfältets storlek att döma. År 1827 fann en piga från Stora Väsby en av Mälardalens största silverskatter i åkermarken norr om gården – närmare ett kilo myntat silver. Mynten var arabiska och sassanidiska. Platsen (L2017:9873) har undersökts två gånger av arkeologer i sen tid, 1999 och 2008. Då fann man ytterligare drygt 50 mynt och delar av smycken. Att bygderna i denna del av Upplands Väsby varit mycket rika under järnåldern visas också av den fyndrika vapengrav från 500-talet som undersöktes 1960 inför byggandet av ”Ägget” (L2017:1055).

Runstenen vid Löwenströmska

Intill infartsvägen till Löwenströmska lasarettet står en ovanligt monumental och välbevarad runsten, närmare 3 m hög och 1,7 m bred (L2017:4179). Runstenen har stått intill Hammarby by som försvann när lasarettet anlades i början av 1800-talet. Av inskriften framgår klart och tydligt att de hammarbybor som lät resa stenen på 1000-talet var kristna: *”Djärv och Andsvar och Fulluge lät resa stenen efter Gerbjörn, sin fader. Gud och Guds moder hjälpe hans själ”*.

Den östra järnåldersbygden – från stensträngslandskap till runstenar

Östra delen av Upplands Väsby kommun har skogsbygdskaraktär med ett småskaligt odlingslandskap i en starkt kuperad terräng. Mer sammanhängande åkermarker förekommer vid Torsåker och Stora Väsby. I detta landskap finns spridda lämningar från bronsålder samt länets största och mest komplexa fornlämningsmiljö från järnåldern med gravfält, stenhägnader och runristningar, som även omfattar södra Skånela socken och de västra delarna av Täby och Vallentuna.

Vid så gott som samtliga byar och äldre ensamma gårdar finns gravfält från yngre järnåldern vilket belägger bebyggelsens kontinuitet sedan förhistorisk tid. Gravfälten varierar i storlek mellan 5 och 70 anläggningar. Ett stort antal runristningar återfinns i området varav huvuddelen, ett tiotal i Hammarby kring sjön Fysingens södra del. En av dessa, belägen strax norr om Torsåker, ingår i den förhistoriska vägled som med hjälp av flera runristningar kan beläggas från Hammarby och norrut genom Skånela socken.

Torsåker, Eggeby, Nibble, Dyvinge och Stjärnborg

Öster om sjön Fysingen, i nordöstra delen av kommunen, ligger gårdarna Torsåker, Eggeby, Nibble, Dyvinge och Stjärnborg. Området domineras av stora sammanhängande arealer av åkermark. I öster är dock landskapet kuperat

och till stor del skogbevuxet. Här finns spår av ett äldre vägnät i form av hålvägar i anslutning till de moderna vägsträckorna.

Under bronsåldern tycks bebyggelsen i närområdet varit lokaliserad till tre olika områden: sydöst om Torsåker, sydöst om Stjärnborg samt sydväst om Eggeby. Bronsåldersbebyggelsens lokalisering avspeglas av drygt 20-talet ensamliggande gravar. Dessa utgörs av rösen och stenfyllda stensättningar i krönläge.

Vid Dyvinge, i anslutning till en bronsåldersmiljö belägen sydväst om Stjärnborg finns en skålgropssten (L2017:9804). Skålgropar är vanligen ansedda som en form av ”offerskålar” som oftast dateras till bronsålder. De kan dock vara betydligt yngre och man vet att de använts in i historisk tid. Just detta block med sina åtta skålgropar eller älvkvarnar, som de också kallas i den gamla folktron, är sannolikt från äldre järnålder eller yngre då det ligger på en nivå som genom landhöjningen först torrlades under denna tid.

Stensträngar vid Hammarby

Från äldre järnålder härrör också de mycket omfattande stensträngssystem som finns i området öster om Hammarby (och på flera andra platser i kommunen). De anses idag vara de mest välbevarade stensträngsbyggena i Mälardalen. Stensträngarna är lämningar efter hägnader som järnåldersbönderna byggde för att hålla boskapen borta från åker och äng.

I stort sett utnyttjades fortfarande samma områden som under bronsåldern, dvs landskapen kring Torsåker och Eggeby.

Bronsåldersbebyggelsen sydöst om Stjärnborg försköts däremot söderut och låg under äldre järnålder vid Dyvinge och Nibble. Här finns gravfält som att döma av gravformerna delvis härrör från äldre järnålder (L2017:3989, L2017:4127, L2017:4406, L2017:3994, L2016:506, L2016:891). De består huvudsakligen av yngre järnåldersgravar men inslag av rösen, stenfyllda stensättningar och resta stenar gör det troligt att de till viss del härrör från just järnålderns äldre skede.

Gravfält och runstenar från yngre järnåldern

Under yngre järnåldern var det mesta av området torrlagt som ett resultat av landhöjningen. Stora områden med betes- och ängsmark hade på så sätt tillkommit och därmed skapat underlag för att kunna försörja en större befolkning. Från denna tid finns ett stort antal gravfält. Utifrån gravfältens placering kan man urskilja bebyggelse vid Torsåker, Stjärnborg, Vik och Eggeby, Nibble och Dyvinge under denna tid. Gårdarna har mellan ett och fem gravfält med mellan ca 30 och drygt 50 gravar. Den vanligaste gravformen är runda övertorvade stensättningar men även högar, kvadratiska, rektangulära och skeppsformiga stensättningar förekommer. Torsåker, som i dag saknar ett större gravfält, har enligt uppgift haft ett gravfält som under 1800-talet bortodlades. Det skall ha varit beläget sydöst om gården.

Fornlämningsmiljöer

De fyra runstenarna i detta område är också minnen efter järnåldersbönderna. Två av stenarna (L2012:450, L2017:3596) står kvar på sina ursprungliga platser vid Dyvinge och Torsåker medan de övriga två (L2017:4646, L2017:4647) är flyttade från Stjärnborg och Torsåker. De sistnämnda två har enligt uppgift med stor sannolikhet varit placerade på järnåldersgravfälten vid Stjärnborg. De äldsta kända namngivna bönderna på dagens Stjärnborg är Holmlög, Gillög, Olev och Kättilmund som omnämns på dessa två runstenar. Stjärnborg hette tidigare Trynninge och det äldsta kända belägget för detta namn är från 1399.

Runristningar vid Ekeby gård

Något söderut finner vi två intressanta runristningar invid Ekeby gård. En skickligt utförd runslinga är ristad i en lodrät bergvägg strax nordväst om gården, vid Kvarnbacken. Ristningen vetter mot Ekebyvägen som passerar alldeles intill. Inskriften som berättar att *"Sigsten och Visten lät resa denna sten efter Ingvar(?), sin fader"* är ett intressant exempel på hur schablonmässigt runstenstexterna ofta är uppbyggda. Trots att ristningen i detta fall placerats på en bergvägg står det i inskriften att man rest en sten (L2017:6114).

En annan ristning (L2017:6323), utförd i en bergvägg strax söder om Ekeby gård, påminner mycket i stilen om runhällen vid Kvarnbacken (vilket möjligen kan tolkas som att de har samma upphovsman. Inskriften nämner kort att: *"Arenvi lät rista hällen efter Elev, sin gode son"*. Runhällen är mycket välbevarad.



I anslutning till Harby gård finns tre gravfältsgropper från yngre järnålder som tillsammans består av sju gravfält som vardera omfattar mellan 20 och drygt 60 gravar. Ett av gravfälten återfinns i hagen på bilden direkt söder om gården.

Fornlämningsmiljöer

Borgby, Harby och Smedby

I sydöst ligger så gårdarna Borgby, Harby och Smedby i ett kuperat landskap med odlingsmarken uppsplittrad i smala dalsänkor. Den väg som löper åt sydöst ut från Harby kan antas vara gammal då en brobank längs denna omnämns på en runsten. Det är sannolikt här den vikingatida vägen till Skålhamra gick.

Under bronsåldern låg stora arealer av området under vatten och tillgången på betesmark var begränsad. Detta förklarar den relativt låga frekvensen av fornlämningar från denna tid. Det saknades helt enkelt ekonomiskt underlag för en större befolkning. Sammanlagt finns drygt tiotalet rösen och ensamliggande stensättningar i krönläge. Dessa gravar ligger fördelade på ett sådant sätt att man möjligen kan urskilja skilda bronsåldersbosättningar vid det nuvarande Harby och Smedby.

Gravfält och runstenar från yngre järnåldern

Det finns flera gravfält som innehåller gravformer typiska för den äldre järnåldern (L2017:6324, L2017:6149, L2017:7011, L2017:7090). De innehåller ca 50–60 gravar och är belägna på Smedbys och Harbys ägor. Gravfälten har utnyttjats även in i yngre järnålder. På Harbys ägor finns ytterligare ett gravfält (L2017:6870) med ca 10 anläggningar som visar på äldre järnålder. Man kan alltså säga att dagens Harby och Smedby har anor från denna tid. I området har inventeringar på 1990-talet påvisat omfattande mängder stensträngar från denna tid, likt de som tidigare var kända från Torsåker – Dyvinge – Nibble – området.

Harby har tre gravfältsgrupper från yngre järnålder som tillsammans består av sju gravfält som vardera omfattar mellan ca 20 och drygt 60 gravar. Huvudsakligen är gravarna runda stensättningar av sedvanlig yngre järnålderstyp. Två av gravfältsgrupperna har, som tidigare nämnts, kontinuitet från äldre järnålder. Det var vanligt att bebyggelsen flyttades med jämna mellanrum inom ägo gränserna under förhistorisk tid och det är möjligt att dessa tre gravfältsgrupper representerar olika bebyggelselägen.

Runstenar vid Harby

Det finns tre runstenar på Harbys ägor (L2017:6449, L2017:6523, L2017:7565). Dessa omtalar att mor och son, Gillög och Illuge, reste stenarna efter Björn, en nära släkting. De upplyser vidare att en brobank och en gravhög uppförts till minne av den döde. Brobanken byggdes över den bäck som rinner söder om Harby och mynnar ut i Norrviken. Två av stenarna finns kvar på den plats där brobanken funnits. Den ena av dessa är dock fragmenterad.

I Fresta kyrka finns ytterligare en runsten (som att döma av texten också ursprungligen stått vid denna brobank. Även den sten som står uppe vid boningshuset kan sannolikt ha varit placerad vid brobanken och den hög som omtalas kan kanske ingå i gravfältet söder om vägen. Vägen som löper förbi dessa runstenar och gravfält är förmodligen som framgått tidigare en rest av den vikingatida förbindelsen med Skålhamra.

Gravfält vid Smedby och Borgby

På Smedbys ägor finns fem gravfält av yngre järnålderskaraktär och två av dessa går tillbaka till äldre järnålder. Gravfälten består huvudsakligen av runda övertorvade stensättningar men värt att notera är de två äldre som bl. a. innehåller flera resta stenar och en domarring. Gravfälten är som regel större än de på Harby med som mest 70 anläggningar. Gravfälten ligger vidare mer spridda vilket eventuellt skulle kunna betyda att flera gårdar funnits på Smedbys ägor. Även här finns vidare en uppgift om att det funnits ytterligare en runsten i byn men att denna sprängts. Dess text omtalade att den döde som förärats stenen varit i Grekland. Det är helt säkert att fragmentet i källaren (U 271) är en del av en söndersprängda runstenen (se Runor: U 270).

Även Borgby var bebyggt under yngre järnåldern. De två gravfälten vid gården med tillsammans 25 gravar utgör ättebacke från denna tid. Borgby är alltså en yngre bosättning än Harby och Smedby.

Fornlämningsmiljöer

Arkeologi i tätortsbebyggelse

På flera platser i Upplands Väsby ligger fornlämningar mycket nära den moderna bebyggelsen i tätorten. På promenadavstånd kan man uppleva både bronsålderns och järnålderns boplatser och gravar, och några av länets mest intressanta runristningar.

Smedbyparken

Strax söder om Vilunda i det centrala tätortsområdet i Upplands Väsby ligger Smedbyparken – ett hittills orört skogsparti omgivet av bostadsbebyggelse och industrier. Det kuperade området har utgjort naturlig gräns mellan de forna gårdarna Smedby och Vilunda vars åkermarker i dag är helt exploaterade. Smedby gård ligger kvar i södra utkanten av skogspartiet, och här ligger också friluftsmuseet Gunnes gård. På museet återskapas livet på en bondgård under vikingatiden.

Smedbyparken är en av de mest intressanta och pedagogiska fornlämningsmiljöerna i stockholmstrakten. Här rymmer på en förhållandevis liten och väl avgränsad yta mitt i en tätort många olika typer av fornlämningar från järnåldern, bl. a. fyra gravfält, sex runstenar och forntida vägsträckor. De flesta av gravfälten och runstenarna är dessutom ovanligt välbevarade och fina representanter för dessa fornlämningstyper. Smedby är också ett mycket tydligt exempel på en gård med förhistoriskt ursprung genom de välbevarade intilliggande järnåldersgravfälten.

Gravar från bronsålder och järnålder

Äldst av fornlämningarna i Smedbyparken är möjligen två gravar på ett bergskrön i norra delen av parken (L2016:12, L2017:4268). Placeringen och typen av gravar talar för en datering till bronsålder eller äldre järnålder. Den första bosättningen i närområdet tillkom i så fall för omkring 2000 till 3000 år sedan.

Strax norr om Smedby gård ligger ett stort gravfält (L2017:4673) av typisk yngre järnålderskaraktär i vacker gammal hagmark. Det består av drygt sextioåttio välbevarade högar och stensättningar. Gravfältet kan ha hört till en gård i området som föregått Smedby och Vilunda. Gravfältets läge mitt på den gamla gränsen mellan gårdarna talar för detta. Ytterligare järnåldersgravfält finns också vid Smedby och på Vilundas gamla marker vilket vittnar om att båda gårdarna etablerats i slutet av järnåldern.

Vilundas gravfält (L2017:4639) som ligger intill hyreshusområdet Norra berget i norra delen av parken, undersöktes och togs bort till en del 1963 då Mälärvägen drogs fram. Tjugotalet gravar undersöktes och kunde dateras till vikingatid (ca 750–1100 e Kr). Bland fynden fanns bland annat smycken i form av finger-ringar, bronshängen, en s k oval spännbuckla av brons och många glaspärllor. Större delen av gravfältet ligger dock kvar idag och består av drygt 60 gravar av typisk yngre järnålderskaraktär: högar och runda stensättningar.

Vid Smedby ligger två liknande järnåldersgravfält i hagmarkerna strax intill gården (L2017:3534 respektive L2017:3833). Utefter

östra kanten av gravfältet närmast gården löper en ca 30 m lång s.k. hålväg. Det är möjligt att denna vägstump ingått i den vikingatida vägen mellan Smedby och Vilunda som i norra delen av parken markeras av tre runstenar. Troligen överensstämmer den vikingatida vägsträckningen i stort med den asfalterade gångvägen mellan bostadsområdet Norra berget och Smedby gård som ursprungligen var den gamla byvägen till Vilunda.

Runstenarna i Smedbyparken

De tre runstenarna som kantar gångvägens norra del är alla resta av samma familj som troligen bott på den vikingatida gården Vilunda. Äldst är den norra stenen som står alldeles intill Vilundas järnåldersgravfält (L2017:4667). Dess inskrift berättar att: *"Forkunn och Tore låter resa dessa stenar efter sin fader Kättil. Gud hjälpe hans ande"*. Som framgår av texten har de rest flera stenar till faderns ära.

De två runstenarna söder om Kättils sten restes till minne av sonen Forkunn av dennes maka Gudlög. På den ena stenen (L2016:13) står nämligen att *"Gudlög lät hugga stenen efter Forkunn, sin man, och Kättilälv(?)"*, medan det på den andra (L2017:4643) helt kort nämns att: *"Gudlög reste efter sin man"*. Alla tre runstenarna vid Norra berget är skickligt utförda med vackert sammanflätade runslingor. Två av dessa, Kättils och den sistnämnda av Forkunns stenar kan med ledning av stilen tillskrivas Visäte, en av de skickligaste och mest produktiva runmästarna i Uppland under senare hälften av 1000-talet.

Väster om Smedby, mellan en nyanlagd gångväg och det större av gårdsgravfälten (L2017:3833) finns ytterligare tre runstenar som förmodligen rests av de vikingatida smedbyborna. En av dessa är dock endast ett fragment. De två andra stenarna som står kvar i ursprungligt läge är däremot så gott som hela. Båda har rests på initiativ av Vibjörn, den ena till minne av hans hustru *"Gunnes dotter"*, den andra över fadern Sibbe tillsammans med brodern Huskarl. Den sistnämnda stenen har ristats av runmästaren Fot som var verksam vid mitten av 1000-talet.

Äldre gårdsmiljöer vid Smedby

Att det finns två järnåldersgravfält vid Smedby kan möjligen tolkas som att bebyggelsen redan i slutet av forntiden bestod av två gårdar. Först från slutet av medeltiden är det möjligt att följa gårdarna i jordeböcker och andra handlingar. Lillgården i byns norra del låg då under Vilunda medan Storgården (dagens Smedby) var ett skattehemman, dvs brukat av självvägande bönder. Trots att merparten av jorden i kommunen kom att tillhöra frälset under 1600-talet förblev Storgården i böndernas händer. Gården blev så småningom uppdelad på flera brukningsenheter. Efter laga skifte sammanslogs dessa till en enhet som i början av 1900-talet hade fyra delägare. Fram till 1967, då egendomen övergick i kommunens ägo, hade gården tillhört samma släkt i sekler tillbaka, sedan medeltiden enligt traditionen.

Fornlämningsmiljöer



Gunnes gård är ett friluftsmuseum som återskapar livet på en vikingagård. I en av hagarna på området finns ett gravfält från yngre järnålder med cirka femtio gravar.

Fornlämningsmiljöer

Skälbystenen

Skälbystenen (L2017:4063) står mitt i ett radhusområde vid den gamla byvägen till den numera försvunna bondbyn Skälby som låg ca 200 m längre söderut. Den ovanligt vackra runstenen är utförd av den mycket skicklige ristaren Öpir. Runristningens komposition med tre slingor är också typisk för denne runmästare. Den mycket produktive Öpir kom att sätta sin prägel på runstensstilen i Uppland mot slutet av 1000-talet. Skälbystenens inskrift lyder: *"Björn och Igulfast och Jon lät göra bron efter Torsten, sin broder. Öpir ristade runorna"*. Var denna bro låg som anlades av skälbyborna till Torstens minne är idag svart att föreställa sig. Kanske på en helt annan plats än den som stenen restes på.

Ladbrostenen

I en skogssluttning intill Ävägen vid Väsbyån i norra delen av Runby finns en av kommunens märkligaste runristningar (L2017:4956). Den har en ovanligt innehållsrik text som lyder på följande sätt: *"Ingrid lät göra ladbron och hugga stenen efter Ingemar, sin man, och efter Dan och efter Banke, sina söner. De bodde i Runby och ägde där gård. Detta skall vara till minne av männen, så länge människor leva"* (se bild s 12).

Denna ladbro har Ingrid troligen anlagt vid Väsbyån i närheten av runstenen. Vad som avses med ladbro är väl inte riktigt fastslaget. Enligt tolkningar handlar det om en uppbyggd bro eller lastkaj. Några rester efter kajen har man dock inte kunnat hitta idag. Ovanligt och



Skälbystenen är 1,6 meter hög och 1,5 meter bred, ristad av Öpir och utsmyckad med ormslingor. Texten berättar om ett brobygge, en from gärning som underlättade ett inträde i himmelriket.

Källa: Wikipedia

intressant är vidare att man får reda på vilken gård familjen ägt och varit bosatt på. Runby är därmed den äldsta skriftligt belagda gården i Upplands Väsby. Runristningen kan troligen dateras till senare hälften av 1000-talet.

Fornlämningar i Odenslunda

I ett grönområde i östra delen av villa- och radhusområdet Odenslunda finns omfattande lämningar efter vad som kan ha varit en äldre järnåldersgård. Ett välbevarat och mycket tydligt stensträngssystem på totalt ca 500 m längd visar vad odlingsmarken har legat. Resterna av själva gården ligger i en stenfri östsluttning. (L2017:6923, L2017:7071). Lämningarna består av en ca 12 × 8 m stor husgrund och några otydliga terrasserings. Husgrunden ingår i en kraftig halvcirkelformad stensträng som tycks ha avgränsat de lägre liggande åkermarkerna. Från denna dominerande stenhägnad löper flera stensträngar radiellt ut efter sluttningarna och upp i den högre liggande skogsterrängen. Fornlämningsområdet är ett ovanligt tydligt och välbevarat exempel på äldre järnålderns stensträngsmiljöer.

I ett litet grönområde i södra Odenslunda, mellan Rosendalsvägen och Valhallavägen ligger en boplat och ett gravfält som är helt kringbyggt av villor och radhusområden (L2017:6229). Det består av närmare 100 gravar av typisk bronsålderskaraktär - huvudsakligen rösen och små runda röseliknande stensättningar. I sluttningarna nedanför gravfältet finns terrasserings, stensträngar och en röjd yta. Det är rester efter den bronsåldersboplat som funnits i anslutning till gravfältet.

Fornlämningsmiljöer

1953 och 1960 gjordes några mindre undersökningar i norra delen av fornlämningsområdet. De drygt 10-talet gravar som undersöktes kunde dock inte dateras. Däremot påträffades en boplatz strax nordost om gravfältet som kunde tidsbestämmas till yngre bronsålder med hjälp av den karakteristiska bronsålderskeramiken som påträffades på platsen.

Under åren 2017–2018 utfördes en forskningsundersökning på platsen, och det bekräftades åter att området nyttjats under bronsåldern för bosättning och gravar. Dessutom kunde man identifiera ett område för ritualer på en avsats nära gravarna. Här fanns en stor mängd keramik, vilket kan tolkas som rituell matlagning och konsumtion av mat och dryck – kanske även offerritualer med fokus på mat, dryck och/eller keramik har förekommit. I närheten av fornlämningsområdet har man tidigare funnit två bronsåldersyxor, en föremålskategori som brukar förknippas med rituella depositioner (depåfynd).

Boplatzen och gravfältet i Tolanskogen är en av de två äldsta kända bosättningslokalerna i Upplands Väsby. Den andra som låg vid Smedby ca 500 m väster om Tolanskogen grävdes ut och togs bort i samband med att motorvägen drogs fram genom kommunen.

Järnålder med långväga kontakter: Sanda och Lilla Sylta

Under 1990-talet och 2000-talet gjordes arkeologiska undersökningar vid Sanda respektive Lilla Sylta i samband med ny bebyggelse och framdragandet av Norrortsleden. Resultaten var häpnadsväckande, och visade på tidigare okända högstatusmiljöer från järnåldern där man haft långväga kontakter med omvärlden. Till denna kategori bör även gårdarna i Grimsta och Odenslunda kunna räknas. Gårdsläget vid Odenslunda har delundersökts och här framkom exklusivt glas från Rhenlandet, tillverkat under 5-600-talet e Kr.

Järnåldersgård vid Sanda

Vid Sanda (L2017:6266), där Frisells gata idag ligger, undersöktes 1990-91 lämningarna efter en järnåldersgård som etablerats på 500-talet e Kr. Redan från början tycks Sandaborna ha tillhört samhällets övre skikt, då en guldring hittades i ett av de äldsta husen. Bebyggelsen vid Sanda utvecklades över århundradena - totalt byggdes ett tiotal långhus, och så småningom även s k grophus som sannolikt fungerat som mindre hantverks- och bakstugor.

Från vikingatid fann man ett arabiskt silvermynt, en bronskedja och en silverfoliepärla i grophuset. Grophuset som fenomen antas vara av östligt (slaviskt) ursprung, och Sandaborna hade säkerligen tät kontakt med Birka, dit östliga handelsresande kom. Man återfann också slavisk keramik vid Sanda. En doppsko med

en stiliserad fågel, som i övrigt endast är känd i sex exemplar från hela Sverige återfanns på den gamla gårdsplanen. Doppskon har suttit på änden av en svärdsskida, och motivet är även det av östligt ursprung.

Gården vid Sanda existerade fram till tidig medeltid, då det blivit en by med flera gårdar. Bebyggelsen var i slutet av järnåldern inspirerad av bebyggelsen i Sigtuna, som ju övertagit Birkas roll som hantverks- och handelsplats. Man valde dock att i det längsta behålla ett stort långhus, tolkat som en byggnad med representativ funktion. I nära anslutning till den undersökta gården finns tre gravfält (L2017:6889, L2017:6624, L2017:7044) och strax söderut, vid Adlerfelts gata, finns ytterligare ett identifierat boplatzområde, med preliminär datering till 500-talet e. Kr. (L2017:6840).

Storgård vid Lilla Sylta

Den stora fornlämningsmiljön vid Lilla Sylta (idag trafikplats Hagbylund), undersöktes inför byggandet av Norrortsleden. Här kunde konstateras att man bott i området ända sedan sen bronsålder och fram till vikingatid. Kring vår tideräknings början etablerades en fast bebyggelse nere vid sjön Fjäturen och under 300-talet expanderade bebyggelsen och flyttades delvis upp i ett höjdläge. Nu blir det en storgård på höjden, med en imponerande bebyggelse på anlagda terrasser. Bebyggelsen på höjden med ett rikt fyndmaterial, existerade fram till sekelskiftet 700-800. Här har man bedrivit både

metall- och textilhantverk. Bebyggelsen nedanför, invid sjön, fortsatte att existera parallellt med storgårdens huvudbebyggelse och det har föreslagits att det kan ha varit storgårdens trälar som bodde där.

Kammargravar

Nära intill gården på höjden – också i höjdläge – skapades under 400- och 500-talet tre s k kammargravar med exceptionellt rikt innehåll. De var menade att synas från långt håll. Högarna var täckta med vit kvarts i enorma mängder, och de torde ha glittrat i solen och i månlyset. I gravarna – som utgjorts av kammare byggda i trä inne i högarna, fanns vapenutrustningar, silverföremål, spelbrickor i glas, och importerat glas från Svarta havsområdet. Under samma tid började man anlägga stora gravfält, som kom att omfatta ungefär hundra gravar, kring gården. Kammargravarna och den exklusiva bebyggelsen visar att de som bodde i Lilla Sylta under järnåldern hade makt och rikedom. Deras status blev förstärkt av långväga kontakter och anknytning till den kontinentala högstatuskulturen. Man efterliknade det romerska hovlivet genom dyrbara föremål och gravläggningar.

3. Karaktärsmiljöer i Upplands Väsby

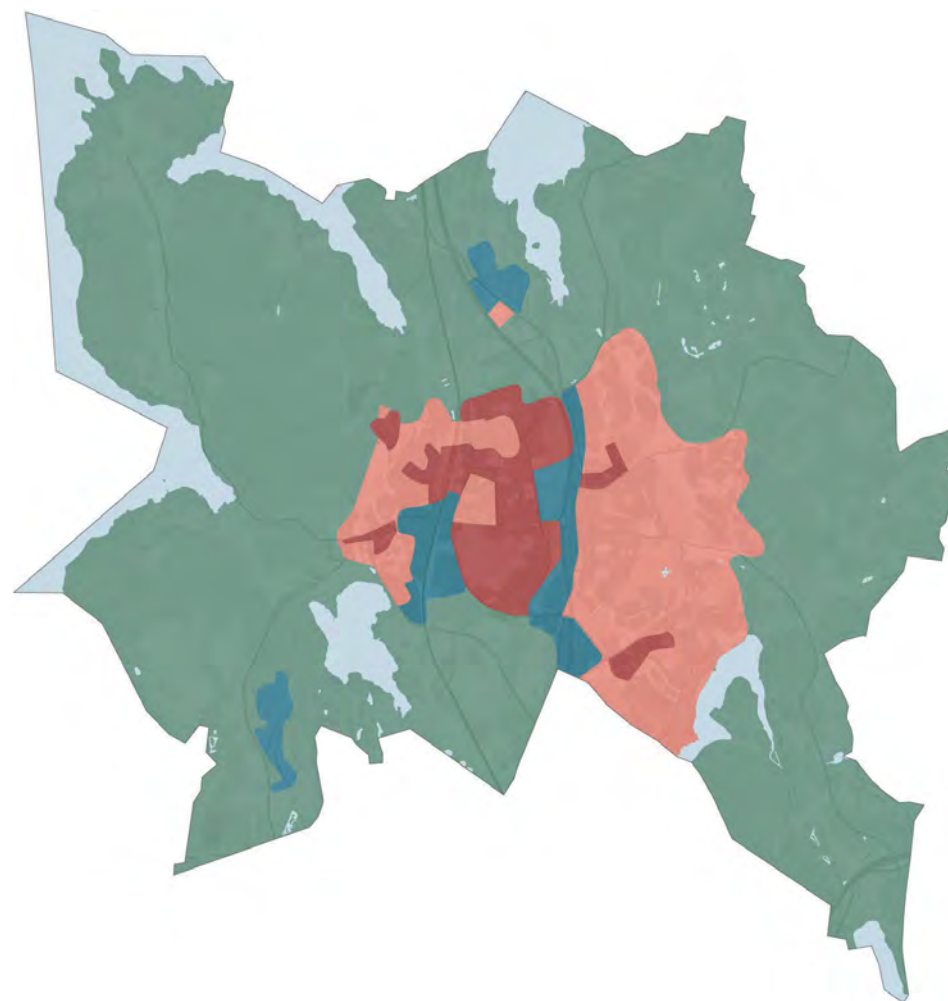
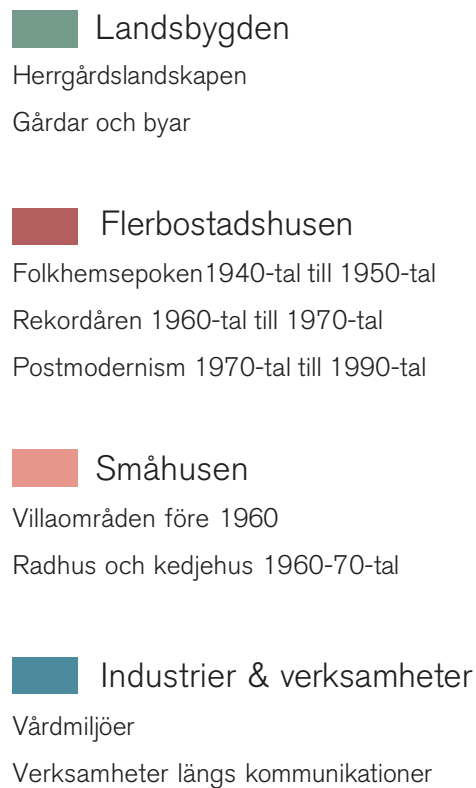


Karaktärsmiljöer

Upplands Väsby karaktärsmiljöer

Följande kapitel utgör en generell analys av typiska karaktärsmiljöer i kommunen utifrån ett kulturmiljöperspektiv. Kapitlet kan användas som vägledning kopplat till de generella kraven i Plan- och bygglagen på varsamhet vid ändring av byggnader, samt hänsyn till platsens kulturvärden. Vid ändringar är kulturvärden en av flera aspekter som ska beaktas och vägas in i processen.

De karaktärsmiljöer som beskrivs är på en övergripande schematisk nivå. I verkligheten finns variationer och områden där karaktärer överlappar inom miljöerna. Gränserna i kartan ska tolkas som flytande.



Karta karaktärsområden

Karaktärsmiljöer

Upplands Väsby har en byggd struktur där kommunens uppkomst, utveckling och tillväxt avläsas genom olika karaktäristiska bebyggelsemiljöer – **karaktärsmiljöer**. Detta avsnitt presenterar kommunens tydligaste identifierade karaktärsområden. Likt delar i en mosaik har de successivt lagts till varandra. De byggda uttrycken och arkitekturen inom varje karaktärsområde speglar olika skeden av Upplands Väsby utveckling, samhällshistoriska perspektiv, politisk vilja och estetiska ideal.

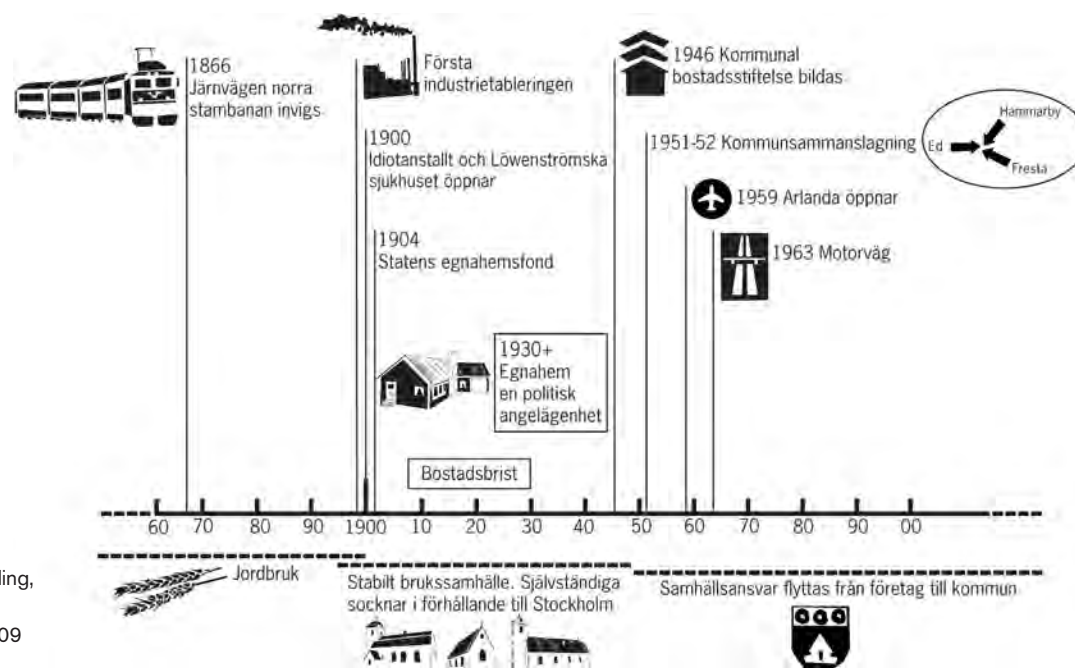
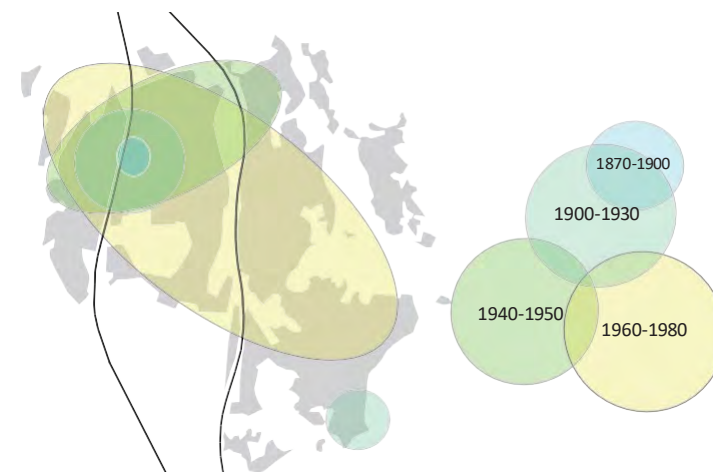
I de årsringar som bebyggelsen utgör blir Upplands Väsby historia och framväxt avläsbar. De karaktärsmiljöer som identifierats ger en bild av platsens ursprung i det förhistoriska sprickdalslandskapet, en gammal anrik kulturbild med stor mängd fornlämningar och äldre herrgårdar.

Fram till omkring mitten på 1800-talet, när Norra stambanan invigdes och Upplands Väsby fick järnvägsförbindelse med Stockholm, var trakten ett utpräglat jordbrukslandskap. Nästan all mark tillhörde vid den tiden de stora gårdarna. Kring järnvägsstationen uppstod ett nytt litet stationssamhälle och senare **industriorten**.

I början av 1900-talet hade industrierna i städerna vuxit sig så stora att de behövde mer mark för sin verksamhet. Järnvägen och den billiga tomtmarken var avgörande för den etablering av **verksamheter** och industriföretag som skedde i Upplands Väsby i början av 1900-talet och den därpå följande bebyggelseutvecklingen.

Senare kommunsammanslagning, med gemensam generalplan, stora kommunala markuppköp och motorvägens framdragande har haft stor påverkan på planeringen och dagens karaktärsområden, exempelvis med **flerbostadshus** i väster och **småhus** i östra delarna.

Illustration schematisk karta över kommunens utbyggnadsepoker (ovan), samt tidslinje med milstolpar i Upplands Väsby kommun utveckling, båda ur rapporten "Översiktlig bedömning av kulturhistoriska bebyggelsemiljöer", White 2009



Landsbygden



Vad berättar landsbygden?

Landsbygden i Upplands Väsby återspeglar ett långt och sammansatt utvecklingsförlopp och ger en mycket god och representativ bild av utvecklingen från förhistoriska bosättningar fram till det agrara landskapet vid 1800-talets slut. De tre medeltida kyrkorna är viktiga för förståelsen av den äldre administrativa sockenindelningen och kyrkans roll som knutpunkt i landsbygden och i jordbrukssamhället.

Signifikant för Upplands Väsby är att ingen av de äldre kyrkorna kom att ligga till grund för tätortens utveckling. Hammarby och Eds kyrkor kan huvudsakligen fortfarande upplevas i sitt ursprungliga solitära läge i landskapet.

Landsbygden i Upplands Väsby är starkt präglad av herrgårdarna och det specifika herrgårdsskapet. Ett flertal tidsepoker finns representerade som är mycket betydelsefulla för kommunen. Herrgårdsmiljöerna har alla dimensioner bevarade från platsens äldsta historia, dels ett landskap innan tiden för de stora rationaliseringarna och industrialiseringen av jordbruket, dels de som visar på en genomförd rationalisering.



Herrgårdslandskapen

Herrgårdslandskapen och herrgårdsmiljöerna i Upplands Väsby präglas av en lång kontinuitet och en sammansatt historia, utan större påverkan från sentida förändringar. Platserna har ofta anknytning till förhistorisk tid och bär spår av stora samhällsförändringar och är därför av högt kulturhistoriskt värde och betydelse. Vid uppförandet var de tänkta att bland annat manifesterar adelns status och ekonomiska styrka och de fungerar fortfarande idag som arkitektoniska och landskapsmässiga landmärken.

I Upplands Väsby finns en handfull större herrgårdsmiljöer med tillhörande odlingslandskap som fortfarande är i bruk. De är främst lokaliserade i norra och västra delen av kommunen, där det öppna slättlandskapet i dalgångarna med den bördigaste odlingsmarken förekommer.

Herrgårdarna karaktäriseras av påkostade huvudbyggnader med tillhörande parkanläggningar som är uppförda efter ritningar av tidens framträdande arkitekter. De är placerade på en visuellt framträdande plats i landskapet, ofta på en höjd vid sidan av odlingsmarken, med angränsning längs en allé genom det öppna odlingslandskapet i en lång rak axel mot huvudbyggnaden. Flera av alléerna i kommunen har lång hävd med flera hundra år gamla träd. Från angränsningsvägen ges vida utblickar över odlingsmarken och de öppna landskapsrummen. Gårdsbebyggelsen är ofta symmetriskt och hierarkiskt uppbyggd med påkostade huvudbyggnader och flyglar och enklare ekonomibyggnader, placerade sidoordnat och avskilt från själva herrgården.

Till herrgårdsmiljöerna hör även ett väl utvecklat system av torpmiljöer och arrendegårdar i de kringliggande landskapen. De enklare husen är placerade i skogsmarken innanför brynkanten eller vid åkerholmar och lämnar den centrala dalgången fri. Vägnätet är sparsamt och följer terrängen längs dalarnas kanter. Landskapet har sammantaget en tydligt brukad och en, utifrån ett större perspektiv, opåverkad karaktär, med stora sammanhängande åkerarealer och skarpa gränser mot omgivande skogsmarker.

Exempel på områden är Antuna, Älvsunda Runsa, Stora Väsby och Torsåker.

Landsbygden

Bevarandevärda karaktärsdrag

- Påkostade herrgårdsmiljöer med slott och parkanläggningar och tillhörande, ofta storskaliga, ekonomibyggnader.
- Herrgårdsmiljöerna karaktäriseras även av arbetarbostäder och torpmiljöer och arrendegårdar i de kringliggande landskapen.
- Stora sammanhängande odlingslandskap med brukad jordbruksmark.
- Gammalt vägnät med lång kontinuitet. Från vägarna ges vida utblickar över landskapet.
- Långa, raka alléer, ofta med mycket gamla träd, leder fram till herrgården.
- Stort inslag av ädellöv och rika brynzoner i kombination med barrskogsklädda berg som kontrasterar mot den öppna dalbotten.
- Äldre bebyggelse placerad på höjder eller bakom brynkanten ihop med frånvaron av sentida avstyckningar och bebyggelse tillägg ger en välbevarad landskapsbild med lång kontinuitet.
- Fornlämningsrika miljöer som visar att trakterna varit befolkade under lång tid.

Herrgårdslandskapen - vägledning

- Odlingsmarken bör lämnas fri från ny bebyggelse. Undvik nya tillägg som bryter långa siktlinjer i landskapet. Värna ett aktivt jordbruk med brukade åkermarker och öppna hagmarker för att landskapsbilden ska vara fortsatt avläsbar.
- Förändring av befintlig bebyggelse och gårdsmiljö, inklusive trädgård- och parkanläggningar, bör ske med varsamhet samt ansluta till den befintliga bebyggelsens karaktär och placering, detta avseende skala, material och utformning.
- Slottsbyggnader eller herrgårdsbyggnader bör utgöra den dominerande bebyggelsen i miljön och nya tillägg underordnas denna. Ny bebyggelse som kompletterar den befintliga herrgårdsmiljön kan uppföras anpassat till den lokala byggnadstraditionen. Nya arkitektoniska tolkningar är möjliga inom ramen för detta. Om den lokala byggnadstraditionen bryts bör ny bebyggelse tillföra andra arkitektoniska eller miljömässiga värden.
- Nya ekonomibyggnader bör placeras i anslutning till den befintliga herrgårdsmiljön. Ny bebyggelse i det kringliggande herrgårdslandskapet bör ske restriktivt och med stor varsamhet om den övergripande landskapsbilden.
- Nya tillägg bör lokaliseras till traditionella placeringar på höjder och i brynzoner längs odlingslandskapets kanter i samspel med landskapet. Placera ny bebyggelse i anslutning till befintliga vägar för att undvika nya tillfartsvägar. Värna karaktären av ensamliggande torp och gårdar med tillbakadragen placering bakom brynkanten. Undvik uppkomst av nya grupper med samlad bebyggelse.
- Placering och storlek på ny bebyggelse anpassas till tomtens förutsättningar och uppföras med topografisk anpassning. Undvik sprängning, schakt och utfyllnad samt att hårdgjorda stora ytor på tomtarna. Värna ädellövbestånd, hållmark och uppvuxna träd.
- Undvik tillägg av nya vägar i det öppna odlingslandskapet. Värna karaktären av äldre alléer och monumentala huvudaxlar mot herrgården. Äldre vägsträckningar bör vara avläsbara och värnas.
- Herrgårdsmiljöernas historiska park- och trädgårdsanläggningar, samt solitära lövträd, alléer och trädrader i miljöerna bör vårdas och vid behov ersättas.

Landsbygden



Gårdar och byar

Stora delar av Upplands Väsby landsbygd, främst i östra delarna, utgörs av äldre bybildningar eller enskilda gårdar som i de flesta fall kompletterats med nya tomter och bebyggelse tillägg under senare tid. Gårdarna ligger ofta i anslutning till fornlämningar vid platser som varit bebodda under lång tid. Bebyggelsen är traditionellt lokaliserad till höjder och brynzoner i gränsen mellan skog, hagar och odlingsmark. Vägnätet har ofta lång kontinuitet, med småskaliga, slingrande vägar som följer terrängen och lämnar jordbruksmarken fri.

Huvudbyggnaderna och större gårdar ligger ofta centrerat med tillhörande flyglar på stora tomter. Trädgårdarna har ofta traditionell karaktär med klippt gräs och tydlig tomtavgränsning med trästaket och grindar samt trädtrader med ädellövträd runt tomtgräns eller i en allé fram till huvudbyggnaden. Till gårdarna hör större ekonomibyggnader som stall, lador och mindre uthus, vilka samtliga är viktiga för förståelsen av miljöernas som helhet, och den tidigare verksamheten. Bebyggelsen är uppförd med topografisk anpassning där bebyggelsens placering har styrts av terrängens förutsättningar.

Landskapsbilden är småskalig och varierad, med uppodlade dalgångar mellan skogsklädda höjder. Odlingsmarken är uppbruten med åkerholmar, diken och mindre bergspartier. Mindre bördig mark har brukats som hagmark, ofta med inslag av berghällar, slån och enbuskar. Bryn och impediment med lövvegetation kontrasterar mot de barrskogsdominerade höjderna i landskapet.

Genom åren har flera äldre gårdar och torp rivits och gett plats för nya bebyggelse på samma plats. Under senare tid har flera gårdsmiljöer har byggts ut och kompletterats genom avstyckningar i anslutning till den äldre bebyggelsen. Det finns idag bara ett fåtal enskilda gårdsmiljöer kvar i kommunen som fortfarande har kvar den äldre karaktären. I stället har flera mindre bebyggelsegrupper uppstått nära varandra, vilket i delar har gett landsbygden en urbaniserad karaktär.

Exempel på områden är Harva, Dyvinge, Harby och Smedby.

Landsbygden

Bevarandevärda karaktärsdrag

- Bebyggelse placerad på höjder och i skogsbrynen i anslutning till jordbruksmarken, ofta i anslutning till förhistoriska boplatser.
- Småbruten landskapsbild med dalbottnar som lämnats fria från bebyggelse och vägar. Öppet brukat odlingslandskap med inslag av åkerholmar, diken och gamla hagmarker i dalarna som möter skogsklädda bergspartier.
- Blandning av barrskog, lövskogspartier och rika brynzoner med slånbyn ger variation i landskapet.
- Vägnätet är gammalt och följer topografin med placering längs skogsbrynen i dalarnas kanter.
- Gårdar med huvudbyggnad och flyglar samt tillhörande ekonomibyggnader ofta utförda i en klassisk träarkitektur.
- Byggnader och tillhörande gårdsytor är anpassade till den lokala terrängen och floran med topografisk anpassning och uppvuxen äldre vegetation.
- Rika fornlämningsrika miljöer som visar att trakterna varit befolkade under lång tid.

Gårdar och byar - vägledning

- Förändring av välbevarad bebyggelse och gårdar bör ske med varsamhet samt anpassas till befintlig bebyggelse och lokal byggnadstradition.
- Undvik uppkomst av nya bebyggelsegrupper.
- Tillkommande bebyggelse bör ske sparsamt som enstaka volymer och i första hand förläggas inom befintliga bebyggelsegrupper och miljöer som redan är påverkade av avstyckningar och kompletteringar. Öppna dalbottnar med odlingsmark och hagmark bör lämnas fria från bebyggelse.
- Nya tillägg bör lokaliseras till traditionella placeringar på höjder och i brynzonen längs odlingslandskapets kanter i samspel med landskapet.
- Ny bebyggelse anpassas till den lokala byggnadstraditionen i skala, material och utformning. Nya arkitektoniska tolkningar är möjliga inom ramen för detta. Om den lokala byggnadstraditionen bryts bör ny bebyggelse tillföra andra arkitektoniska eller miljömässiga värden.
- Värna ett aktivt jordbruk med brukade åkermarker och öppna hagmarker för att landskapsbilden ska vara fortsatt avläsbar.
- Bevara vägnätets småskalighet. Placera ny bebyggelse i anslutning till befintliga vägar för att undvika nya tillfartsvägar. Nya vägar anpassas efter landskapets traditionella vägdragningar.
- Ekonomibyggnader bör placeras i anslutning till gårds- och bybildningar, men också utföras med respekt för äldre strukturer.
- Placering och storlek på ny bebyggelse anpassas till tomtens förutsättningar och uppföras med topografisk anpassning. Undvik sprängning, schakt och utfyllnad samt att hårdgjorda stora ytor på tomtarna. Värna ädellövbestånd, hållmark och uppvuxna träd.
- Värna äldre trädgårdsmiljöer med solitära lövträd och trädrader.
- Trädgårdar bör vara tydligt avgränsade. Buskar, träd eller enkla trästaket kan användas som tomtavgränsning.

Flerbostadshusen



Vad berättar flerbostadshusen?

Flerbostadshusen i Upplands Väsby återspeglar ett kort och omvälvande utvecklingsförlopp och ger en god och representativ bild av den tidstypiska utvecklingen under 1900-talet.

De bevarade fysiska miljöerna i Upplands Väsby kan berätta om en nära sammanlänkning mellan tidens samhällsutveckling och den särpräglade arkitektoniska stilen. Områdena präglas av den allmänna och större modernistiska rörelsen och är ofta tydligt avläsbara genom sin karaktäristiska form och att folkhemstanken tar sig uttryck i miljöer och stadsdelar.

Flerbostadshusen

Folkhemsepoken 1940-tal till 1950-tal

Områdets bebyggelse är uppförd utifrån modernistiska principer som sammanhålla men sinsemellan kontrasterande helhetsmiljöer. Kvarteren består av enkla volymer som kopplats samman i olika formationer, placerade parallellställda längs gatan, grupperade så de bildar gårdsrum eller i tydliga planformer som stjärnhus och långbågar. Byggnadskvarteren varierar därför mellan att vara öppna och tillslutande, men samordnat i plan och volym inom respektive kvarter. Höjdskalan är enhetligt utförd med tre våningar, upp till fyra i suterräng, flacka sadeltak och pulpettak i tegel eller plåt. Husen har fasader putsade i starka varma kulörer eller tegel och uppvisar formrikedom genom individuellt utformade detaljer runt exempelvis entréer, balkongfronter och fönster.

Kvarteren är uppförda som hus i park och utemiljön kännetecknas av stora grönytor och gemensamma gårdsrum för de boende mellan husen. Entréerna är ofta vända mot gårdarna som är försedda med gemensamma uteplatser eller lekfunktioner. Kvarteren har förgårdsmark mot gatan och ädellövträd som i höjd når över taken längs vägarna eller i öppningar mellan husen ger karaktär åt gaturummen.

Exempel på områden är Centralvägen, Trädgårdsvägen och Hagvägen.

Bevarandevärda karaktärsdrag

- Enhetlig skala och tydliga planformer inom respektive kvarter – stjärnhus, långsträckta båghus och lameller i olika formationer.
- Sammanhållna färgskalor och fasadmateri- al som ger ett samlat uttryck och helhets- verkan per kvarter.
- Individuella former och byggnadsdetaljer som exempelvis fönster, räcken och entréer.
- Tydligt definierade gårdsrum, där entréerna ofta orienteras mot de gemensamma gårdarna.
- Enhetliga trädrader längs gatorna och utemiljöns karaktär av hus i park med gröngjord förgårdsmark.

Folkhemsepoken 1940-tal till 1950-tal - vägledning

- Bibehåll områdenas enhetliga höjdskala och volymverkan.
- Bibehåll och underhåll områdets färgskalor, liksom områdets helhetsverkan där de olika kvarteren är utförda med fasader i puts eller tegel, samordnat per kvarter.
- Undvik påbyggnader och ombyggnader i fasad som bryter mot byggnadernas ursprungliga volymverkan och fasaduttryck.
- Bevara och förstärk utemiljöns karaktär av hus i park. Förgårdsmarken bör utformas som grönytor och ytor för biluppställning minimeras. Vårda och komplettera träden i gaturummen och runt husen.
- Var rädd om utemiljöns kvalitet med stora, gröna gårdsrum med öppna gränser mot omgivningen. Undvik att hårdgöra ytor för parkering och komplettera med mindre byggnader som splittrar gårdarna.
- Vårda och bibehåll ursprungliga byggnadsdetaljer som exempelvis fönster, räcken, portar, skorstenar och sammanlänkande tegelpartier.

Flerbostadshusen



Rekordåren 1960 -1970-tal

Områden från denna tid är uppförda som helhetsmiljöer med storskaliga och rationellt utförda stadsplaner med funktionsseparerade kvarter. Bebyggelsen är uppförd som grupper av punkthus, sammankopplade eller fristående lameller samt skivhus i en rätvinklig struktur, i repetitiva mönster över större ytor och med en byggnadstyp per område.

Stadsplanerna har en trafikseparerad struktur med matargator och bilfria inre gång- och cykelstråk med planskilda gångpassager under de större vägarna. Parkering ligger samlat längs områdenas ytterkanter. Genom stadsdelarna finns ett finförgrenat gång- och cykelvägnät som via parkstråken förbinder bostäderna med centrum, lokal service och anslutande grönområden.

Mellan husen ges plats för bostadsgårdar vilka kopplas samman med större parkstråk i en öppen struktur med flytande gränser. Äldre naturmarkspartier har införlivats i stadsplanerna som parkytor med bevarade naturmarkskullar. Områdena har genom den tydliga planformen ett skarpt avslut i mötet med omgivande stadsdelar och grönområden. Tidigare jordbruksmark har omvandlats till park i mötet med skogspartier.

Områdena har en tydlig funktionsseparering med lokala centrum. De offentliga målpunkterna och centrumfunktionerna skiljer ut sig från bostadsbebyggelsen genom avvikande skala, form och utformning som speglar verksamheten.

Exempel på områden är Apoteksskogen, Väsby centrum och Smedby 1 och 2.

Bevarandevärda karaktärsdrag

- Storskaligt, rationellt och repetitivt planmönster med tydliga riktningar och enhetlig volymverkan över större områden.
- Arkitektur med sammanhållen utformning, färgsättning och takform per kvarter.
- Puts eller tegel med karaktäristisk yta och färgpalett, färgstarka och tidstypiska plåtfasader, konsekvent genomförda färgsättningsprogram.
- Bebyggelsens tydliga funktionsseparering och kombination av högre skivhus och lägre centrumbebyggelse.
- Skivhusen, både individuellt och sammantaget, som monumentala landmärken.
- Trafikseparering med sammankopplade gång- och cykelstråk med planskilda passager. Offentliga målpunkter som centrum, skolor och förskolor ligger lokaliserade längs de större stråken.

Flerbostadshusen

- Bilfria gårdar med flytande gränser och sammankopplande parkstråk. Trädrader längs gaturummen och ursparade ytor med äldre uppvuxen skogsvegetation.
- Skarpa kvartersavgränsningen mot anslutande skogspartier och gränser som speglar det äldre jordbrukslandskapet.

Rekordåren 1960-1970-tal - vägledning

- Underhåll bebyggelsen som enhetligt utformade grupper inom större helhetsmiljöer. Värna en sammanhållen volymverkan med respekt för ursprungliga materialkombinationer med variation inom ett överordnat tema. Undvik tillbyggnader som bryter ursprungsvolymen.
- Behåll områdets befintliga fasadmaterial och materialkombinationer. Respektera den sakliga byggnadsarkitekturen med bl. a. långa horisontella linjer, platta tak och ett fåtal material- och kulörval. Bibehåll och underhåll områdenas färgskalor.
- Skivhusens enhetliga utformning och regelbundna rytmer bör respekteras vid placering och utformning. Bevara den karaktärsfulla upplevelsen av sekvensen av skivhus.
- Bevara och stärk övergripande park-samband mot vilket lokala målpunkter och parker kopplas samman. Utveckla grönsstrukturen med bevarade naturmarkspartier och sammankopplande parkstråk mellan bebyggelsegrupperna, liksom övergången med flytande gränser till bostadsgårdarna.
- Behåll den trafikseparerade planstrukturen med sammankopplande nät av gångvägar inom stadsdelen.
- Äldre träd och trädrader bör bibehållas och kompletteras.
- Kompletterande bebyggelse i anslutning till området bör utformas som tydliga tillägg med ett anpassat möte som beaktar områdets höjdskala och övergripande planstruktur. Tillbyggnader inom kvarteren bör inordnas i rådande planmönsters helhetsverkan.
- Tillkommande bebyggelse bör utformas samordnat som tydligt avläsbara årsringar med enkla volymer och i ett fåtal sammanhållna taknivåer.
- Behåll gränser mellan öppna ytor, naturmark och bebyggelse som visar på ett äldre odlingslandskap.

Flerbostadshusen



Postmodernism 1970-tal till 1990-tal

Områden i Upplands Väsby med postmodern arkitektur förekommer framför allt som större sammanhållna helhetsmiljöer, men även som enskilda byggnader och kvarter i de centrala delarna. Det finns även exempel på solitära byggnader som utgör karaktärsfulla landmärken.

Kännetecknande för postmodernismen är ett stort intresse för klassiska former och dekorativa element. Arkitekturen är lekfull med en mångfald av varierande former och färger. Den uppvisar en variation i skala med uppbrutna volymer i varierande skala som kopplas samman i oregelbundna planformer. Vanliga materialkombinationer är tegel, plåt och glas, med kompletterande partier i exempelvis påkostade material som marmor eller rostfri plåt. Färgskalan varierar från pastell till starka kontrastfärger i klara färger.

Stadsplanerna är trafikseparerade och naturanpassade, ofta med omsorgsfullt gestaltade gårdsrum med trädgårdslika inslag och gemensamma grönområden mellan husen. Kvarter Lokaler och andra bostadskomplement med funktioner för umgänge mellan de boende är vanligt förekommande.

Exempel på områden är Brombodavägen, Kvarnvägen, terrasshusen och de för Upplands Väsby kännetecknande områdena från Bo85, tex Runby och Carlslund.

Bevarandevärda karaktärsdrag

- Bebyggelsegrupper med oregelbunden tak-, volym- och planformer med variation mellan olika delområden, men utformade samordnat i plan och inom ett sammanhållet tema för varje kvarter.
- Fasader med vertikala och horisontella riktningar och geometriskt formspråk.
- Pastellkulörer eller kontraster i starka accentfärger, enhetligt per kvarter.
- Olika fasadmaterial som plåt, puts, glas, trä, kakel och tegel skapar variation i miljön.
- Branta utanpåliggande entrétrappor med tak som ansluter till bostadsgårdarna.
- Tydligt avgränsade privata bostadsgårdar och uteplatser. Småskalig, lummig utemiljö med tidstypiska vegetation.
- Trafikseparerad struktur med bilfria huvudstråk och parkrum i kvarterens inre delar.

Flerbostadshusen



Postmodernism 1970-tal till 1990-tal - vägledning

- Var aktsam om områdenas helhetsverkan, där de individuella byggnadernas volym- och formverkan utförs med variation inom ett överordnat tema.
- Underhåll bostadstyperna efter deras respektive karaktär och utformning, samordnat inom varje grupp eller kvarter.
- Behåll ursprungliga materialkombinationer och kulörer. Värna arkitekturens experimentella uttryck med särpräglade material och kombinationer av material, färgskala i skiftande pastellkulörer eller klara accentfärger.
- Bibehåll områdenas trafikseparerade uppbyggnad och grönstruktur med inre parkrum och sammanbindande gångstråk som karaktärsskapande stadsbyggnadselement.
- Vårda äldre skogsträd och tidstypisk vegetation.
- Ny bebyggelse bör underordnas befintlig struktur och utformas som samordnade grupper med sammanhållen volymverkan.
- Respektera solitära landmärken. Undvik nya blockerande eller konkurrerande volymer som förtar deras roll och funktion i stadsbilden.

Småhusen



Vad berättar småhusen?

Småhusen i Upplands Väsby kan visa på en snabb utveckling i ortens växande. De bevarade miljöerna ger en sammansatt och samtidigt representativ bild av utvecklingen från mindre egnahemsområden till större strukturer som tagit mer omgivning i anspråk.

De olika småhusområdena bär på flera parallella berättelser om de förutsättningar, verksamheter och ideal som drivit bebyggelseutvecklingen i kommunen. Detta tar sig uttryck i semesterboende nära storstaden, tidigare handelsträdgårdar, egnahemsområden för industrins räkning, industriernas framväxt och stora tillgängliga markarealer i öster. Bilens utbredning och motorvägens dragning har också bidragit.

Småhusområdena från olika tider kan visa på planeringens och de arkitektoniska idealens förändring över tid, från en lantlig och organisk planering till mer organiserat och välordnat.

Småhusen

Äldre villaområden före 1960

De äldre villaområdena kännetecknas av friliggande hus i stora trädgårdar med uppvuxen vegetation. Gamla fruktträd och ädellövträd i kombination med tallar på höjdlägen visar på områdenas långa kontinuitet. Vagnätet är småskaligt och följer höjdkurvorna. Husen har en topografiskt anpassad placering med indrag från gatan, vilket bidrar till en karaktär med bevarad topografi och lummiga gaturum. Mot gatan är trädgården tydligt avgränsad och äldre murar, staket och grindar bidrar till områdenas karaktär.

Villorna är uppförda i 1,5 – 2 våningar med sadeltak eller brutet sadeltak, oftast utförda i träpanel men enstaka hus i puts förekommer också. De enskilda villorna är individuellt utförda och det förekommer en mångfald i färgsättning och arkitektur, där spröjsade fönster, utanpåliggande verandor och trappor, snickarglädje och en terränganpassad sockel är återkommande karaktärsdrag bland de äldre villorna. Det finns även villaområden från 1940-50-talet med mer tidstypiskt funktionalistiska karaktärsdrag i modernistiskt utvecklad arkitektur, ofta i puts eller tegel. I Upplands Väsby förekommer egnahemsområden där standardiserade ritningar ofta låg till grund för uppförandet.

Exempel på områden är Runby egnahemsområde, Gamla vägen i Bollstanäs, Åsvägen-Lövvägen samt villaområden norr och söder om Sandavägen.

Bevarandevärda karaktärsdrag

- Byggnader uppförda med topografisk anpassning, sadeltak och enhetlig volymverkan.
- Variationsrik arkitektur med träpanel, frontespiser, utanpåliggande trappor och verandor, snickarglädje och spröjsade fönster.
- Områden med modernistiskt utvecklad arkitektur, med mer tidstypiskt funktionalistiska karaktärsdrag från 1940-50-talet.
- Stora ostyckade tomter som skapar distans mellan husen och uppvuxen vegetation ger gaturummen och områdena en lummig karaktär.
- Äldre fruktträd, bevarad topografi med uppvuxen naturmarksvegetation och karaktärsträd som tall och ek.
- Det småskaliga och topografiskt anpassade vagnätet.
- Äldre staket och grindar som markerar entré till tomten.

Äldre villaområden före 1960 - vägledning

- Bevara områdets enhetliga höjdskala och rumsliga indelning med topografiskt anpassad bebyggelse.
- Bibehåll stora villatomter med breda trädgårdsytor mot gatan. Undvik avstyckningar och placeringar av nya hus framför äldre villor som påverkar områdenas lummiga karaktär negativt.
- Ny bebyggelse bör anpassas i volym, taklutning och kulörval till ursprunglig villabebyggelse.
- Undvik förhöjda väggliv, frontespiser och större takkupor som bryter mot villornas ursprungliga volymverkan.
- Husvolymer bör terränganpassas utan sprängningar. Större markuppfyllnader bör undvikas och marken återställas och återplanteras efter markingrepp.
- Värna utemiljöns topografi och karaktär med äldre uppvuxen vegetation. Vårda äldre karaktärsträd som ek, tall och fruktträd

Småhusen



Radhus och kedjehus 1960-70-tal

De östra kommundelarna har vuxit fram med en stor andel småhus och radhus. Dessa är placerade som separata enklaver i en hierarkiskt ordnad trafikstruktur. De sinsemellan olika grupperna ligger samlade längs säckgator vilka i sin tur ansluts mot de större huvudstråken. Från gatornas vändplaner binder bilfria gång- och cykelstråk samman olika delområden med varandra och angränsande grönområden.

Kännetecknande för bebyggelsen är en mångfald av uttryck och material mellan de olika grupperna av atriumhus, radhus eller kedjehus, men enhetligt utfört inom respektive grupp.

Arkitekturen är rationell och utförd med enkla volymer i 1- 2 våningar eller 2 våningar i suter-räng, platta eller flacka tak, enlufts-fönster utan spröjs och infällda balkonger. Vanliga materialkombinationer hos de enskilda byggnaderna är tegel – trä, där ett material dominerar och kompletteras av målade detaljer i tex plåt eller trä. Rött tegel, vitt kalkcementtegel eller målad träpanel i färgstarka kulörer är de vanligaste fasadmaterialen. Vanligt förekommande är att taken markeras av en kraftig takfot som förstärker arkitekturens låga och horisontella karaktär.

Bostäderna har förgårdsmark och små trädgårdar eller atriumgårdar med uteplatser, ofta avgränsade av plank. Parkering ligger ofta samlad i form av stora markparkeringar eller garage-längor, alternativt finns egen uppställningsplats vid varje bostad.

Exempel på områden återfinns i stora delar av östra kommundelarna, exempelvis Sjukyrko-berget, Skälby, Fresta, Odenslunda men även i centrala delarna, exempelvis Apoteksskogen.

Bevarandevärda karaktärsdrag

- Enhetligt uppförda bebyggelsegrupper i schematisk planstruktur med låg och enhetlig höjdskala.
- Platta eller flacka tak, ofta markerade av liggande panel på fasaden.
- Kontrastverkan mellan trä och tegel i fasad är ett viktigt arkitektoniskt uttryck, med kontrasterande detaljer i plåt eller trä. Rött tegel, vitt kalkcementtegel eller målad träpanel i färgstarka kulörer.
- Enhetlig färgsättning och utformning av fasaddetaljer som tex balkongfronter och entrépartier per bebyggelsegrupp.
- Sammanlänkande bilfria gång- och cykelstråk med koppling mot angränsande park- och naturområden.
- Små trädgårdar med uteplatser eller plankomgärdade gårdsrum med tydlig gräns mot allmänna ytor.

Småhusen



Radhus och kedjehus 1960-70-tal - vägledning

- Bibehåll husgruppernas enhetliga volymverkan och strikta planform, taklandskap och skalverkan. Undvik tillbyggnader som bryter ursprungsvolymen.
- Var aktsam om områdenas helhetsverkan där de individuella gruppernas volym- färg- och formverkan utförs med variation inom ett överordnat tema.
- Behåll områdets befintliga fasadmaterial och materialkombinationer, där kontrastverkan mellan främst tegel och trä i kombination ger fasaden dess karaktär. Bibehåll och underhåll och områdenas färgskalor.
- Undvik att hårdgöra ytor och privatisera förgårdsmarken.
- Utveckla grönstrukturen med bevarade naturmarkspartier och sammankopplande parkstråk med bilfria gångvägar mellan olika bebyggelsegrupper.
- Inordna eventuellt tillkommande bebyggelse i rådande planstruktur. Kompletterande bebyggelse inom området bör beakta rådande höjdskala. Tillkommande bebyggelse i mötet med angränsande genomfartsleder bör utformas samordnat som tydligt avläsbara årsringar med enkla volymer och i ett fåtal sammanhållna taknivåer.

Industrier & verksamheter



Vad berättar industrier och verksamheter?

Industrierna och verksamheterna var navet i det tidiga stationssamhället Upplands Väsby och berättar om platsens strävan efter modernisering och utveckling. På dessa platser kan bland annat den tidens expansiva Stockholmsregion, beroendet av järnvägen samt även den byggtekniska och arkitektoniska utvecklingen avläsas och förstås.

De bevarade miljöerna har stark koppling till samhällsutvecklingen och det framväxande välfärdsystem från tiden omkring sekelskiftet 1900.

Industrier & verksamheter

Vårdmiljöer

Löwenströmska sjukhuset som ligger i norra delen av kommunen utgör en större sammanhängande vårdmiljö. Området har utvecklats under lång tid från tidigt 1800-tal med kompletterande bebyggelse som lagts till inom en större helhet efter hand. Miljön består av solitära byggnader placerade i ett inre parkrum med inslag av alléer och äldre solitära ädellövträd. Närheten till Fysingen ger fina utblickar över sjön från delar av området.

Södra delen kännetecknas av en sammanhängande parkmiljö med småskaligt vägnät där de äldsta institutionsbyggnaderna finns uppförda som solitärer i visuellt framträdande lägen. Parken har en inramning av skog på kringliggande kullar som skapar en tydligt avgränsad enhet. Huvudbyggnaderna är uppförda i flera våningar med en klassicerande arkitektur kännetecknad av putsade fasader och brutna eller valmade tegeltak och klassiska detaljer som listverk och spröjsade träfönster. Även senare tillkommande bebyggelse är placerade som enskilda volymer och är i huvudsak låga, rationellt utformade och med en enkel arkitektur.

I norr ligger Löwenströmska sjukhuset, en storskalig sammansatt volym bestående av hög del med utmärkande veckad fasad till vilken flera låga delar är kopplade. Huset är uppfört i rött tegel med koppardetaljer och vertikala fönsterband.

Till vårdmiljöerna hör även äldre personalbostäder och kompletterande funktioner för sjukhusens drift och förvaltning, vilka är betydelsefulla för karaktären som helhet. Även vid Carlsund finns kvarvarande personalbostäder knutna till den äldre vårdmiljön.

Bevarandevärda karaktärsdrag

- Karaktärsmiljö med solitära byggnader från olika tidsepoker, där varje årsring tydligt kan avläsas i arkitekturen.
- Huvudbyggnaderna utgör solitära blickfång och har en bearbetad och arkitektonisk genomtänkt gestaltning.
- Lummig parkmiljö med äldre trädvegetation och småskaligt vägnät.

Vårdmiljöer - vägledning

- Nya volymer bör uppföras som kompletterande solitärer alternativt som större samgestaltade helhetsmiljöer med öppen struktur och bevarad karaktär som hus i park.
- Bevara distans mot och parkinramning runt huvudbyggnaderna inom området. Nya bebyggelse tillägg bör i skala och placering inte dominera över eller blockera vyn mot dessa.
- Äldre byggnader bör vårdas och upprustas i enlighet med sina ursprungliga kvalitéer och karaktärsdrag. Även senare tillägg bör underhållas efter dess egenart.

Industrier & verksamheter



Verksamheter längs kommunikationer

Stockholmsåsen har utgjort en historiskt viktig landväg mot Uppsala och i kommunen finns spår av verksamheter från fler hundra år längs de äldre vägarna. Under 1900-talet har järnvägen och E4:an samt närheten till Arlanda och Stockholm varit central för kommunens utveckling genom att locka industrier och verksamheter till kommunen med behov av goda kommunikationer.

Kontors-, hotell- och industribebyggelse har tillkommit längs de större huvudstråken. Byggnaderna är ofta uppförda på avjämnad mark, med stora hårdgjorda logistikytor. Varje fasighet utgör ett eget kvarter och mellan kvarteren kan det förekomma rationellt skötta grönytor eller naturmarksrester. Vid mer påkostade eller publika verksamhetsetableringar finns även exempel på anlagda parkytor och bearbetade entrézoner i samverkan med byggnaderna invid husen.

Större delen av verksamhetsområdena kännetecknas av storskaliga volymer med stor utbredning i plan, där tillbyggnader och nya byggnader adderats genom åren och efter behov. Husen har en enkel och rationell utformning med få material och låg grad av bearbetning, ofta i plåt, tegel eller betong. Funktionen är ofta avläsbar i formen. Var tid har satt sitt avtryck, inte alltid med hänsyn till helheten.

Bland både äldre verksamheter och senare tids etableringar finns både enskilda unika byggnader och större helhetmiljöer med omsorgsfullt utformad landskapsgestaltning, där hus och utemiljö samverkar ihop.

Enskilda byggnader och utemiljöer har en högre grad av detaljering och bearbetning, där varje hus har ett eget uttryck utvecklad efter den specifika verksamhet som bedrivits. Puts, tegel och stora glaspartier är exempel på fasadutformning som förekommer.

Exempel på områden är Optimus, Johannelund, Marabou och Bredden.

Bevarandevärda karaktärsdrag

- Rationellt utformad arkitektur där var tid satt sin prägel på form och materialval.
- Enskilda byggnader och miljöer kan ha ett högre kulturhistoriskt värde sett till sammanhang, arkitektur eller utformning.

Industrier & verksamheter



Verksamheter längs kommunikationer - vägledning

- Utformning och uttryck som speglar verksamheten och har satt sin prägel på arkitekturen är värt att värna om. Hänsyn kan behöva tas till individuella byggnader med särpräglad och bevarandevärd karaktär.
- Anlagda parkanläggningar och utemiljöer i samverkan med bebyggelsen bör vårdas och tas omhand som del av helheten.
- Områdena är tåliga för förändringar med ny bebyggelse, både i skala och omfattning. Enskilda mindre tillägg kan göras för respektive fastighet, men vid större förändringar och omvandlingar bör ett samlat grepp ta för att skapa en god helhetsverkan.
- Äldre verksamhetsbyggnader eller uttryck i bebyggelsen som speglar kommunens framväxt bör värnas och tas hänsyn till vid framtida förändringar.

4. Värdefulla kulturmiljöer i Upplands Väsby

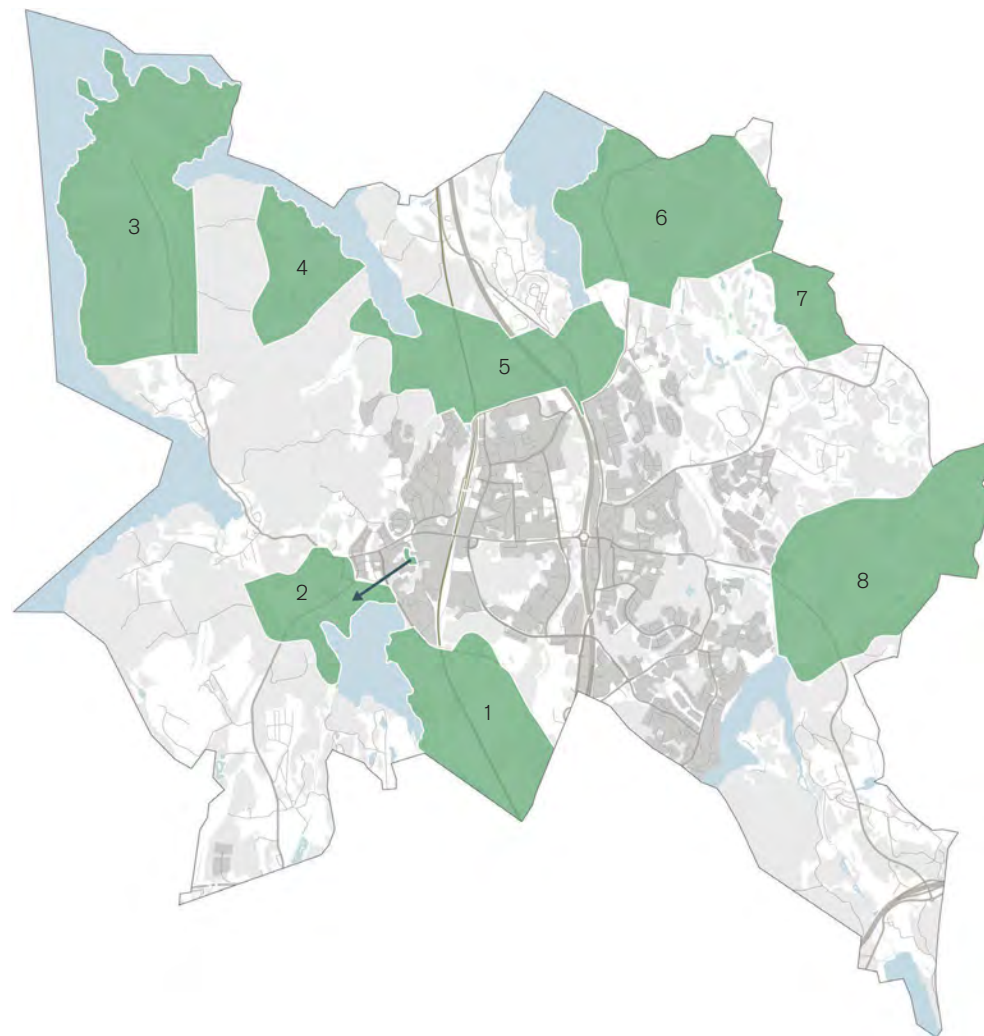


Landsbygdens kulturmiljöer

Områdesindelning

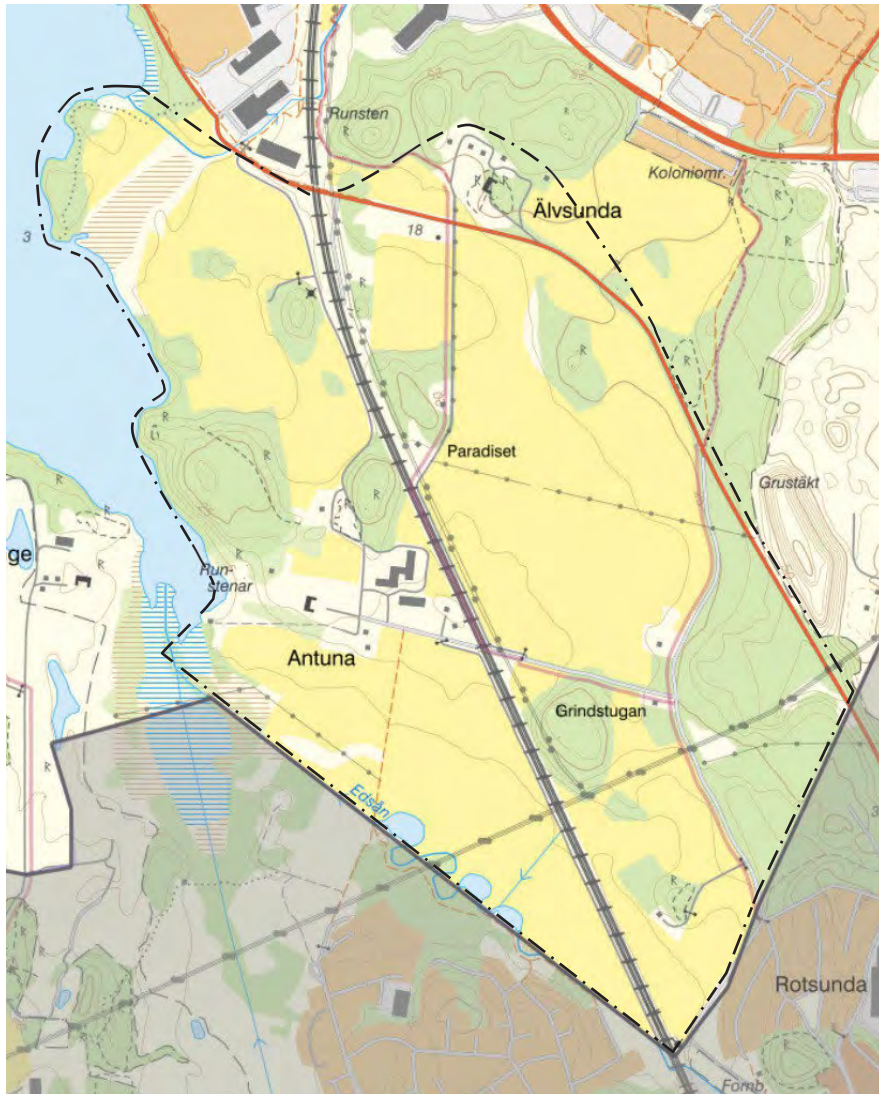
Kapitlet beskriver de områden inom landsbygden i Upplands Väsby som har bedömts som särskilt värdefulla enligt 8 kap. 13 § PBL. Delområdena står listade nedan och återfinns med markering på intilliggande karta.

1. Antuna - Älvsunda
2. Eds kyrka - Edsby med Eds prästgård
3. Runsa
4. Oxunda
5. Hammarby kyrka - Stora Väsby
6. Torsåker - Stjärnborg
7. Dyvinge
8. Borgby - Harby - Smedby



Karta landsbygdens kulturmiljöområden

1. Antuna - Älvsunda



Orienteringskarta Antuna - Älvsunda



Ekonomibyggnader vid Antuna, det stora magasinet med vällinglocka är framträdande i landskapet.

Antuna - Älvsunda

Karaktärsbeskrivning

Antuna

Antuna är en välbevarad herrgårdsmiljö från slutet av 1800-talet som ligger mitt i ett vidsträckt och flackt odlingslandskap. De öppna ytorna bryts endast av några mindre åkerholmar och en handfull skogsklädda bergspartier. Jordbruket är storskaligt med stora sammanhängande åkerarealer och har lång kontinuitet, vilket äldre brynzoner med täta slånbuskage och uppvuxna ekar vittnar om. Järnvägen mellan Stockholm och Uppsala går tvärs över jordbruksmarken och delar upp landskapet i två delar. I öster avgränsar skogspartier på kvarvarande delar av Stockholmsåsen landskapsrummet.

Gårdsbebyggelsen ligger på en liten höjd i västra delen, i nära anslutning till Edsjön. Herrgården ligger i fonden av entréaxeln och omges av en formell trädgård och parkytor, med utblick över Edssjön i huvudaxelns förlängning. På entrésidan flankeras huvudbyggnaden av två friliggande flyglar som tillhörde den ursprungliga herrgården från början av 1800-talet. Dagens huvudbyggnad, som byggts om i flera omgångar, uppfördes 1881 och fick sin nuvarande nyklassicistiska stil 1918, då den dåvarande ägaren, professor Carl Curman, lät omgestalta herrgården med Sigurd Curman och Erik Fant som arkitekter. Huvudbyggnaden och flyglarna karaktäriseras av sin klassiska vita puts. Huvudbyggnaden har därtill en rusticerad sockelväning och mittrisalit som avslutas med en fronton.



Flygfoto över Antuna och Edsjön. Herrgården i vit puts syns till vänster i bild. Till höger och i anslutning till bakomliggande skogspartier syns ekonomibyggnader i faluröd panel, omgivna av hagmarker. Odlingssmarken består stora sammanhängande åkerytor med några mindre åkerholmar. Angöringsvägar med alléer leder rakt över åkrarna mot gården från söder och öster. Järnvägen skär tvärs genom landskapet till höger i bild.

Källa: Digitalt museum

Antuna - Älvsunda

Entrén till herrgården markeras av en vitputsad mur och grindstolpar med grindar i järnsmide. Ekonomibyggnaderna utgörs av en handfull byggnader i faluröd träpanel som ligger samlade strax nordost om herrgården. Merparten är uppförda omkring år 1880. Närmast herrgårdsbyggnaden ligger ett stort tidstypiskt och framträdande magasin. Magasinet är uppfört i liggtimmer med vällingklocka. Övriga ekonomibyggnader utgörs av vagnslider, ladugård, smedja, kvarn och såg, i huvudsak uppförda med faluröda träfasader och vissa delvis av tegel.

Invid järnvägen ligger en tidigare skola för barnen till de tidigare lantbruksarbetarna. Runt Antuna finns även en handfull tidigare statarbostäder bevarade, i form av enkla faluröda trähus från slutet av 1800-talet och början av 1900-talet.

Den representativa herrgårdsmiljön skiljs av från ekonomibyggnaderna genom en klippt häck och innanför denna finns rester av en äldre fruktträdgård bevarad. Ekonomibyggnaderna ligger i landskapets högsta punkt och omges av klippta gräsytor och hagmarker som ger fri sikt mot bebyggelsen.



Carl Curmans barn, Sigurd Curman stående, med sin franska guvernant och runsten som medvetet palcerats i herrgårdens parkmiljö vid Antuna. Källa: RAÄ Fotograf: Carl Curman.



Ekonomibyggnadern med faluröda träfasader.



Vy mot herrgården, Antuna

Antuna - Älvsunda

Från vägarna i området ges vida utblickar över odlingslandskapet och i västra delen syns även Edsjön. Älvsundavägen följer i norra delen en gammal sträckning som tidigare fortsatte längs dagens Attundavägen. Den gamla landsvägen följer kanten av landskapsrummet och kantas av en björkallé som är karaktäristisk och visuellt framträdande från håll genom trädens vita stammar och hängande växtsätt. Från Älvsundavägen strålar grusade angöringsvägar mot Antuna från norr och öster, varav den äldsta utgörs av den långa och raka allén som utgör huvudentré mot herrgården från öster.

Där huvudentren ansluter till den gamla landsvägen ligger Grindstugan i korsningen med den gamla landsvägen. Grindstugan utgörs av en enkel träbyggnad med stående panel, smal locklist och ett brant sadeltak med rött lertegel.

Strax norr om grindstugan ligger Agneslund. Agneslund är en välbevarad knuttimrad och reveterad byggnad. Till Agneslund hör också en välbevarad knuttimrad uthuslänga.

Även vägen rakt söderut från Antuna kantas av en trädrad. Alléerna inom hela området är till stora delar under föryngring då de äldsta träden håller på att dö ut. Vägarna har behövts anpassats till järnvägens läge när denna uppfördes, bl.a med undergång vid spåret.



Björkallé längs Antunavägen i kanten av odlingslandskapet följer en äldre vägsträckning.

Antuna - Älvsunda

Älvsunda

Längst upp i norra delen av delområdet ligger Älvsunda gård. Älvsunda omnämns första gången i skrift omkring år 1300. Älvsunda bestod ursprungligen av tre mindre gårdar. Nuvarande huvudbyggnaden uppfördes 1826 i gustaviansk stil och består idag av timrad herrgårdsbyggnad i gulmålad locklistträpanel, med vita knutlådor och mansardtak med enkupigt rött lertegel.

Till huvudbyggnaden hör en muromgärdad parkanläggning från 1920-talet som idag är under igenväxt. I parken finns rester av en damm och två mindre parterrer söder om herrgården, omgivna av häckar. Två gravhögar har medvetet sparats och införlivats i parken. En allé med äldre lindar leder fram till gården från Älvsundavägen. Enbart ett fåtal mindre ekonomibyggnader tillhörande gården finns idag bevarade, liksom två parstugor med tidigare tjänstebostäder.

Norr om herrgården uppfördes på 1970-talet tre villor med faluröda träfasader och tegeltak i traditionell utformning för att smälta in i miljön. Villorna är ritade av arkitekten Ove Hidemark.



Grindstugan vid Antunavägen.



Älvsunda gård, 1972. Källa: Digitalt museum

Värdering

Antuna Älvsunda bedöms som helhet ha ett högt kunskapsvärde och upplevelsevärde.

Antuna kan berätta om den storgodsbildning som genomfördes under 1700- och 1800-talet i området av en ny typ av förmögen samhällsklass utanför adeln. Detta var en del i en rationalisering av storjordbruk och innebar en sammanslagning av gårdarna Antuna, Älvsunda och Bisslinge, samt flera gårdar i Sollentuna.

I det omgivande landskapet är det fortfarande möjligt att uppleva och avläsa flera värdebärande delar: visuella sammanhang, äldre brynzoner, gränser, vägsträckningar och alléer. De öppna och sammanhängande åkermarkerna och trädklädda impediment som i stort saknar annan bebyggelse bidrar till det miljöskapande värdet. De medvetet placerade runstenarna i herrgårdsparken, berättar om tidens ambition att förstärka platsens historia i området. Antuna har även ett socialhistoriskt värde genom den bevarade skolan och bevarade statorbostäderna från slutet av 1800- och början av 1900-talet.

Området som helhet återspeglar ett långt historiskt förlopp även om dess huvudsakliga kunskapsvärde består i att området kan berätta om levnadsförhållanden vid en högreståndsmiljö under 1700- och 1800-talet. Detta tar sig uttryck i den välbevarade helhetsmiljön och det av godsdriften präglade landskapet, det vill säga herrgårdsmiljön med trädgård, stora och öppna odlingsmarker, allé, gamla vägsträckningar och anläggningar som i övrigt visar på den komplexa verksamheten vid herrgården.

Platsen förknippas med författaren Carl Jonas Love Almqvist, vars far grundlade och ägde

Antuna - Älvsunda

Antuna fram till mitten på 1800-talet. Därmed har platsen ett personhistoriskt värde.

Antuna gård har ett arkitektur-antikvariskt historiskt värde genom att det fick sin nuvarande nyklassicistiska stil 1918 då den dåvarande ägaren, professor Carl Curman, lät omgestalta herrgården med den välkände riksantikvarien Sigurd Curman och Erik Fant som arkitekter.

Älvsunda gårds förhistoriska ursprung är mycket påtagligt. Själva huvudbyggnaden står i princip på ett järnåldersgravfält med två runstenar från 1000-talet. Platsen kan berätta om en utvecklingen från förhistoria, en mindre enkel bondbö på två gårdar fram till dagens herrgårdsmiljö under 1800-talet.

Kultuhistorisk hänsyn

I princip hela området Antuna - Älvsunda ingår i område av riksintresse för kulturmiljövård enligt 3 kap. 6 § miljöbalken och utgör ett särskilt värdefullt bebyggelseområde.

Inom området Antuna - Älvsunda finns ett antal registrerade fornlämningar. Fornlämningarna är skyddade enligt kulturmiljölagens 2 kap. 1 §. Om åtgärder planeras vid en fornlämning så ska länsstyrelsen kontaktas. Det behövs tillstånd från länsstyrelsen innan åtgärder som riskerar att påverka eller förstöra en fornlämning påbörjas.

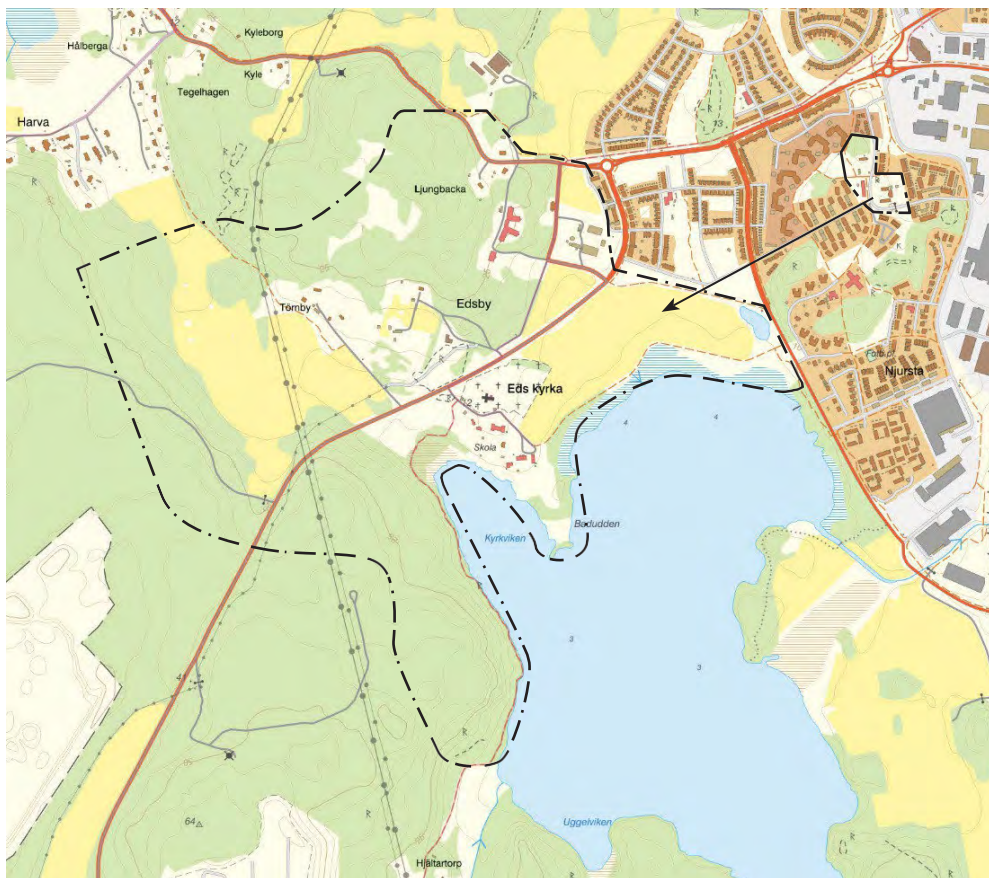
Vid förändringar i miljön ska hänsyn tas till områdets kultuhistoriska värde och karaktär. Se vidare *Råd och riktlinjer* i kapitel 4; *Landsbygden, Herrgårdslandskapen*.



Flygfoto över Älvsunda söderifrån. Älvsunda gård ligger i mitten av fotot närmast vägen. Norr om gården syns det tre villorna som uppfördes på 1970-talet och i söder breder det öppna odlingslandskapet ut sig.

Källa: Digitalt museum

2. Eds kyrka - Edsby med Eds prästgård



Orienteringskarta Eds kyrka - Edsby med Eds prästgård.
Pil markerar siktlinje från prästgården mot området runt kyrkan.



Eds kyrka uppfördes ursprungligen som en romansk sockenkyrka i slutet av 1100-talet och präglas idag av 1700-tal. I förgrunden en del av den äldsta delen av kyrkogården och bogårdsmuren.

Eds kyrka - Edsby med Eds prästgård

Karaktärsbeskrivning

Landskapet runt Edsby och Eds kyrka utgörs av öppna jordbruksmarker som brukats med lång kontinuitet, i senare tid av de kringliggande herrgårdarna. I skogarna runt om finns även rikligt med fornlämningar och runstenar som visar att landskapet varit bebott under lång tid.

Eds kyrka

Kyrkan ligger väl exponerad och utgör ett blickfång på en höjd ovanför Edssjön i nordväst (se bild s 48), omgiven av kyrkogården som sedan 1800-talet byggts ut i tre etapper mot norr och öster. En remsa åkermark lämnar sikten fri mot vattnet. Söder om kyrkan ligger en grupp äldre byggnader på slutningen ned mot vattnet. Till dessa hör Kyrkskolan från 1885, Klockarbostället från 1700-talet och Ålderdomshemmet från 1912. Ålderdomshemmet bevarar sin volym och sitt äldre formspråk avseende plåttaket men har i övrigt tilläggsisolerats och fått nya tvåluftsfönster som bryter med karaktären.

Klockarbostället är utfört med vitputsad fasad med gröna fönsteromfattningar och mansardtak med rött lertegel.

Edsby

Edsby var från början en vanlig bondby lokaliserad väster om kyrkan. På 1880-talet ombildades den till herrgård med huvudbyggnaden Edsby gård. Huvudbyggnaden fick en ny nationalromantisk utformning vid 1900-talets början efter ritningar av arkitekten Isak Gustaf Clason. Statarkasernen vid Runsavägen bevarar fortfarande sin äldre karaktär med klassisk träarkitektur.

Till herrgården hörde en klassisk landskapspark med slingrande gångvägar och lövträd, som det idag enbart finns mindre rester kvar av, främst i form av ädelöv och den öppna gräsyten med stora lövträd framför huvudbyggnaden. Även delar av det äldre vägnätet finns bevarat i form av anslutningsvägar till Edsby, samt Runsavägen och Edsby allé, som utgjorde den tidigare förbindelsen mellan kyrkan och samhället.

Väster om kyrkan, i kanten av jordbruksmarken längs den öppna dalgång som sträcker sig mellan Mälaren och Edssjön, finns en äldre bebyggelsesamling kallad Törnby. Torpmiljön består bland annat av ett ryttartorp och en före detta krog. Ytterligare två torp som tidigare lytt under Njursta och Eds prästgård ligger vid Prästtorpsvägen norr om Eds allé.

Sedan 2000-talet har tätorten expanderat på den gamla jordbruksmarken norr om Edssjön. Området Eds allé har delat upp det äldre herrgårdslandskapet i två delar men delar av den äldre landskapsbildens bevarad i ett band med sammanhängande åkermark väster om den nya stadsdelen. Den gamla vägsträckningen Eds allé finns införlivad som en separat gång och cykelväg tvärs igenom den nya stadsdelen.



Klockarbostället från 1700-talet uppfört söder om Eds kyrka. I bakgrunden skimtar Edssjön.

Eds kyrka - Edsby med Eds prästgård

Eds prästgård

Eds prästgård ligger en knapp kilometer öster om kyrkan på en höjd. Gården består av timrade faluröda byggnader i en våning. Huvudbyggnaden har mansardtak i rött lertegel, träpanel och framträdande entréportik med snickarglädje. Till gården hör en ekonomibyggnad med framträdande takfall utan kupor, uppförd i timmerkonstruktion som är synlig i bottenvåningen. Till miljön hör även den gamla arrendebostaden som ligger på en höjd norr om ekonomibyggnaden.

Gården är idag kringbyggd av bostadsbebyggelse och inordnad i en större stadsdel, men hade tidigare visuell kontakt med kyrkan och Edsby gård via de öppna jordbruksmarkerna. Genom utbyggnaden av Eds allé har detta samband försvagats ytterligare. Via Prästgårdsallén och Eds sjöväg finns dock en bevarad siktlinje västerut mot det öppna åkerlandskapet.

Värdering

Området utgör en sammansatt kulturmiljö som dock främst präglas av det äldre sockencentrumet omkring Eds kyrka. Kyrkan är Upplands Väsby's äldsta kyrka och uppfördes ursprungligen som en romansk sockenkyrka i slutet av 1100-talet. Området kan berätta om platsens utveckling i ett större samhällshistoriskt och arkitekturhistoriskt perspektiv, med betydelsefull lokal anknytning och kopplingar till såväl Stora Väsby och till Curmans vid Antuna och Älvsunda.

Edsby gård speglar utvecklingen av ett rationaliserat jordbruk och koncentrerat ägande i trakten under 1900-talet och fram till idag. Generellt har senare utveckling av gårdsmiljöerna, men också bränder, delvis haft en negativ påverkan på upplevelsen av det äldre landskapet.

Bebyggelsen vid Eds prästgård har tillkommit mellan 1600-1800-talet. De olika byggnaderna, var och en med sin ursprungliga funktion och individuella karaktär utgör tillsammans en helhet som väl illustrerar äldre tiders ekonomi och agrara byggnadskultur. Prästgården ger också genom mängden av hus och husens placering en pedagogisk bild av hur en prästgård var utformad och fungerade under den tid prästen var både själasörjare och jordbrukare. Gårdens sammanhang har dock förändrats på ett påtagligt och negativt sätt varför det är extra viktigt att bevara siktlinjer inom området.



Eds prästgård utgör en bebyggelsegrupp med flera välbevarade byggnader.



Ekonomibyggnad i anslutning till Eds prästgård.

Eds kyrka - Edsby med Eds prästgård

Kulturhistorisk hänsyn

Inom området Eds kyrka, Edsby med Eds prästgård finns ett antal registrerade fornlämningar. Fornlämningarna är skyddade enligt kulturmiljölagens 2 kap. 1 §. Om åtgärder planeras vid en fornlämning så ska länsstyrelsen kontaktas. Det behövs tillstånd från länsstyrelsen innan åtgärder som riskerar att påverka eller förstöra en fornlämning påbörjas.

Eds prästgård är byggnadsminne enligt kulturmiljölagens 3 kap. 1 §. För byggnaden gäller skyddsbestämmelser enligt samma beslut.

Eds kyrka utgör kyrkligt kulturminne och skyddas enligt 4 kap. kulturmiljölagen. Väsentliga ändringar avseende kyrkobyggnaden, kyrkotoften, och begravningsplatsen får inte ske utan tillstånd av länsstyrelsen.

Vid förändringar i miljön ska hänsyn tas till områdets kulturhistoriska värde och karaktär. Se vidare *Råd och riktlinjer* i kapitel 4; *Landsbygden, Herrgårdslandskapen*.



Edsby gård, huvudbyggnaden fick en nya nationalromantisk utformning vid 1900-talets början efter ritningar av arkitekten Isak Gustaf Clason.

3. Runsa



Orienteringskarta Runsa



Flygfoto norrut över dalgången på Runsahalvön. I mitten av fotot syns Stenhugget i delområdet södra kant. Vägen följer terrängen längs skogsbrynet. Torpbebyggelsen är insmugen bakom brynkanten en bit upp i skogen, och lämnar liksom vägen jordbruksmarken fri.
Källa: Digitalt museum.

Runsa

Karaktärsbeskrivning

Området präglas av 1600-talsäteriet Runsa med tillhörande kulturlandskap bestående av en långsträckt dalgång med odlingsmark och hagmarker mellan skogsklädda berg. Vagnätet i området har lång kontinuitet sedan början av 1700-talet, med angoringsvägen till slottet som följer topografin längs skogsbrynet i kanten av dalgången. Slottet med tillhörande gårdsbildning ligger längst i norr, sidoordnat landskapsrummet och i anslutning till Mälaren. Närmast slottet vidgas landskapsrummet och vägen går söderifrån som en central huvudaxel över åkermarken med vida utblickar över landskapet och slottet. Längs delar av vägen och närmast slottet finns rester av en äldre allé bevarad.

Herrgårdsanläggningen vid Runsa består av samlad bebyggelse av olika ålder och funktioner. Strukturen är symmetriskt och hierarkiskt uppbyggd med påkostad huvudbyggnad och flyglar i puts och enklare ekonomibyggnader och torp med trästomme och falufärgad panel. Gårdsmiljön är organiserad längs en nord-sydlig axel med angoring via allén från sidan i öster. Själva huvudbyggnaden är ritad av Jean de la Vallée och utformad som ett franskt barockslott, placerad framför en stor grusplan, vilken ramas in av flyglar på var sida. Till slottet hör en barockpark i söder, ritad av samma arkitekt som själva slottet. Gårdens ekonomibyggnader är i huvudsak placerad norr om slottet.

I de kringliggande skogslandskapen finns flera torp som tillhör herrgårdsmiljön. Torpen ligger inplacerade innanför brynkanten eller vid åkerholmar och lämnar den centrala dalgången fri.

Värdering

Området bedöms som helhet ha ett högt kunskapsvärde och upplevelsevärde.

Runsa återspeglar ett långt historiskt förlopp även om dess huvudsakliga kunskapsvärde består i att området kan berätta om högadelns levnadsförhållanden under stormaktstiden. Detta tar sig uttryck i den välbevarade helhetsmiljön och det av godsdriften präglade landskapet, det vill säga slottsmiljön med barockträdgård, stora och öppna odlingsmarker, allé, gamla vägsträckningar, underlydande torp och anläggningar som i övrigt visar på den komplexa verksamheten vid herrgården, bl.a. den kombinerade sägen och ångkvarnen, mejeri och orangeri.

Inom skogsområdet vid Runsa finns en stor mängd välbevarade torp och torpmiljöer som tillhör herrgården. Torpen har i flera fall en bibehållen äldre karaktär och bidrar till områdets höga samhälls- och socialhistoriska värde, då de kan berätta om förutsättningarna för de människor som levde i närheten av herrgården.

Kulturhistorisk hänsyn

Hela området Runsa ingår i område av riksintresse för kulturmiljövård enligt 3 kap. 6 § miljöbalken och utgör ett särskilt värdefullt bebyggelseområde.

Inom området Runsa finns ett antal registrerade fornlämningar. Fornlämningarna är skyddade enligt kulturmiljölagens 2 kap. 1 §. Om åtgärder planeras vid en fornlämning så ska länsstyrelsen kontaktas. Det behövs tillstånd från



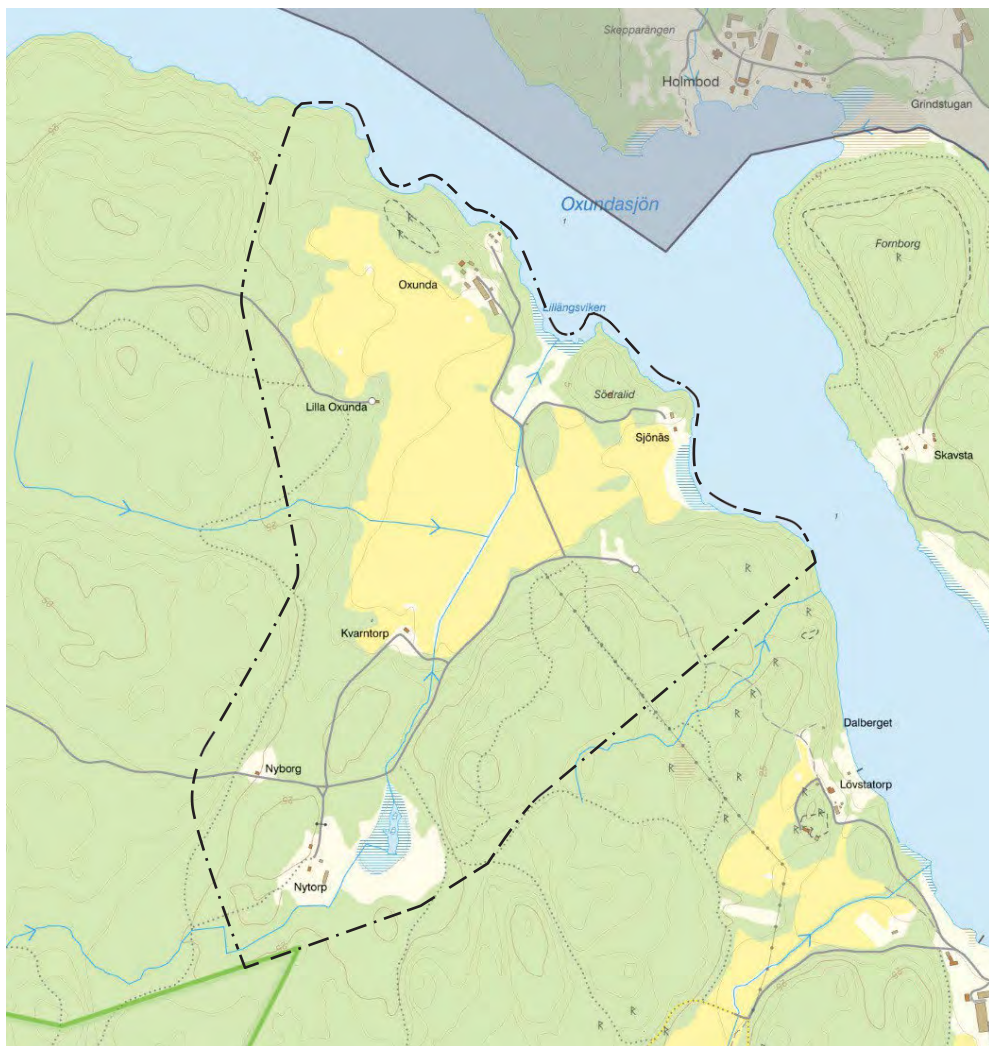
Foto från 1971 över Runsa slott. Herrgården är symmetriskt med en centrerad byggnadskropp med tornhuv med urtavla och runda fönster i översta våning. Fasaderna är gulputsade med vita ramverk. Fönsterbågarna i mörkare kulör är spröjsade och grunden är av natursten. Källa: Digitalt museum.

länsstyrelsen innan åtgärder som riskerar att påverka eller förstöra en fornlämning påbörjas.

Vid förändringar i miljön ska hänsyn tas till områdets kulturhistoriska värde och karaktär. Se vidare *Råd och riktlinjer* i kapitel 4; *Landsbygden, Herrgårdslandskapen*.

Som besökare, tänk på att respektera allemansrätten och att gårds- och parkområdet utgör privatområde.

4. Oxunda



Orienteringskarta Oxunda



Flygfoto söderut över landskapet runt Oxunda gård invid Oxundasjön.

Oxunda

Karaktärsbeskrivning

Oxunda gård ligger på en höjd intill Oxundasjön, i kanten av en öppen dal med jordbruksmark. Gården består av manbyggnaden längst i norr och två långsträckta ekonomibyggnader söder om densamma, placerade på rad mellan sjön och åkrarna. Mangårdsbyggnaden består av ett äldre timrat, alternativt skiftesverk, hus som byggts ut kraftigt, framför allt mot norr. Träpanelen består av en karaktäristiskt varierande storlek på locklistpanel. I samband med utbyggnaden, troligen i slutet av 1800-talet, så fick det även sin snickarglädje. Byggnaden har en variation av flera olika profilerade fönsterfoder. Ekonomibyggnaderna karaktäriseras framför allt av de två stora timrade ladugårdarna längs med huvudvägen till gården. Dessa är faluröda med synliga knutar och stora rena sadeltak.

Jordbruksmarken sluttar svagt söderut och landskapsrummet är tydligt avgränsat av topografin som förstärks av skogsmarken på de omgivande höjdryggarna. Tvärs genom dalen rinner Kvarnbäcken mot Oxundasjön. I områdets ytterkanter ligger fem av Runsa dagverkstorp med placering innanför skogsbrynet. Samtliga torpen består av välbevarad äldre boningshus. Alla dessa är utförda efter samma modell, i flera fall en enkel sidokammarstuga i synlig timrad konstruktion, med små spröjsade fönster, synliga knutar samt sadeltak med lertegel. Vid Nytorp finns även flera ekonomibyggnader bevarade.

Landskapet har en ålderdomlig prägel utan sentida avstyckningar runt den äldre bebyggelsen. Den centrala jordbruksmarken på dalbotten är fortfarande brukad men längs dess kanter har landskapet börjat växa igen med



Torpet Nyborg utgör en sidokammarstuga med enkelt och välbevarat uttryck.

lövvegetation. Små insprängda impediment på åkrarna, slånbryn och uppvuxna busk- och trädader längs bäckfårorna ger odlingsmarken en småskalig och välbevarad karaktär. Vägnetet är ålderdomligt och i huvudsak sidoordnat den centrala odlingsmarken längs brynkanterna, med flera äldre vägsträckningar genom skogen mot Runsa och Lövså från tidigt 1700-tal.

Värdering

Oxunda återspeglar ett långt historiskt förlopp och har förhistoriska anor. När Oxunda omnämns första gången på 1300-talet så tillhörde marken det närbelägna cistercienserklostret



Ekonomibyggnader vid torpet Nytorp.

Sko vid nuvarande Skoklosters slott. Det är dock perioden som arrendehemman och tiden omkring andra halvan av 1800-talet som främsta präglat landskap och byggnader idag. Detta tar sig uttryck i den välbevarade helhetsmiljön och det av jordbruket präglade landskapet, med öppna odlingsmarker, äldre vägsträckningar, torpmiljöer och anläggningar som i övrigt visar på en ålderdomlig struktur som helhet.

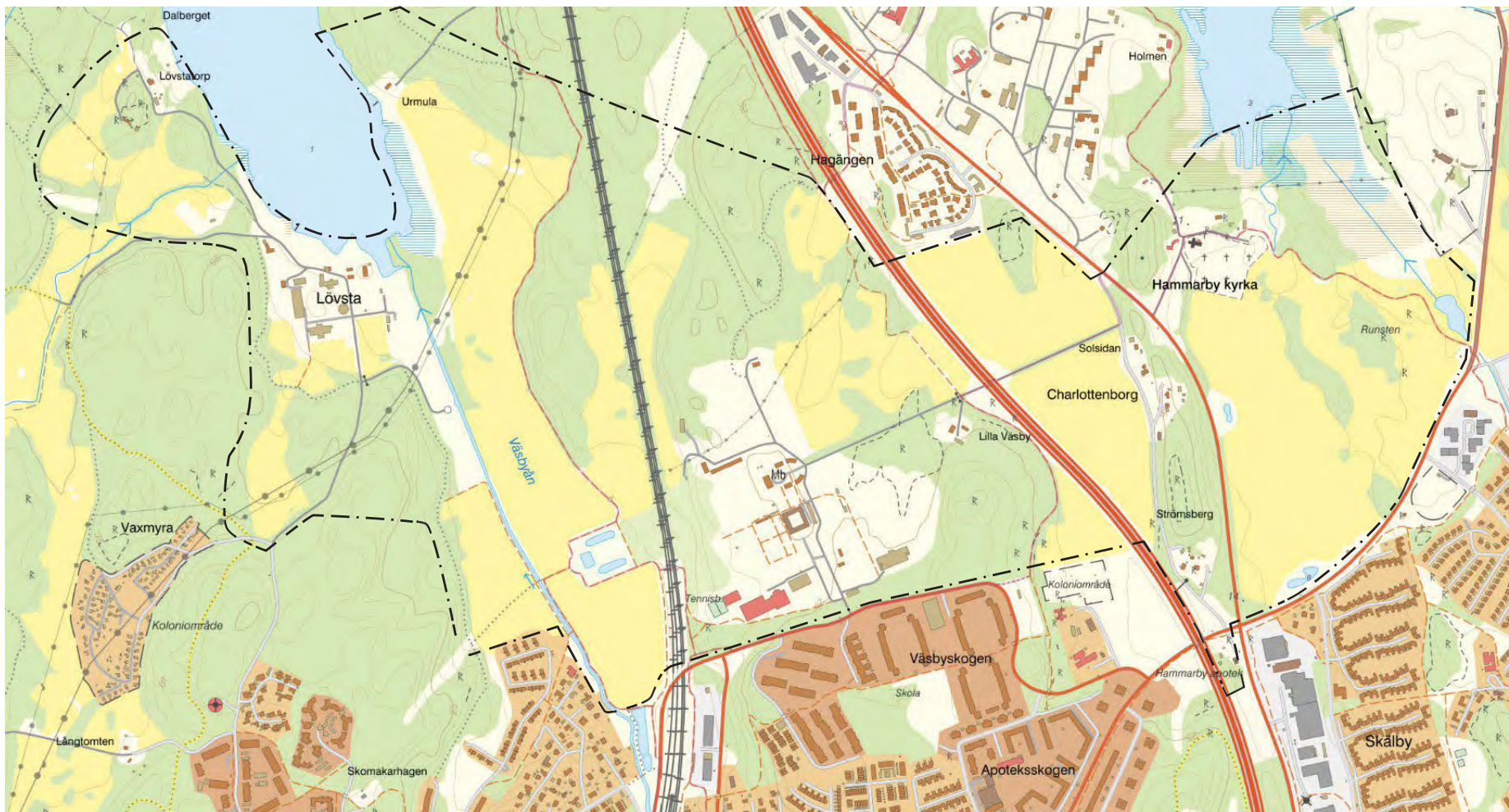
Liksom vid Runsa finns en stor mängd välbevarade torp och torpmiljöer som tillhör Runsa, och kan berätta om äldre förhållanden på platsen. Bebyggelsen vid Oxunda gård, såväl manbyggnad som ekonomibyggnader, har högt kulturhistoriskt värde men är i stort behov av vård och underhåll.

Kulturhistorisk hänsyn

Inom området Oxunda finns ett antal registrerade fornlämningar. Fornlämningarna är skyddade enligt kulturmiljölagens 2 kap. 1 §. Om åtgärder planeras vid en fornlämning så ska länsstyrelsen kontaktas. Det behövs tillstånd från länsstyrelsen innan åtgärder som riskerar att påverka eller förstöra en fornlämning påbörjas.

Vid förändringar i miljön ska hänsyn tas till områdets kulturhistoriska värde och karaktär. Se vidare *Råd och riktlinjer* i kapitel 4; *Landsbygden, Herrgårdslandskapen*.

5. Hammarby kyrka - Stora Väsby



Orienteringskarta Hammarby - Stora Väsby

Hammarby kyrka - Stora Väsby

Karaktärsbeskrivning

Området utgörs av ett äldre odlingslandskap mellan Oxundasjön och Fysingen, delvis på mark som tidigare varit sjöbotten. Vid Oxundasjöns södra kant ligger gården Lövsta, centralt i området återfinns Stora Väsby och längst i öster invid Fysingen ligger Hammarby kyrka. Landskapet är flackt och utgörs av stora sammanhängande odlingsmarker i dalbotten, med mellanliggande skogspartier på landskapets höjder. Den äldre sjöbotten utgörs idag av hagmark eller sanku fuktängar som vittnar om det tidigare sjöläget.

Landskapet delas av på tvärs i nord-sydlig riktning av flera strukturerande element. Den forntida farleden Väsbyån rinner centralt genom dalbotten mot Oxundasjön i områdets västra del. I öster separeras landskapsrummen vid Hammarby kyrka från Stora Väsby's herrgårdsanläggning från varandra av Stockholmsåsen och dess månghundra vägsystem. Stora Väsby är orienterad längs en lång central huvudaxel i öst-västlig riktning, med tillfartsväg genom lindallén från den gamla Uppsalavägen, motsvarande dagens Charlottenborgsvägen.

Väg E4 och järnvägen skär tvärs över Stora Väsby's ägor och delar av såväl den centrala gårdsanläggningen som det tillhörande odlingslandskapet i tre delar.

Hammarby kyrka

Kyrkan och kyrkogården ligger på en höjd i kanten av Stockholmsåsen med utblick över det angränsande odlingslandskapet. Hammarby socken omnämns första gången 1291 men kyrkan började uppföras redan omkring år 1200.

Västra delen av långhuset är den äldsta bevarade delen och sakristian är från första hälften av 1300-talet. Därefter har kyrkan byggts om och till under århundradenas lopp. Likt många andra kyrkor utvidgades fönstren på 1700-talet. Dock togs inga fönster upp mot norr utan kyrkan fick behålla sin medeltida karaktär med obruten nordfasad. Kyrkan är en putsad gråstenskyrka med branta spånklädda sadeltak.

På åsen i anslutning till kyrkan finns en klockstapel utförd i trä och med spåntak försedd med en spira. Nordost om kyrkogården ligger prästgården som utgörs av ett timmerhus med faluröd panel.

En låg bogårdsmur av natursten ramar in kyrkogårdens äldsta delar, som delas av på mitten av en gammal lindallé. Lindar växer även i kanten av kyrkogården och i söder har de äldsta träden hamrats. Kyrkogården består av rektangulära gravkvarter inramade av klippta häckar på klippt gräs. Gångvägnätet är grusat med fris av storgatsten. Kyrkogården har utvidgats i omgångar söderut och försetts med minneslund i öster.

Stora Väsby

Herrgårdsanläggningen Stora Väsby utgör ett av de slott och herrgårdar med tillhörande trädgårdsanläggningar, som uppfördes och anlades i Stockholms omgivning under 1600- och 1700-talen. Stora Väsby var ännu in på 1900-talet del av järnbruksverksamheten i norra Uppland, som i sin tur är en viktig del av svensk historia.



Hammarby kyrka över det nordöstra hörnet.



Prästgården vid Hammarby kyrka utgör en viktig del i sockenmiljön.

Hammarby kyrka - Stora Väsby

Den äldsta bebyggelsen på platsen bestod av två frälsegårdar väster om Hammarby kyrka, därav namnet. Dagens huvudbyggnad vid Stora Väsby uppfördes under 1750- och 1760-tal och ersatte då en tidigare karolinsk gård och huvudbyggnad. Ägare under 1700-talet var Charles De Geer, brukspatron och hovmarskalk. Anläggningen anses vara uppförd efter ritningar av arkitekten Carl Hårleman och efter hans död övertogs arbetet av arkitekten Jean Eric Rehn. Rehn har också skapat de rokokointeriörerna som finns bevarade i huvudbyggnadens paradvåning. Byggnaden är uppförd i två våningar med valmat tak och entrén från gårdssidan markeras av en portik med dubbla pilastrar som kröns av en fronton. Ett smidesräcke vid ingången sammankopplar anläggningens historia till Lövsta bruk. Betydelsefulla i anläggningen är även flyglarna, uppförda i två par öster om huvudbyggnaden, där det yttre paret har en svängd volym.

Ekonomibyggnaderna ligger söder om herrgården, framträdande är den stora och kringbyggda ladugården samt även ett orangeri, båda ursprungligen uppförda på 1700-tal. Till gården hör också flera tjänstebostäder och ett stall. Under senare tid har flera större byggnader uppförts längs anläggningens södra kant, bla ett sportcenter med tillhörande parkeringar.

Gårdsmiljön är symmetriskt organiserad och indelad i rätvinkliga kvarter. Till herrgården hör en omfattande parkanläggning med rester av en äldre fruktträdgård och en barockpark efter fransk förebild, längs centralaxeln från herrgården vidare västerut. Parken är indelad med parterrer närmast huvudbyggnaden, varpå en monumental trappa med sikt ut över landskapet leder ner mot den avslutande delen av



Stora Väsby med orangeriet, slottet och den kringbyggda ladugården sett från söder, 2019. Källa: Wikipedia

Hammarby kyrka - Stora Väsby

barockparken med hamlade lindar och dammar i kanten mot odlingslandskapet. Parkanläggningen är kraftigt påverkad av järnvägen som klipper av barockparken intill Väsbyån från den övriga anläggningen.

Lövsta

Lövsta utgörs av en herrgårdsbyggnad med två flyglar och ett flertal ekonomibyggnader. Ett antal ekonomibyggnader har tillkommit inom anläggningen sedan 1950-tal. Herrgårdsbyggnaden vid Lövsta har en typiskt enkel 1700-tals karaktär. Byggnaden har en fasad av rödmålad träpanel, brutet och valmat mansardtak med fyra framträdande vitputsade skorstenar samt en karaktäristisk entréportik med kolonner. Bland annat ett ridhus, stall och skrittmaskin har tillkommit inom anläggningen som helhet. Samtliga nya tillägg och byggnader anpassar sig väl till den äldre miljön.

Herrgården har troligen sitt ursprung i Lövstatorp, som ligger strax norr om herrgården. Torpet består idag av två ursprungliga men ombyggda byggnader. På 1600-talet fick Lövsta rättigheter som säteri.

Söder om herrgården finns rester av en äldre trädgårdsanläggning med fruktträd bevarad. En gammal väg leder fram till gården genom en allé söderifrån. Runt denna är dalbotten indelad i hagar som nyttjas av dagens stallverksamhet.

Övriga bebyggelsemiljöer

Lilla Väsby är en välbevarad 1700-talsmiljö med manbyggnad i gulmålat trä och brutet

tak samt två gulfärgade flyglar. Gården ligger strax söder om allén till Stora Väsby invid motorvägen. Kyrkbyn med enkla bostäder från 1800-talet, på västra sidan Stockholmsåsen, samt Hammarby Apotek intill motorvägen i områdets södra del, är andra värfdefulla äldre bebyggelsemiljöer inom området.

Värdering

Hammarby kyrka - Stora Väsby bedöms som helhet ha ett högt kunskapsvärde och upplevelsevärde. Sockencentrummet och herrgårdslandskapet kan tillsammans berätta om ett långt och komplext historiskt förlopp. I det omgivande landskapet är det fortfarande möjligt att uppleva och avläsa flera värdebärande delar såsom äldre skogs- och odlingsbryn, bevarade äldre vägsträckningar och allé. De öppna och sammanhängande åkermarkerna och trädklädda impediment som i stort saknar annan bebyggelse, bidrar till de höga värdena. Detta tar sig uttryck i den välbevarade helhetsmiljöer och det av godsdriften präglade landskapet, det vill säga herrgårdsmiljön med parkanläggning, stora och öppna odlingsmarker, alléer och gamla vägsträckningar.

Stora Väsby innehar, utöver de miljömässiga värdena, även av ett högt arkitekturhistoriskt, byggnadshistoriskt, park- och trädgårdshistoriskt samt konstnärligt värde. Anläggningen har utformats av sin tids mest betydande arkitekter, konsthantverkare och trädgårdsmästare, och det går fortfarande att avläsa tidens idéer och populära stilar. Huvudbyggnaden är en av de bäst bevarade representaterna för den svenska rokokotidens högre ståndsmiljöer ur ett nationellt perspektiv.



Lövsta herrgårdbyggnad med karaktäristiskt parställda flyglar.

Flera personer med anknytning till Stora Väsby har på olika sätt haft framträdande roller i svensk historia, inom järnbruksverksamhet och på annat sätt. Gården hade även en betydelsefull roll redan i förhistorisk tid, i ett område med stark anknytning till central- och kungamakten.

Kulturhistorisk hänsyn

Den östra delen av området Hammarby kyrka - Stora Väsby ingår i område av riksintresse för kulturmiljövård enligt 3 kap. 6 § miljöbalken. Området som helhet utgör ett särskilt värdefullt bebyggelseområde.

Inom området Hammarby kyrka - Stora Väsby finns ett antal registrerade fornlämningar. Fornlämningarna är skyddade enligt kulturmil-

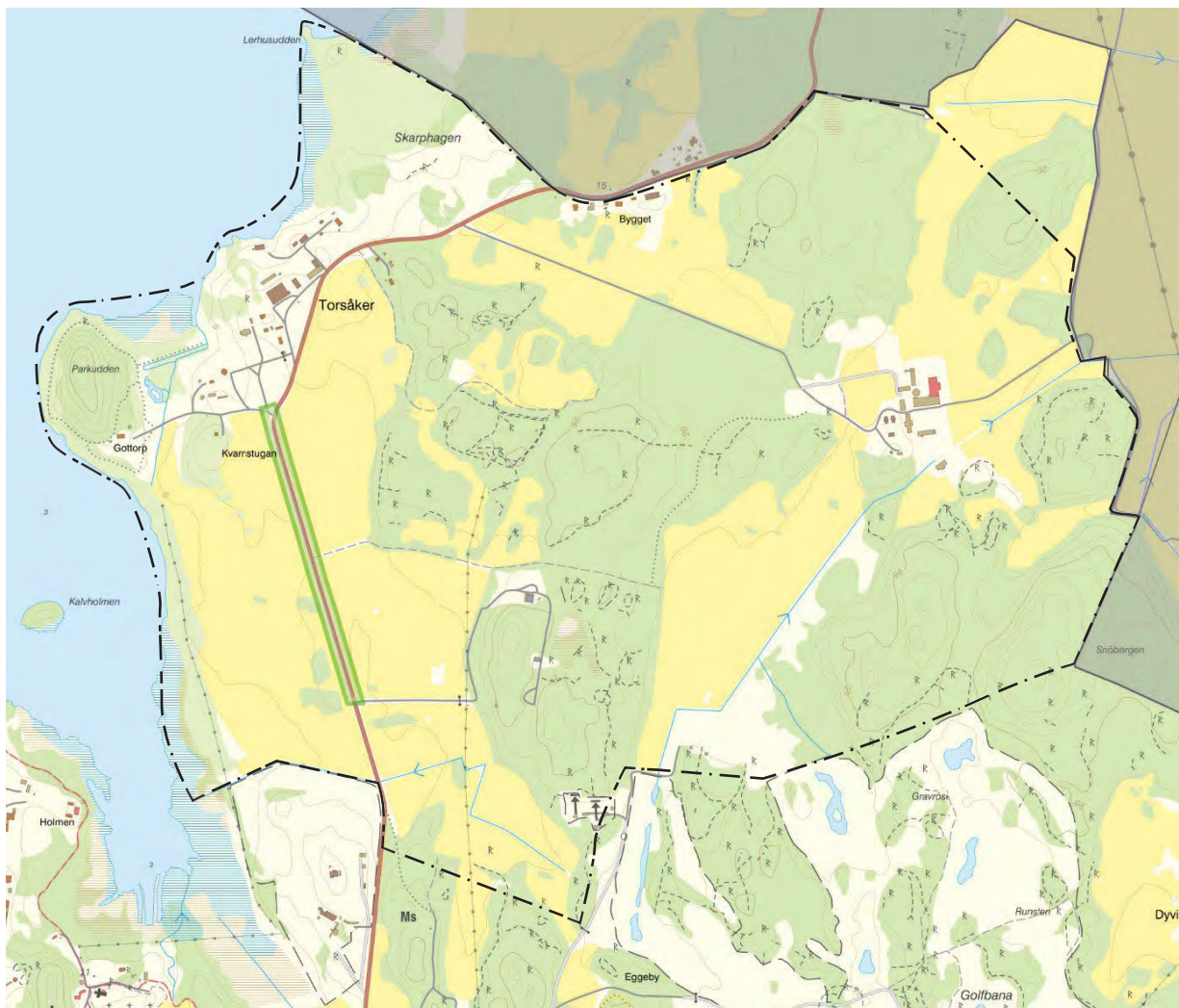
jölagens 2 kap. 1 §. Om åtgärder planeras vid en fornlämning så ska länsstyrelsen kontaktas. Det behövs tillstånd från länsstyrelsen innan åtgärder som riskerar att påverka eller förstöra en fornlämning påbörjas.

Hammarby kyrka utgör kyrkligt kulturminne och skyddas enligt 4 kap. kulturmiljölagen. Väsentliga ändringar avseende kyrkobyggnaden, kyrkotomten, och begravningsplatsen får inte ske utan tillstånd av länsstyrelsen.

Stora Väsby är byggnadsminne enligt kulturmiljölagens 3 kap. 1 §. För byggnaden gäller skyddsbestämmelser enligt samma beslut.

Vid förändringar i miljön ska hänsyn tas till områdets kulturhistoriska värde och karaktär. Se vidare *Råd och riktlinjer* i kapitel 4; *Landsbygden, Herrgårdslandskapen*.

6. Torsåker - Stjärnborg



Orienteringskarta Torsåker - Stjärnborg



Torsåkers magasin med bevarad 1700-talsprägel.

Torsåker - Stjärnborg

Karaktärsbeskrivning

Torsåker

Torsåker är uppfört i norra kanten av ett sammanhängande odlingslandskap på slätten intill sjön Fysingen. Slottet ligger på en höjd invid Fysingens strand med utblick norrut över sjön och med en tillhörande parkanläggning åt söder. Omgivningens stora åkerarealer delas av på mitten av den monumentala allén som leder fram till slottet i byggnadens huvudaxel. Från entrévägen ges vida utblickar över det öppna landskapsrummet. Allén planterades i början av 1700-talet och utgör idag naturminne. Träderna fortsätter in i parken vid Torsåker och visar vägens tidigare sträckning. Närmast slottet finns även rester av äldre fruktträdgård och spår av en äldre parter med klippta häckar.

Under 1500- och 1600-talen bestod Torsåker av 7-8 gårdar och var då en av de största byarna i kommunen. Sedan början av 1700-talet omvandlades gårdarna till ett gemensamt gods i privat ägo. Under andra halvan av 1770-talet utvecklades gården med flera byggnader, bl.a spannmålsmagasinet. Ekonomibyggnaderna ligger samlade öster om slottet och Gottorp, ett av Torsåkers bevarade torp ligger invid vattnet i väster.

Odlingsmarken runt Torsåker har en välbevarad ålderdomlig karaktär utan sentida avstyckningar. De äldre hus som finns ligger inordnade i skogen bakom brynkanten.



Torsåker slott på en höjd ovan Fysingen. Framför slottet breder parken ut sig med lindallén i slottets huvudaxel.

Torsåker - Stjärnborg

Stjärnborg

Under 1700-talet lydde gårdarna Eggeby, Dyvinge och Stjärnborg under Torsåker. Stjärnborg, som under 1500- och 1600-talet bestod av två gårdar, var fram till slutet av 1900-talet en ensam gård med huvudbyggnad, stall och magasin. Under 2000-talet har området genomgått en kraftig expansion och utvecklats som stuteri med ett flertal stallar, ridhus mfl lokaler för verksamhetens behov. Ny anpassad bebyggelse har uppförts öster om huvudbyggnaden, som ligger i anslutning till skogen på en höjd i söder. Den tidigare åkermarken runt gården utgörs idag av hästhagar. Placeringen av nya byggnader centralt på dalbotten bryter mot äldre tiders bruk att hålla jordbruksmarken fri, men den övergripande landskapsbilden är trots detta välbevarad, med stora öppna ytor runt gården.

Värdering

Torsåker Stjärnborg bedöms som helhet ha ett högt kunskapsvärde och upplevelsevärde.

Säteriet och herrgårdslandskapet kan tillsammans berätta om ett långt och komplext historiskt förlopp med flera förändringar avseende markägande och historiska kopplingar över nuvarande kommungränser.

I det omgivande landskapet är det fortfarande möjligt att uppleva och avläsa flera värdebärande delar såsom äldre skogs- och odlingsbryn, bevarade äldre vägsträckningar och allé. De öppna och sammanhängande åkermarkerna och trädklädda impediment som i stort saknar annan bebyggelse, bidrar till de höga värdena. Detta tar sig uttryck i den välbevarade helhetsmiljöer och det av godsdriften präglade landskapet, det vill säga herrgårdsmiljön med parkanläggning, stora och öppna odlingsmarker, alléer och gamla vägsträckningar.

Bebyggelsen inom området uppvisar en stor variation och bevarar flera delar av de äldre beståndsdelarna i en herrgårdsmiljö, utöver slotts- och herrgårdsbyggnad så finns även magasinbyggnader, stall, statarkasern och tjänste- och arbetarbostäder bevarade.



En av flera äldre byggnader vid Torsåker. Huset har framträdande slätputsade fönsteromfattningar i samma placering som tidigare vagnsportar.



Huvudbyggnaden vid Stjärnborg. I dalen nedanför har ett flertal stall och ridhus uppförts under 2000-talet.

Torsåker - Stjärnborg

Kulturhistorisk hänsyn

I princip hela området Torsåker - Stjärnborg ingår i område av riksintresse för kulturmiljövärd enligt 3 kap. 6 § miljöbalken. Området som helhet utgör ett särskilt värdefullt bebyggelseområde.

Inom området Torsåker - Stjärnborg finns ett antal registrerade fornlämningar. Fornlämningarna är skyddade enligt kulturmiljölagens 2 kap. 1 §. Om åtgärder planeras vid en fornlämning så ska länsstyrelsen kontaktas. Det behövs tillstånd från länsstyrelsen innan åtgärder som riskerar att påverka eller förstöra en fornlämning påbörjas.

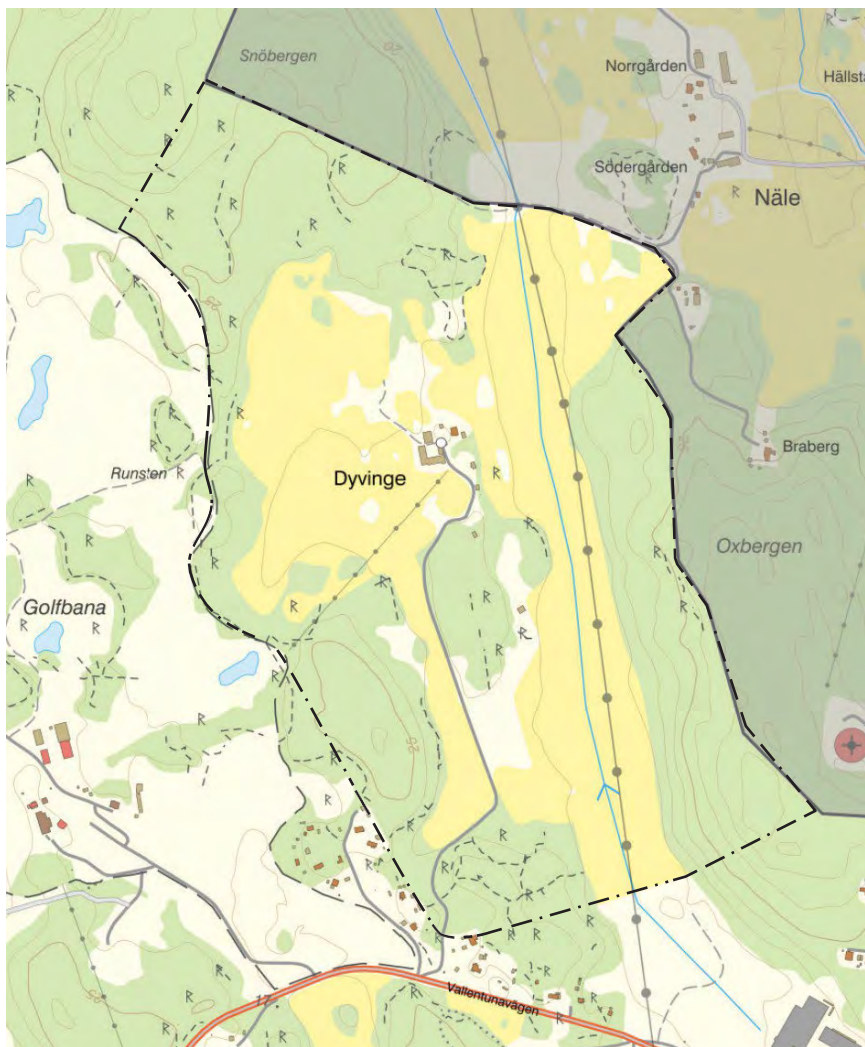
Torsåkers magasin är byggnadsminne enligt kulturmiljölagens 3 kap. 1 §. För byggnaden gäller skyddsbestämmelser enligt samma beslut.

Vid förändringar i miljön ska hänsyn tas till områdets kulturhistoriska värde och karaktär. Se vidare *Råd och riktlinjer* i kapitel 4; *Landsbygden, Herrgårdslandskapen*.



Lindallén mot Torsåker slott längs dagens Almungevägen planterades i början av 1700-talet och utgör idag ett naturminne.

7. Dyvinge



Orienteringskarta Dyvinge



Gården ligger på en liten höjd i landskapet omgiven av odlingsmarker. Runt gården finns rester av äldre hagmarkspartier.
Foto: Teodor Mattsson

Dyvinge

Karaktärsbeskrivning

Dyvinge är en ensam gård som ligger avskilt i en dalgång längs kommunens östra gräns mot Vallentuna. Odlingsmarken på dalbotten delas i mitten av ett större skogsparti i söder och steniga hagmarker på en platå med berg i dagen i norra delen. Området har bevarat mycket av sin ålderdomliga karaktär och landskapssammanhang. Rika fornlämningsmiljöer i gårdens närhet visar på att platsen varit befolkad under lång tid och vägen som leder fram till gården är från början av 1700-talet. Gården ligger på det karga flacka höjdpartiet mitt i landskapet och angörs söderifrån via en enkel grusväg som omväxlande slingrar följer topografin genom hagmarker och skogspartier och däremellan går rakt längs brynzonen i kanten av odlingsmarken. Flera ensamma grindstolpar av obearbetad sten står resta intill vägen vid gårdsbebyggelsen. Landskapsbilden runt gården är småbruten, med inslag av åkerholmar och ett dike som följer dalbottens lågpunkt i öster. Landskapsrummet är tydligt avgränsat genom skogsklädda höjder som möter den öppna odlingsmarken på dalbotten. I norra delen finns rester av gamla hagmarker med slånbyn och knotiga friväxande tallar som visar på landskapets kontinuitet av öppen betesmark. Utöver gården är miljön fri från annan bebyggelse.

Gårdsbebyggelsen består av en östra del med mangårdsbyggnad och en västra del med ekonomibyggnader, totalt omkring sju byggnader. Utanför gårdscentrumet finns ytterligare ett par äldre mindre hus. Samtliga byggnader är timrade, rödfärgade och har sadeltak. Huvudbyggnaden är klädd med locklistpanel och har en karaktärsfull asymmetrisk skorstensättning som vias spår av ombyggnadationer och ger en ålderdomlig prägel. Den större ladugården är delvis uppförd i skiftesverk.

Värdering

Dyvinge bedöms som helhet ha ett högt kunskapsvärde och upplevelsevärde.

Platsen återspeglar ett långt historiskt förlopp och har förhistoriska anor. Dyvinge omnämns första gången i skrift på 1300-talet. Det är dock perioden under 1700-talet och framför allt omkring andra halvan av 1800-talet, som frälsehemman, som främsta präglade omgivande landskap och byggnaderna idag. Detta tar sig uttryck i den välbevarade helhetsmiljön och det av jordbruket präglade landskapet, med öppna odlingsmarker, äldre vägsträckningar och en gårdsanläggning som i övrigt visar på en ålderdomlig struktur som helhet. Gården vid Dyvinge har i huvudsak behållit sin 1800-talskaraktär och är ett få bevarade exempel på denna typ av gård i Upplands Väsby.

Kulturrehistorisk hänsyn

Hela området Dyvinge ingår i område av riksintresse för kulturmiljövård enligt 3 kap. 6 § miljöbalken och utgör ett särskilt värdefullt bebyggelseområde.

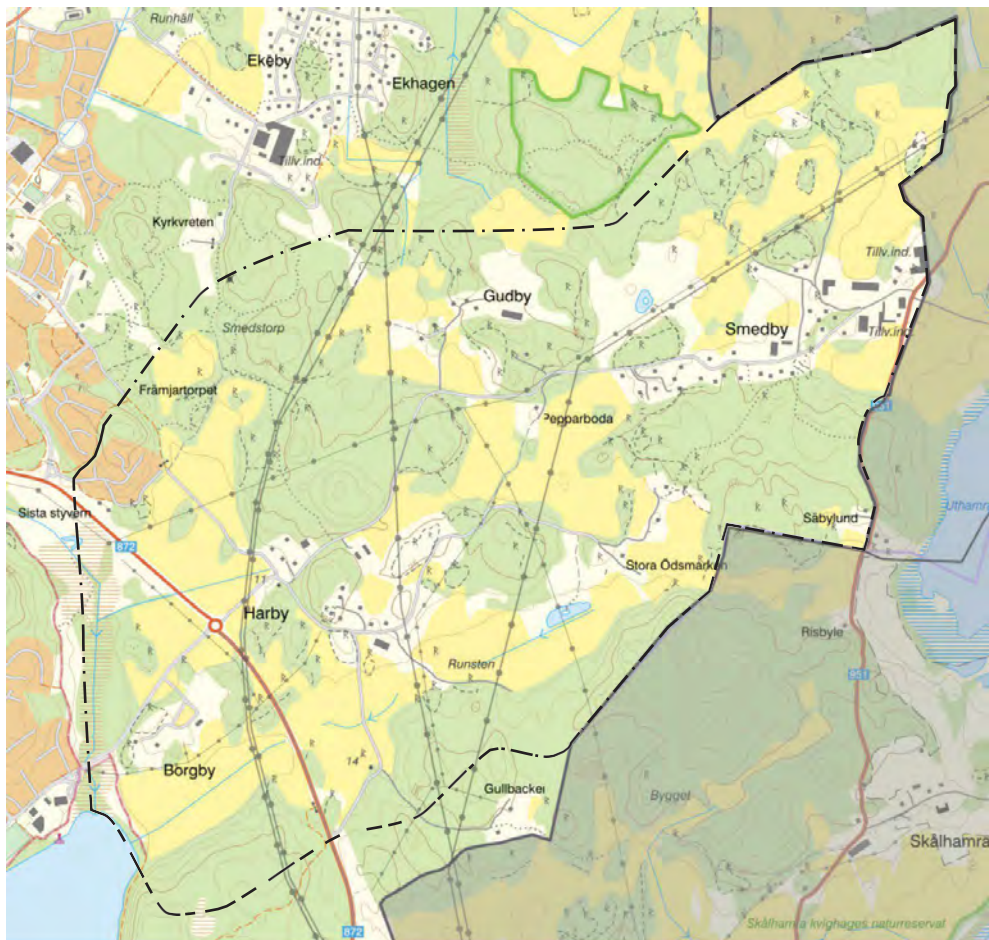
Inom området Dyvinge finns ett antal registrerade fornlämningar. Fornlämningarna är skyddade enligt kulturmiljölagens 2 kap. 1 §. Om åtgärder planeras vid en fornlämning så ska länsstyrelsen kontaktas. Det behövs tillstånd från länsstyrelsen innan åtgärder som riskerar att påverka eller förstöra en fornlämning påbörjas.

Vid förändringar i miljön ska hänsyn tas till områdets kulturrehistoriska värde och karaktär. Se vidare Råd och riktlinjer i kapitel 4; Landsbygden, Gårdar och byar



Dyvinge är en ensam gård med en handfull byggnader och har en väl bevarad 1800-talskaraktär. Foto: Teodor Mattsson

8. Borgby - Harby - Smedby



Orienteringskarta Borgby - Harby - Smedby



Landskapet har en småbruten karaktär med uppodlade dalgångar mellan skogsklädda höjder och hagmarkspartier. Flera stora kraftledningsgator går genom landskapet, som trots detta bevarar mycket av sin ålderdomliga karaktär.

Borgby - Harby - Smedby

Karaktärsbeskrivning

Landskapsbilden inom området har en bevarad ålderdomlig struktur med ett småbrutet och varierat odlingslandskap i dalstråk mellan skogsklädda kullar. Inom odlingsmarken finns gott om åkerholmar och mindre kullar med lövträd och brynvegetation som bryter upp åkrarna och kontrasterar mot omgivande barrskog. Den ålderdomliga prägelns bryts av flera kraftledning som korsar området.

Vägnätet har lång kontinuitet och följer i huvudsak historiska sträckningar. Gudbyvägen förbinder de tre byarna och har en placering med topografisk anpassning längs höjdkurvorna i kanten av odlingsmarken, vilket ger den en kurvig linjeföring med varierande utblickar över dalgångarna. Byarna och gårdsmiljöerna ligger förlagda till höjder och brynzoner längs odlingslandskapets kanter.

Borgby

Borgby längst i söder är den bebyggelsestruktur som har den mest välbevarade äldre karaktären. Med sina vägar och byggnader har den fortfarande i huvudsak en prägel av 1700- och 1800-tal. Platsen har i mindre del påverkats av senare avstyckningar. Borgby är Fresta sockens äldre prästgård, som ligger vid Norrvikens spets uppe på en kulle, omgiven av hagar och naturmarkspartier på slänterna mot det omgivande odlingslandskapet.

Prästgården är placerad i fonden av ett gårdsrum inramat av några mindre flygelbyggnader. Såväl prästgård som flygelbyggnaderna är timrade träbyggnader. Ekonomibygnaderna är placerade i flygelbyggnadernas förlängning, så att ett inre gårdsrum mellan husen skapas framför prästgården uppe på höjden. Bland flera välbevarade ekonomibygnader så märks en särpräglad tiondelada. Intill prästgården i väster ligger även ett mindre torp. Prästtorpet, norrut vid Harbyvägen, består av en mycket välbevarad enkel sidokammarstuga som karaktäriseras av träpanel med smal locklist, små fönster, synliga knutar samt sadeltak med lertegel. Vid Prästtorpet finns även ett mindre timrat uthus vid vägen.

Harby

Harby gård ligger i anslutning till flera fornlämningar som vittnar om att platsen varit bebodd under lång tid. I direkt anslutning till gården finns tre kullar med gravfält. Huvudbyggnaden vid dagens gård är från 1700-talet men platsen har varit bebyggd sedan 1600-talet. Miljön har i huvudsak behållit sina huvuddrag med manbyggnaden på en höjd i väster intill skogsbrynet och ekonomibygnaderna i slänten ner mot odlingslandskapet i öster. Löjtnantsboställets enkla 1700-tals karaktär och de större ekonomibygnaderna med fasader av träpanel, synlig timmerkonstruktion eller putsade präglar miljön. Av Harbys torp är Pepparboda det som bäst bevarat sin ursprungliga karaktär. Det är en knuttimrad och reveterad stuga med en tvådelad plan.



Huvudbyggnad vid Fresta prästgård byggd 1834.



Prästtorpet vid Borgby

Borgby - Harby - Smedby

Under senare tid har en del äldre byggnader rivits till förmån för ny bebyggelse och avstyckningar har även skett för nya bostadshus intill korsningen Harbyvägen – Gudbyvägen. Den nya bebyggelsen är dock begränsad och inpassad i skogskanten bakom den äldre bebyggelsen, vilket ger en bibehållen upplevelse av den övergripande landskapsbilden i området.

Smedby

Smedby i öster har sedan år 2000 genomgått stora förändringar, med flertalet avstyckningar och tillbyggnader för bostäder och olika verksamheter. Under 1800-talet bestod byn av fyra gårdar, av vilka alla utom möjligen en utflyttade från sina ursprungliga platser. Ett par av gårdarna bevarar fortfarande sin äldre karaktär. Dessa präglas av en klassisk träarkitektur, med stående locklistpanel, spröjsade fönster, verandor och sadeltak med lertegel.

Från att tidigare haft en lantlig karaktär med några mindre gårdar, tydligt separat placerade på egna tomter och omgivna av odlingsmark, har området utvecklats till en sammanhållen bybildning med ett 20-tal villatomter och ett mindre verksamhetsområde. Avstyckningarna följer i huvudsak det traditionella sättet att placera husen i höjdlägen och längs skogskanter med utblick norrut över den angränsande odlingsmarken. Verksamhetsområdet i östra delen har dock placerats mitt i den tidigare öppna jordbruksmarken och de långa slutna längor som uppförts skärmar av området utåt.



Harby gård är ett löjtnantsboställe med bevarad 1700-talskaraktär. I gårdsmiljön ingår flera ekonomibyggnader.

Borgby - Harby - Smedby

Värdering

De tre delområdena representerat på olika sätt betydelsefulla delar av Upplands Väsby's äldre historia och utgör i vissa delar viktiga berättelser som annars inte är särskilt välrepresenterade i kommunen som helhet.

Byggnaderna och kulturmiljöerna är i flera fall av något enklare typ och bidrar på så sätt till de socialhistoriska värdena i området. Gemensamt har de att de historiskt utgjort viktiga knutpunkter för färd längs Skålhamraleden.

Borgby är en välbevarad 1800-tals miljö med en torpmiljö av höga upplevelsevärden och autenticitet. 1700-talets löjtnantsboställe vid Harby utgör en välbevarad och i delar ålderdomligt präglad kulturmiljö med flera större och välbevarade ekonomibyggnader. I Smedby har flera avstyckningar och ombyggnader inneburit att den historiska helhetsbilden av den äldre bymiljön är fragmenterad och avläsbarheten bedöms idag vara låg.

Kulturrehistorisk hänsyn

Stora delar av området Borgby - Harby - Smedby ingår i område av riksintresse för kulturmiljövård enligt 3 kap. 6 § miljöbalken. Området som helhet utgör ett särskilt värdefullt bebyggelseområde.

Inom området Borgby - Harby - Smedby, finns ett antal registrerade fornlämningar. Fornlämningarna är skyddade enligt kulturmiljölagens 2 kap. 1 §. Om åtgärder planeras vid en fornlämning så ska länsstyrelsen kontaktas. Det behövs tillstånd från länsstyrelsen innan åtgärder som riskerar att påverka eller förstöra en fornlämning påbörjas.

Vid förändringar i miljön ska hänsyn tas till områdets kulturrehistoriska värde och karaktär. Se vidare *Råd och riktlinjer* i kapitel 4; *Landsbygden, Gårdar och byar*.



En av de ursprungliga gårdarna i Smedby med klassisk träarkitektur, utförd med veranda, stående locklistpanel och lertegel. Bevarad ålderdomlig trädallé och stengärdesgård och gridstolpar.

Tätortens kulturmiljöer



Tätortens kulturmiljöer

Områdesindelning

Kapitlet beskriver de områden inom tätorten i Upplands Väsby som har bedömts som särskilt värdefulla enligt 8 kap. 13 § PBL. Delområdena står listade nedan och återfinns med markering på intilliggande karta.

Väster om järnvägen:

1. Bromsbodavägen
2. Oxundavägen
3. Ägget
4. Runby Hage
5. Hagvägen - Trädgårdsvägen

Centrala delarna:

6. Väsby villastad med Optimus och Stationsområdet
7. Centralvägen
8. Apoteksskogen - Sigma
9. Väsby centrum med Dragonvägen-Kavallerigatan-Stallgatan
10. Smedby 1 och 2
11. Smedby 3

Öster om E4:

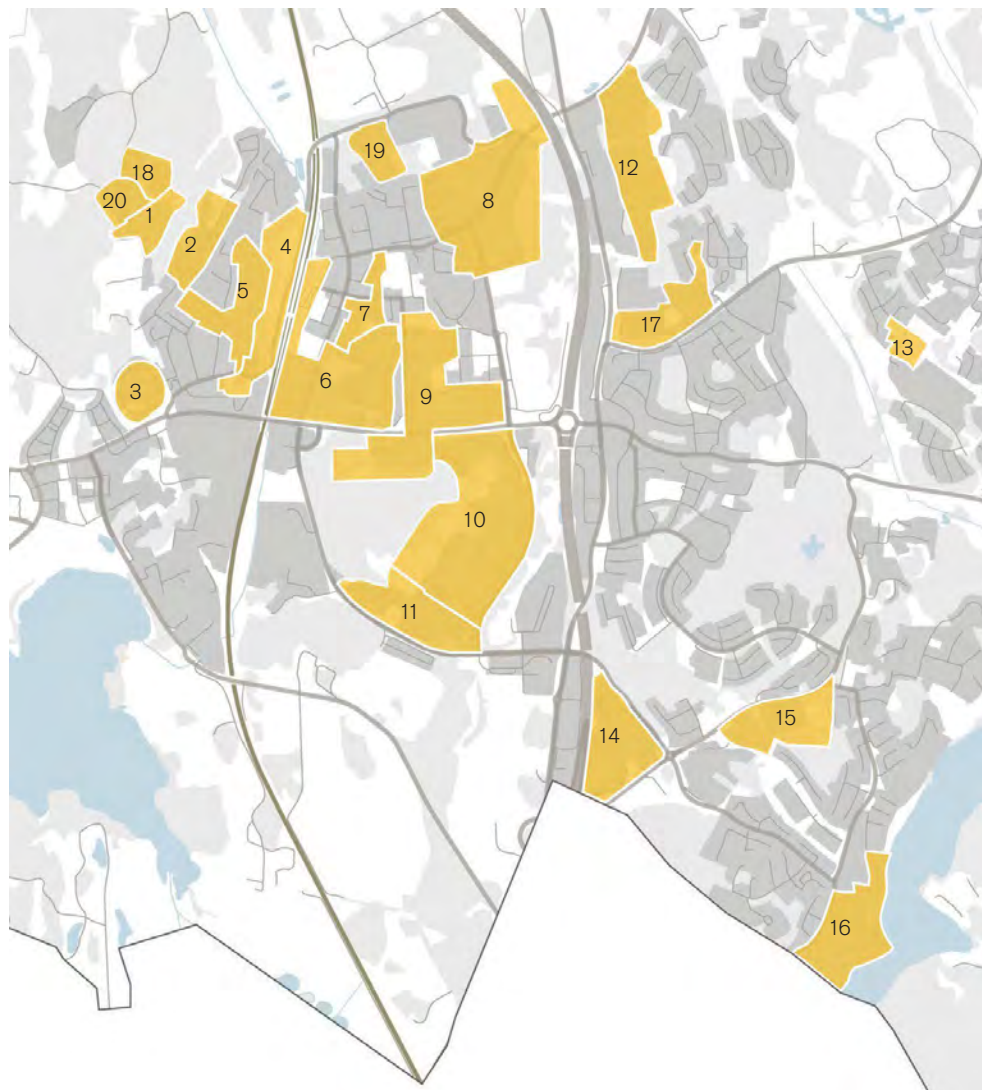
12. Skälby
13. Fresta kyrka
14. Bredden
15. Grimstaby
16. Bollstanäs - Gamla vägen

Bo 85:

17. Carlslund
18. Runby Backar

Terrasshus:

19. Hasselbacken
20. Löfstavägen



1. Bromsbodavägen

BROMSBODAVÄGEN

Kulturhistorisk status och lagskydd:

Särskilt värdefullt bebyggelseområde
enligt PBL 8 kap. 13 §

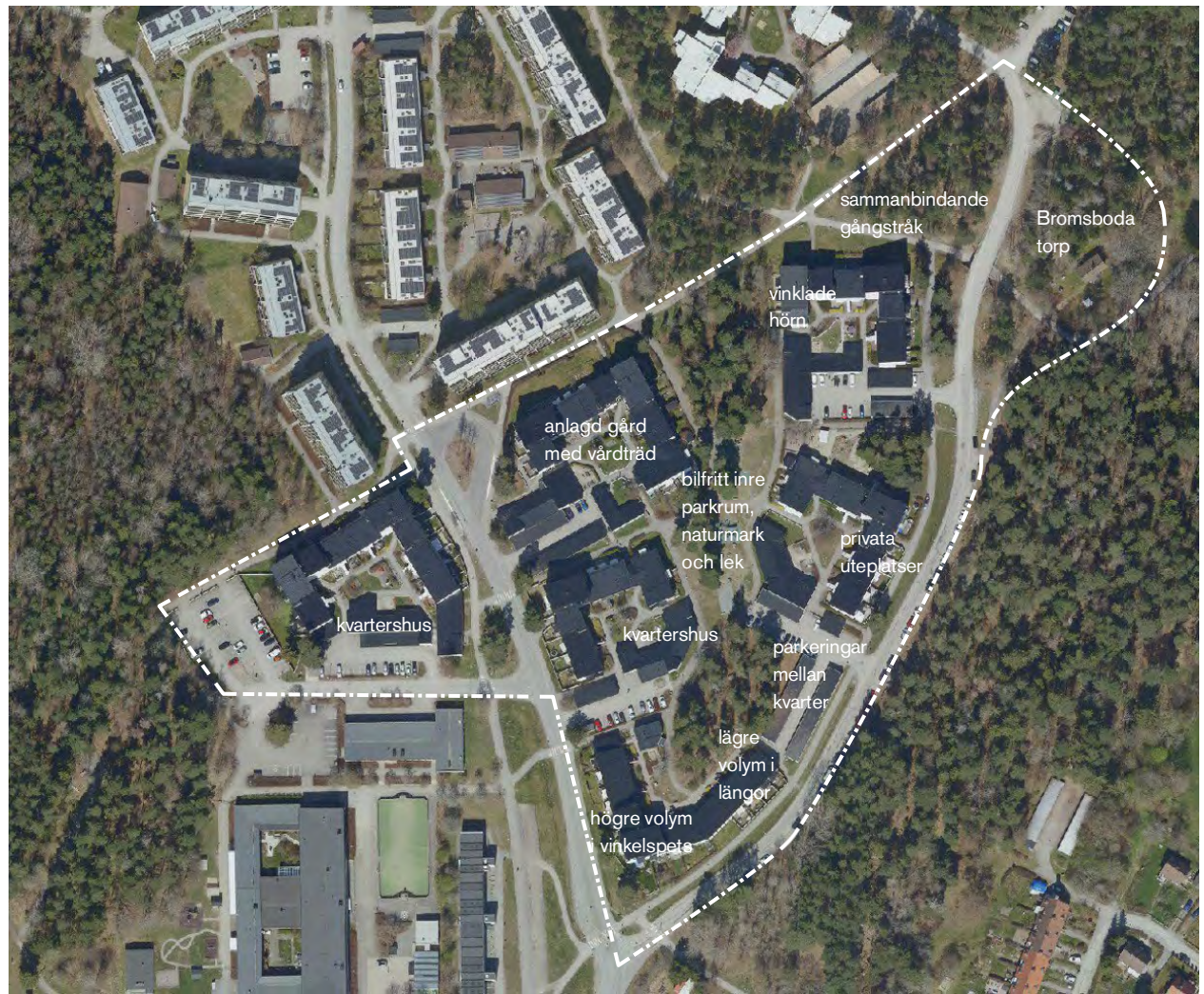
Uppfört: 1982

Arkitekt/byggaktör:

Brunnberggruppen, Väsbyhem

Ingår i karaktärsområde:

Postmodernism 1970-tal till 1990-tal



Orienteringskarta Bromsbodavägen

Bromsbodavägen

Karaktärsbeskrivning

Planstruktur och stadsbild

Området består av sex bostadskvarter, ett till väster om Lövstavägen och de övriga fem öster om densamma, grupperade runt ett inre parkrum med ursparad naturmark. Området är trafikseparerat och parkeringar är anordnade i större grupper med carportar mellan kvarteren.

Bostäderna är grupperade i vinkel så att de formar en inre gemensam gård. Kvarteren är uppbyggda av flera volymer mellan två och fem våningar som kopplats samman med ett högre markerat hörn i vinkelspetsen. På flera gårdar förekommer även en vinklad volym i slutet av en eller båda längorna vilket skapar inre hörn mot gården. På motstående sida sluts kvarteren av en låg volym i en våning som innehåller kvartershus med gemensamma lokaler och bostadskomplement.

Arkitektur och utformning

Bebyggelsen är konsekvent uppförd med vita fasader av rakt hugget kalkcementtegel i stapelförband. Betongteglet accentueras på ett särpräglat och diskret sätt med varierande stenstorlekar i byggnadernas hörn och över fönster. Karaktäristiskt är de helt vita fasaderna som kontrasteras med partier av svart korrugerad plåt i de högre volymerna. De senare ansluter till den svarta takplåten och förstärker upplevelsen av volymernas samspel och komposition.



Varje kvarter består av bostadshus i två till fem våningar, grupperade runt ett gemensamt gårdsrum. Färgsättningen är konsekvent utförd i vitt för de nedersta våningarna och svart som markerar hörnens uppskjutande volymer. Bostäderna i lågdelarna har egna entréer med branta trappor under skärmtak direkt från gården.

Bromsbodavägen

Taklandskapet är uppbrutet, asymmetriskt och varierande med pulpet- och sadeltak i skiftande vinklar inom varje kvarter. Den enhetliga fasadutformningen och konsekvent utförda färgsättningen samt takens beläggning med svart plåt ger området en sammanhållen helhetsverkan, trots bebyggelsens stora variation i volym- och formverkan.

Inne i kvarteren finns fasaddetaljer i plåt med accentfärger i olika nyanser för variation i de olika kvarteren. Byggnaderna har en variation av fönsterutformning och fönsterplaceringen i de olika volymerna. Samtliga fönster är en- eller tvålufts-fönster, vissa försedda med lekfullt indelade spröjs. Balkonger är i de flesta fall utanpåliggande, men vissa också infällda. De utanpåliggande är klädda med vit plåt.

Karaktäristiska är de branta entrétrapporna på innergårdarna, utförda som gallerförsedda ståltrappor med svarta plåttak, markerade med en stålram i accentfärg.

Grönstruktur

Kvarteren ligger inordnade i en övergripande grönstruktur med sammanlänkande parkytor och trafikseparerade gångstråk längs gatorna och mellan de olika bebyggelsegrupperna. Genom hela området sträcker sig ett naturmarksparti med bevarade berghällar och skogsträd norrifrån, ända in till den sydligaste gården. I mitten av bostadsområdet öppnar sig en glänta där ytor med lekfunktioner placerats. Gångstråken från bostadsgårdarna förbinds genom naturmarken vidare ut i de kringliggande grönområdena.



Bostadsgårdarna är utformade med en gemensam grönyta och solitärt vårdträd.



Ett parkstråk med naturmark och höga tallar i mitten av området förbinder de olika kvarteren. Lekfunktioner har placerats centralt i en glänta.



Bostadsentréer via trapplopp med tak mot bostadsgården.



Privata uteplatser på baksidan av husen möter naturen. Gångstråk bildar gräns mot bostäderna och följer parkens kanter mot omgivande områden.

Bromsbodavägen

De tydligt avgränsade bostadsgårdarna har en anlagd karaktär i kontrast mot de naturmarkspräglade parkytorna mellan kvarteren. Bostäderna i husens lågdelar har egna entréer mot gården och separata uteplatser eller mindre trädgårdsytor på baksidan. Varje gård är försedd med gångvägar längs fasad och en inre trädgårdsyta med anlagda sittplatser och buskage mot en klippt gräsyta. På varje gård har ett solitärt större lövträd planterats, exempelvis ek eller hästkastanj, som ett vådräd för varje gård. Till varje kvartershus med gemensamhetslokaler hör även en separat vistelseyta, inramad av låga staket, som kan nyttjas för gemensamma aktiviteter av de boende.

Värdering

Bromsbodavägen bedöms utgöra ett särskilt värdefullt bebyggelseområde enligt PBL 8 kap. och 13 §.

Bebyggelseområdet bedöms ha ett högt kunskapsvärde och upplevelsevärde.

Bostadsområdets kunskapsvärde består i att det kan berätta om det tidiga 1980-talets nya idéer inom stadsplaneringen, som delvis innebar en motreaktion på miljonprogrammets planering. Bland annat genom en sträva efter mer intima och varierade rumsbildningar och småskalighet. Området speglar en typisk och lokalt värdefull utveckling inom Upplands Väsby genom att det lät ana flera av de inslag som senare skulle präglade bostadsmässan 1985.



Detaljer som dörrar, stolpar och markeringar på fasad är målade i starka färger, här gult, enhetligt med en färg per kvarter.

Bevarandevärda karaktärsdrag

- Fasader av rakt hugget vitt kalkcementtegel i stapelförband som accentueras på ett särpräglat och diskret sätt i byggnadernas hörn och över fönster.
- Kontraster av vitt kalkcementtegel och svart plåt som bryts av med fasaddetaljer i plåt i starka accentfärger, enhetligt per kvarter.
- Asymmetriskt och varierande takform med pulpet- och sadeltak.
- Branta entrétrappor med tak till bostadsgårdarna.
- Den naturmarkspräglade inre grönsstrukturen med sammanbindande gångstråk.
- Bostadsgårdarnas anlagda karaktär, gestaltade enligt en överordnad princip för alla gårdar, med vådräd och gemensam grönyta samt gemensamhetsytor vid kvarterens gemensamhetslokaler.
- Med häck eller vitmålade staket tydligt avgränsade privata uteplatser mot allmänna ytor.

Vägledning

- Var aktsam om områdets helhetsverkan där de individuella volymernas volym- och formverkan utförs med variation inom ett överordnat tema.
- Behåll områdets befintliga fasadmateriell och materialkombinationer, där kontrastverkan mellan vitt tegel och svarta plåtar som markerar husens högdelar i kombination ger fasaden dess karaktär.
- Behåll sociala funktioner inom kvarteren, med gemensamma kvartershus och gårdar med vådräd.
- Bevara det inre parkrummet och sammanbindande gångstråken som del i Runbys övergripande parksamband.

2. Oxundavägen

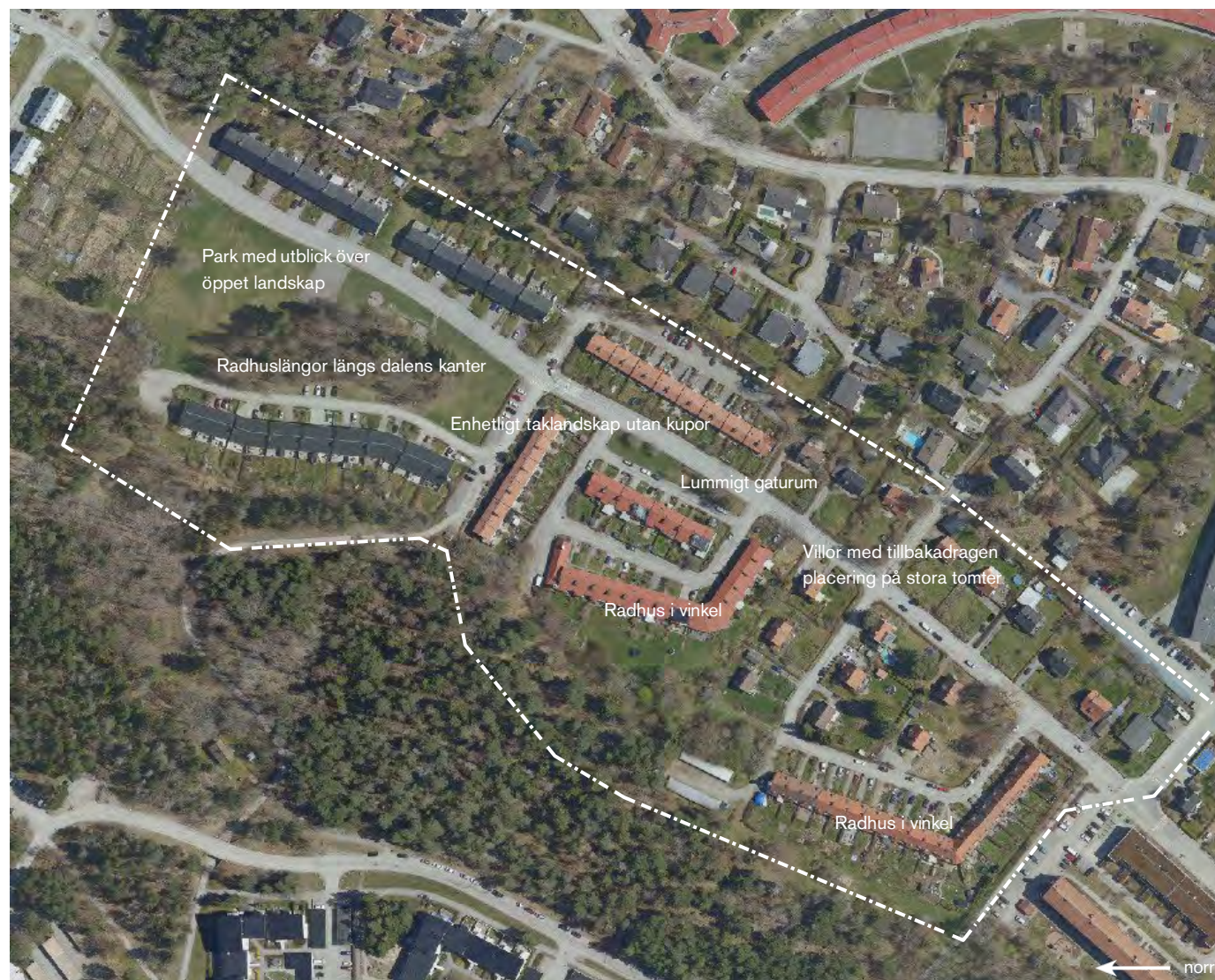
OXUNDAVÄGEN

Kulturhistorisk status och lagskydd:
*Särskilt värdefullt bebyggelseområde
enligt PBL 8 kap. 13 §*

Uppfört: 1947 och 1958

Arkitekt: Nils Rasing, Gunnar
Appelgren, Sune Lindström

Ingår i karaktärsområde:
Villaområden före 1960



Orienteringskarta Oxundavägen

Oxundavägen

Karaktärsbeskrivning

Planstruktur och stadsbild

Oxundavägen ligger i en smal dalgång omgiven av två tydliga bergsryggar. Bebyggelsen i området består av radhus och fristående villor som relaterar till landskapets topografi och riktning. Kvarteren är uppförda som en sekvens av vinkelställda vägrum som vidgas mot norr, där radhusen följer dalens kanter och längdriktning. Mot denna står tvärställda längor som delar av kvarteren och sluter dem mot söder. Längs Vinkelvägen och Radhusvägen är radhusen sammanbyggda i en L-form medan det längst i norr skapas ett släpp i vinkeln mellan Lagmansvägen och Vaxmyravägen. Vid Vinkelvägen är fem villor uppförda i kvarteret inom vinkeln medan det inom vinkeln på Radhusvägen ligger ytterligare en radhuslänga som sluter gatan mot Oxundavägen. Även Oxundavägens östra sida är bebyggd med villor som likt radhusen följer dalens kanter och har en indragen placering från gatan. Villorna har en enhetlig skala inom hela området i 1,5 våningar.

Längst i norr sluttar terrängen nedåt och dalen vidgar sig mot ett öppet odlingslandskap. Radhusen trappar ner längs dalens kanter och har getts ett tillbakadraget läge bakom brynet åt väster. Den centrala ytan i mitten av kvarteret har lämnats obebyggd som park med klippt gräs vilket gör att det från krönet vid Lagmansvägen ges en lång utblick över det öppna odlingslandskapet i norr.

Radhusen är uppförda i 1,5-2 våningar, med en enhetlig volymverkan inom varje länga men med variation mellan gruppema. Längst i norr ligger delar av bebyggelsen i suterräng som tar upp höjdskillnaden längs dalens kanter.



Radhus längs Vinkelvägen. Längorna är sammankopplade i vinkel längs gatan. De branta taken med sin tydliga rytm av kupor och skorstenar bildar siluett mot skogen i bakgrunden.

Oxundavägen

Arkitektur och utformning

Längs med Oxundavägen ligger områden av friliggande villor och radhus uppförda med putsfasad. Området uppvisar som helhet variation i utformning mellan olika bebyggelsegrupper men inom en sammanhållen karaktär som bidrar till områdets helhetsverkan.

Vinkelvägen

Radhusen har branta sadeltak klädda med enkupigt lertegel och pryddiga rader av små fönsterkupor i plåt med spröjsade fönster. Taken kröns av skorstenar av rött tegel som tillsammans med de karaktärsfulla taken skapar siluett mot himlen och den bakomliggande skogen. Ytterdörrar av ek med spröjsat fönsterglas omfattas av vit, putsad portik. Till vänster av varje ytterdörr träder tre långsmala fönsterspringor in i den grovputsade fasaden. De putsade fasaderna skiftar i olika jordpigment som varierar mellan att gå mot gult, grönt, brunt och beige. Fönsterbågar och karm av trä är målade i vitt och flankeras av fönsterluckor i vitt, blått eller brunt.



Grusgångar leder fram till trappa med smidesräcke.



Villor på stora tomter i mitten av kvarteret.



Sadeltak med en lågt sittande kupa mot gatan.



Putsade fasader i jordfärger, fönster med spröjs och målade fönsterluckor. Ytterdörrar i ek med vit portik.

Oxundavägen

Radhusvägen

Radhusen längs Radhusvägen skiljer sig från vinkelvägen genom ett mer modernistiskt uttryck med vita ramverk i putsfasaden som delar in fasaden i olika element och modernare fönstertyper, perspektivfönster istället för spröjs. Entréerna är indragna i fasaden och följer en rutnätsstruktur i putsfasaden. Radhusvägen byggnader har omsorgsfulla materialval som i fasaden infällda ekdörrar och puts i grönt, vitt och beige. Gavlarnas sadeltaksform är asymmetrisk med kortare takfall mot framsidan och längre takfall mot bakgårdarna.



Bred förgårdsmark med plattlagda gångar.



Vita band delar in putsytorna i beige kulörer i rutnär. Entrén ligger indragen i en av rutorna.



Slutna gavlar med asymmetriska tak utan kupor.

Oxundavägen

Oxundavägen, Lagmansvägen, Vaxmyravägen

På östra sidan om Oxundavägen ligger radhus uppförda i samstämmighet med Radhusvägens radhus samt ett flertal friliggande villor från samma tid. Villorna har i större utsträckning förändrats genom åren än de radhus som uppförts men behåller fortfarande mycket av sin karaktär.

Radhusen efter Lagmansvägen har putsade vita linjer i fasaden likt Radhusvägen och har indragna entréer och garage i bottenvåning. Takmaterialet skiljer sig här med svarta pannor och vitputsade skorstenar och varje länga har en hög skorsten av rött tegel.



Tillbygda entréer mot Lagmansvägen.



Radhus med dörrar i ek och nätta tak ovan entrén.



Enhetligt putsade fasader med vita band mellan husen längs Oxundavägen.



Radhus i suterräng följer terrängen och trappar ner längs gatan. Indragna entréer och garage i bottenvåningen.



Radhusen är placerade längs dalens kanter och lämnar mitten fri. Tvärställda längor delar av kvarteren.

Oxundavägen

Grönstruktur

Villorna i området är uppförda på stora trädgårdstomter som ger gaturummen en lummig karaktär. Radhusen längs Oxundavägen angörs från baksidan och har sina trädgårdar vända mot Oxundavägen vilket ytterligare förstärker den lummiga karaktären, ihop med solitära lövträd längs gatans kanter.

Övriga radhus i området har trädgårdar som på framsidan är avgränsade med låga häckar mellan tomterna. Längs Vinkelvägen leder grusgångar fram till en entrétrappa med tre steg, kantad av ett enkelt smidesräcke. Längs radhusvägen är förgårdarna öppnare i sin karaktär, med större inslag av biluppställning och plattlagda ytor. Förgårdarna till radhusen norr om Lagmansvägen skiljer sig från övriga genom sin närvaro av bilar med grusade garageuppfarter vid varje framsida.



Trädgårdar och uppvuxna träd mot Oxundavägen.

Värdering

Oxundavägen bedöms utgöra ett särskilt värdefullt bebyggelseområde enligt PBL 8 kap och 13 §. Bebyggelseområdet bedöms som helhet ha ett högt kunskapsvärde och upplevelsevärde.

Radhusen på Vinkelvägen har en symmetri och enkelhet som plockar stildrag från 1920-talets klassicism. Radhusen på Radhusvägen har en mer modernistisk utformning med grafiska mönster och perspektivfönster. Med gedigna material och välbevarad status samt rationella planering i landskapet är de tidstypiska representanter för 1940- och 50-talets boendemiljöer. Området kan även visa på en intressant arkitekturhistoria i mötet mellan bearbetad klassicistisk arkitektur med modern funktionalistisk arkitektur i ett samspel. Byggnaderna är ett uttryck för synen på god boendemiljö under 1940- och 50-talet.

Bevarandevärda karaktärsdrag

- Områdets sammanhållna färgskala och fasadmaterial som ger ett samlat uttryck och helhetsverkan.
- Fasadindelning i puts på Radhusvägen.
- Jordpigment i putsfasader som bildar en samstämmighet genomgående i det utpekade området.
- Fönstersättning med mindre fönster som del av fasadens arkitektoniska uppbyggnad.
- Ursprungliga byggnadshöjder och takutformning med takkupor och skorstenar som ger en enhetlig volymverkan.
- Stora ostyckade trädgårdstomter och uppvuxen vegetation mot gatan.

Vägledning

- Bevara områdets enhetliga höjdskala och rumsliga indelning med topografiskt anpassad bebyggelse.
- Bibehåll stora villatomter med breda trädgårdsytor mot gatan.
- Värna taksiluetten och volymverkan med asymmetrisk sektion och skulpturala former utan kupor i norra delen, liksom den småskaliga och rytmiska indelningen med fönsterkupor och skorstenar längs Vinkelvägen.
- Respektera de olika kvarterens fasadgestaltning avseende fönsterindelning och entrélösningar med dörrar, fasadförskjutningar och trappor.
- Nya fönster- och dörrupptagningar bör undvikas.
- Underhåll och bibehåll områdets färgskalor, liksom områdets helhetsverkan där de olika kvarteren är utförda samordnat inom ett överordnat tema, med putsade fasader i dova jordpigment. Bibehåll radhusens fasadindelning med vita putsband samt fönster med träbågar och fönsterluckor.
- Förgårdsmarken bör utformas som grönytor och ytor för biluppställning minimeras.
- Behåll det öppna parkrummet med utblick över dalen norrut.

3. Ägget

ÄGGET

Kulturhistorisk status och lagskydd:

Särskilt värdefullt bebyggelseområde enligt PBL 8 kap. 13 §

Uppfört: 1957-61

Arkitekt/byggnadsarkitekt: Gösta Wikforss, Skanska, Sune Lindström VBB

Ingår i karaktärsområde:

Villaområden före 1960,
Radhus och kedjehus 1960-70-tal



Orienteringskarta Ägget

Karaktärsbeskrivning

Planstruktur och stadsbild

Området har en äggformad planform som området är uppkallat efter och det är genom planen som området utmärker sig tydligast. Ägget ligger avskilt från övriga Runby och vänder sig inåt med enbart en angöringsväg. Inom Ägget förekommer ca 100 kedjehus i form av fyra olika hustyper, var för sig med enhetlig grundform och takutformning, som samspelar gruppvis för att förstärka planformens uttryck. Området sluttar vagt söderut och de högre husen ligger i ovankant mot skogen medan lägre hus möter flack mark i syd.

Båtsmansvägen löper likt en ellips längs områdets kanter och skapar den ägglika formen. Gatans mjuka rundning kan uppfattas i gatunivå, men områdets cirkelform är i övrigt knappt märkbar. Båtsmansvägen är kantad av högre villor med branta sadeltak i 1,5 våningar i norra delen och lägre hus med flacka tak i en våning i södra delen. Njurstavägen och Törnbyvägen är bågformade gator som går tvärs ellipsformen och längs dessa är kedjehus och vinkelformade radhus i en våning uppförda.

Arkitektur och utformning

Området har en variation av material: tegel, trä, vitmålat rött tegel i fasad och både plåt, tegel och papp på taken. Området består av fyra hustyper som inordnats i strukturen.

Det först typen är ett 1,5-plans kedjehus med rött tegel i bottenvåningen och stående träpanel på övre planets gavel. Taken är branta och flera är klädda med betongpannor idag, även om de ursprungligen var utförda med rött tvåkupigt lertegel. Byggnaderna ligger med långsidor sida vid sida och sammanfogas av mindre, indragna garage. Gavlarna är varierade i kulör men likvärdiga fönsterpar är genomgående tema för hustypen.

Den andra hustypen i strukturen är ett mindre enplans kedjehus sammanbunden av garage i duvblå kulör. Kedjehuset visar långsida av rött tegel mot gatan. Husens kortsidor har träpanel i övre delen av husgaveln. Längs takfoten mot gatan löper en låg träpanel. Sadeltaken är branta och flera är klädda med betongpannor idag, även om de ursprungligen var utförda med rött tvåkupigt lertegel.

Den tredje hustypen är placerad inom planformen. Byggnaderna är låga med flacka sadeltak som är täckta av papp. Fasaderna har likt övriga byggnader i området enkel utformning. Fasaderna är av vitmålat rött tegel eller puts. Återkommande tema i området är den enkla träpanel som kröner gavlarna med en kontrasterande kulör som svart, blått gult eller brunt.

I norra änden av området ligger ett par friliggande 1,5-plansvillor.



Den elliptiska planformen upplevs genom böjda vägar. Låga, tätt ställda kedjehus förstärker formen. De fyra olika bebyggelsestyperna inom området har en sammanhållen volymverkan och utformning för respektive grupp. I området finns insprängda grönytor som kompletterar de små trädgårdarna.

Grönstruktur

Till varje hus hör en mindre trädgård som varierar i storlek beroende på läge i strukturen. Tomterna hägnas in med låga staket av trä och biluppställningsplats finns på varje tomt mot gatan. De privata trädgårdarna kompletteras av gemensamma grönytor i kvarteren. Centralt i området ligger en mindre park med lekplats kantad av en rad med formstarka oxlar. I södra delen ligger en grönyta med klippt gräs runt en bevarad naturmarkskulle med ekar och tallar.

Ett tvärgående gångstråk går genom hela strukturen och binder samman området med Lövestavägen norrut, denna är en äldre väg som tidigare gick mellan Eds prästgård och Övra Runby. Området är inordnat i brynzonen mot ett äldre kultur- och naturlandskap. Runt Äggets ytterkanter kompletteras de äldre skogspartierna med anlagda grönytor med trädplanteringar som ramar in området och förstärker avskildheten mot omgivande stadslandskap.

Värdering

Ägget bedöms utgöra ett särskilt värdefullt bebyggelseområde enligt PBL 8 kap 13 §. Området Ägget bedöms främst ha ett planarkitekturhistoriskt värde men även upplevelsevärden. I plan är den elipsformade strukturen påtaglig och särskilt värdefull som en symbol för 1950-talets planeringsideal.



Högre kedjehus i 1,5 våningar följer områdets ytterkant och accentuerar terrängen i norra och västra delen. Husen har fasader i rött tegel och målad panel i milda färger och enhetlig placering mot gatan. Taken är branta och rena takfall. Bakom husen bildar skogen siluett. I områdets mitt ligger låga kedjehus med gruppviss samordnad utformning - här i vitmålat tegeloch enhetligt målade gröna paneler som möter de flacka svarta taken av papp.



Exempel på vinkelställt kedjehus med flackt med tillhörande garage längs en av de tvärgående gatorna. Till varje hus hör en liten trädgård, avgränsad av låga staket.



Kedjehus i vitt mexitegel och mörka flacka sadel tak. Till vänster syns raden av oxlar mot gatan vid lekplatsen centralt i området.

Bevarandevärda karaktärsdrag

- Den tydliga planformen strukturellt särskiljer sig från stadslandskapet i övrigt.
- Områdets olika gruppvis och enhetligt uppförda hustyper som förstärker områdets planstruktur.
- Låga häckar och staket samt små trädgårdar med förgårdsmark.
- Parkområden inom området och kombinationen av park- och naturmarksytor som ramar in Ägget och skapar distans mot omgivningen.

Väglledning

- Behåll områdets befintliga fasadmateriäl och materialkombinationer, där kontrastverkan mellan tegel och trä, panelriktning och murning i kombination ger fasaden dess karaktär.
- Värna områdets samordnade utformning och färgsättning per bebyggelsestyp, liksom det samlade uttrycket av varierande fasadmateriäl mellan olika typer/grupper.
- Bibehåll husgruppernas enhetliga volymverkan och strikta form, taklandskap och skalverkan. Undvik tillbyggnader som bryter ursprungsvolymen.
- Området är känsligt för förtätningar. Värna den karaktäristiska planformen med böjda vägar och enhetligt bebyggda kvarter, där tomterna ramas in med vitmålade låga staket och obebyggda grönytor mot gatan.
- Behåll grönytor och tvärgående gångstråk samt områdets lummiga inramning som skapar distans mot omgivande bebyggelse.

4. Runby hage

RUNBY HAGE

Kulturhistorisk status och lagskydd:

Särskilt värdefullt bebyggelseområde
enligt PBL 8 kap. 13 §

Fornlämning enligt KML 2 kap. 1 §

Uppfört: -

Arkitekt: -

Ingår i karaktärsområde:

Gårdar och byar, Verksamheter längs
kommunikationer



Orienteringskarta Runby hage

Runby hage

Karaktärsbeskrivning

Planstruktur och stadsbild

Området är idag i huvudsak obebyggt och består till största delen av parkmark. Skogsklädda slänter mot Runby möter öppna ytor och äldre brynzoner på dalbotten och miljön utgör rester från ett äldre odlingslandskap. Stjärnhusen längs Hagvägen är uppförda på ett sådant sätt att det omgivande kulturlandskapets karaktär i huvudsak kunnat bevaras. Grönområdet planlades som park när stjärnhusen planerades och utgör en del i stjärnhusens komposition i mötet med dalgången. Placeringen är indragen en bit på höjdryggen och träden har sparats som en ridå mellan husen och dalen.

I öster avgränsas området av pendeltågsstationen och stambanan som går parallellt med Väsbyån. Dalgången och järnvägsspåren markerar läget för den tidigare farled som Väsbyån utgjorde mellan Mälaren och Saltsjön liksom den administrativa gränsen mellan Eds och Hammarby socknar. Bills backe utgör en annan äldre vägstruktur från 1700-talet som går på skrå ned för kullen och förbinder Hagvägen med stationsområdet. Vägen fortsatte tidigare över bro mot Vilunda och Hammarby socken.

De tidigare ängs- och hagmarkerna på dalbotten består idag av parkeringsplatser eller öppna ytor med klippt gräs. Dalen avgränsas av en brant slänt mot Runby som är bevuxen med skogsvegetation, i huvudsak lövskog med inslag av mindre blandskogspartier. En bit upp i slänten finns några äldre gårdsmiljöer bevarade, bl a Nedra Runby gård som idag nyttjas av Hembygdsgårdsföreningen.

I områdets södra del ligger några äldre verksamhetsbyggnader intill spåren men dalen är i övrigt obebyggd.

Inom grönområdet finns ett rikt och synligt fornlämningslandskap med gravfält, stensättningar, boplatser och runstenar från framför allt järnåldern. I norra delen av området ligger Ladbrostenen i ett landskapssammanhang där rester av den äldre hagmarkskaraktären finns bevarad. Runstenen visar genom sitt läge var vattennivån låg under sena delen av järnåldern och har en placering som var väl synlig från den tidigare farleden. I anslutning till Nedra Runby gård finns flera områden med gravar från järnåldern, varav den tydligaste ligger på Zamores kulle söder om Ladbrovägen. Fornlämningsmiljöerna sammanfaller i yta med de äldre hagmarkerna som fortsatt är avläsbara i landskapsbilden.

Arkitektur och utformning

Hembygdsgården Nedra Runby gård

Hembygdsgården Nedra Runby gård består av två faluröda lador, en timrad och en av regels-tomme, båda med plåtelagt sadeltak. Ytterligare ekonomibyggnader på gården utgörs av visthusbod, dass, höns- och svinhus, vagnslider, loge, ladugård och sädesmagasin. Den äldsta byggnaden är visthusboden från 1790. Gårdens yngsta byggnad är sädesmagasinet som uppfördes så sent som på 1920-talet. Norr om dessa byggnader ligger själva gården med den vitputsade mangårdsbyggnaden med röda knutar och karaktäristiskt mansardtak, uppförd 1847. Bredvid mangårdsbyggnaden ligger en mindre faluröd stuga som kallas Zamores stuga.



Inom området finns flera fornlämningsmiljöer bevarade och spår av ett äldre kulturlandskap av hagmarkskaraktär.

Runby hage

Karlsro

Norr om hembygdsgården ligger Karlsro, ett exempel på villabebyggelse från tidigt 1900-tal. Karlsro har en fasad av faluröd träpanel med en kombination av stående och liggande riktning på panelen, vita knutar och mörkt grå gjuten sockel. Sadeltaket är täckt av tegelpannor och takfallet är försett med taksparrar med dekorativ profilering. Centrerat i huvudfasaden finns en karaktäristiskt uppglasad frontespis med finspröjsade partier i grön kulör som avslutas upptill med ett brant sadeltak.

Ställverket

Direkt öster om hembygdsgården och i anslutning till Ladbrovägen och tågspåret ligger det äldre ställverket. Ställverket har en särpräglad karaktär, som tar sig uttryck i den slutna och högresta tegelfasaden, med högt och brant sadeltak täckt av enkupigt tegel. Dekorativt markerad takfot med indrag i gavelfasaderna. Bevarade detaljer såsom spröjsindelade fönster, entréparti och koppardetaljer. Byggnaden är relativt enkel till sin utformning men har genom sina proportioner och genom sitt takfall ett karaktäristiskt och för tiden en något ovanlig utformning.



Karlsro med karaktäristisk sekelskiftsarkitektur, träpanel och fönsterspröjs.



Hembygdsgården, Nedra Runby gård, med bevarad äldre karaktär.



Bills backe, med anor från 1700-talet, och Karlsro till höger i bild.



Skogen bakom ekonomibyggnaderna vid hembygdsgården gör att gården kan upplevas i ett äldre landskapssammanhang.

Runby hage

Värdering

Runby hage bedöms utgöra ett särskilt värdefullt bebyggelseområde enligt PBL 8 kap. och 13 §.

Bebyggelseområdet bedöms som helhet ha ett högt kunskapsvärde och upplevelsevärde. Området Runby hage utgör, tillsammans med stationsområdet och Hagvägen-Trädgårdsvägen, en del av ett mycket kulturhistoriskt intressant och värdefullt helhetsområde. Dess historia spänner från olika typerna av fornlämningar, via det äldre bevarade gårdsläget och fram till de moderna bostadsområdena som i huvudsak planerades på den tidigare åkermarken. Kulturmiljön vid Runby hage speglar därmed en typisk och lokalt mycket värdefull utveckling inom Upplands Väsby.

Områdets kunskapsvärde består framför allt i dess samhällshistoriska värde som kan berätta om hur området tillsammans med ån och järnvägen varit en förutsättning för ortens och kommunens framväxt och utveckling. Dalgången med Väsbyån har betydelse för att förstå det förhistoriska landskapet och det historiska landskapet med administrativ indelning och lokalisering av gårds- eller bymiljöer. Dalen utgör idag ett delvis sammanhängande grönt stråk med fornlämningar och bevarad bybebyggelse vilket ger möjlighet att läsa både förhistoriska och historiska landskapliga sammanhang. Upplevelsen av dalgången har även miljöskapande värden.

Hembygdsgården är en ovanligt välbevarad helhetsmiljö som idag återspeglar en gård i mitten av 1900-talet med en mångfald av ekonomibyggnader från olika tider. Inom

gården går att avläsa bebyggelseutvecklingen på ett pedagogiskt vis genom byggnader från 1700- till 1900-tal. Flera byggnader har också spår av ombyggnationer vilket är viktigt för att kunna förstå och visa utvecklingen inom jordbruket samt livsvillkor och förutsättningar i olika tider. I närheten finns även spår från forntida bosättning som vittnar om gårdens långa kontinuiteten. Runby gård är ett av de tidigast belagda gårdsnamnen i Uppland.



Ställverket med särpräglad högre volym och funktionsbetingad utformning med tegelfasad.

Bevarandevärda karaktärsdrag

- Hembygdsgården som helhetsmiljö med den runda gårdsplanen, karaktäristisk mangårdsbyggnad och flertal ekonomibyggnader. Miljön därtill inramad av naturmark och ett äldre kulturlandskap med flera fornlämningsmiljöer.
- Karlsro sekelskiftesmiljö och byggnader utförda med traditionell träarkitektur.
- Ställverksbyggnaden med relativt enkel utformning men som genom sina proportioner, takfall och byggnadsdetaljer bevarar en karakteristisk och för tiden ovanlig utformning.
- Ladbrostenen och övriga fornlämningsmiljöer placerade i ett rumsligt sammanhang inom äldre kulturlandskap av hagmarkskaraktär.
- Landskapets tydligt avläsbara topografi och historiska användning med öppen dalbotten och skogsklädda slänter. Bebyggelsens tillbakadragna läge i Runby, med mellanliggande trädridå och anpassad höjd under trädtoppsnivå.
- Långa siktlinjer i dalens längdriktning och längs Bills backe vilka tydliggör äldre strukturer.

Vägledning

- Utgå ifrån den historiska landskapsbilden och äldre strukturer vid förändringar i landskapet, med tydligt avläsbar topografi och siktlinjer i dalens längdriktning.
- Vårda och underhåll grönområde med trädridån mot Runby som ingår i stjärnhusens stadsbildskomposition med bebyggelsen placerad i park.
- Bibehåll sammanhållna ytor med fornlämningar och hagmarkskaraktär så att det historiska sammanhanget är fortsatt avläsbart.
- Vårda och underhåll helhetsmiljön runt de äldre gårdsmiljöerna, hembygdsgården och Karlsro.

5. Hagvägen - Trädgårdsvägen

HAGVÄGEN- TRÄDGÅRDSVÄGEN

Kulturhistorisk status och lagskydd:

Särskilt värdefullt bebyggelseområde
enligt PBL 8 kap. 13 §

Fornlämning enligt KML 2 kap. 1 §

Uppfört: 1950-60-tal

Arkitekt: Nils Rasing, Sune Lindström,
Lennart Bergström, m.fl.

Ingår i karaktärsområde:

Folkhemsepoken 1940-tal till 1950-tal



Orienteringskarta Hagvägen - Trädgårdsvägen

Hagvägen - Trädgårdsvägen

Karaktärsbeskrivning

Planstruktur och stadsbild

Området utgör Runbys centrala delar och består av flerbostadshus och kommunens första lokala centrum, inkilat mitt i villaområdet och det äldre egnahemsområdet. Bebyggelsen är utförd som en sammanhållen helhetsmiljö med en byggnadstyp per kvarter och sinsemellan kontrasterande planformer. Volymerna består av enkla volymer som kopplats samman i olika formationer. Höjdskalet är enhetligt utförd med tre våningar, upp till fyra i suterräng, med sadeltak eller flacka valmade tak och pulpettak.

Hagvägen

Längs Hagvägen följer längor med stjärnhus och två långa båghus de svagt böjda gaturummens form. Gatans formstarka karaktär förstärks av tidstypiska lönnrader placerade längs fastighetsgräns. Bostäderna vänder entrén mot bostadsgården, vilken för båghusens del ligger vänd bort från gatan och tar upp mötet med de bakomliggande villorna. Längs Hagvägen ligger parkeringsplatser samlade och garage förekommer i långa band i det norra båghusets suterrängvåning.

Trädgårdsvägen

Ytterligare ett långt bågformat hus ligger norr om Trädgårdsvägen, placerat tillbakadraget på tomten så det bildar rygg mot ett stort öppet gårdsrum mot vägen. Huset vänder sina entréer mot baksidan och tar upp höjdskillnaden mot norr i suterräng. I söder kantas Trädgårdsvägen av två U-formade kvarter med lameller placerade i vinkel mot de angränsande gatorna.

Runby torg

I korsningen mellan vägarna ligger Runby torg, ursprungligen samplanerat med bostadsbebyggelsen som kompletterats med lägre volymer i en våning för affärslokaler och närservice. Torgets ursprungliga byggnad längs Trädgårdsvägen har under 1980-tal tid ersatts av en större uppbruten volym med fyra till fem våningar med mellanliggande släpp, placerade på en sammanhållen sockelvåning med lokaler i bottenplanet. Huset är sammanbyggt med den äldre långbågen genom en lägre länga i tre plan och portik mellan gatan och torg. Husens branta pulpettak skapar en karaktärsfull gavelsiluett som kontrasterar mot den äldre bebyggelsen flackare takformer. På torgsidan binds bostadshusen samman i en uppglasad och utkragande volym som skapar ett stort atrium. Torget ligger upphöjt från Hagvägens nivå, med parkeringar på lägre nivå längs gatan och angörs via ramper från sidan i husens förlängning.

I korsningen Runbyvägen – Trädgårdsvägen har ett punkthus i åtta våningar med platt tak uppförts under 2010-talet på en tidigare parkeringsplats i mötet mellan båghuset och Runby torg. Torgets centrumkaraktär har förlängts fram till punkthuset genom en torgyta över Runbyvägen.



De äldsta stjärnhusen vid Hagvägen, hus i park, med sentida med förhållandevis karaktäristiskt grön putsad fasad.

Hagvägen - Trädgårdsvägen

Arkitektur och utformning

Stjärnhus i två etapper längs Hagvägen

Stjärnhusen vid Hagvägen ligger på den del av Runbys marker som började exploateras för egnahemsbebyggelse redan under 1920-talet. Husen har tillkommit i två etapper. De södra är ritade av arkitekten Nils Rasing 1952 och de norra uppfördes under 1960-talet efter ritningar utförda av arkitekten Nils Lindroth 1963.

De äldre stjärnhusen är uppförda dels med fasader i en djupröd puts med släta vita hörn och takfotslistor i kontrast, dels med fasader putsade i en mörkt grön nyans. Kombinationen av röd och vit puts ger associationer till den traditionella gårdsbebyggelsen inom Runby Hage. Sadeltaken skapar en karaktäristisk gavelsiluett. Taken är belagda med lertegel och skorstenar är utförda med synligt tegel. Äldre entrépartier med trädörrar är bevarade men balkonger med fronter av plåt är utbytta i senare tid.

De yngre stjärnhusen längs Hagvägen, mot norr, är utförda i en något förenklad fasadutformning jämfört med de äldre. Taken är flacka och valmade vilket inte skapar samma karaktär i siluetten på de exponerade gavlarna. Fasadgavlarna mot vägen markeras med grön, rosa eller gul puts, som håller ihop respektive stjärnhuslänga. Fasaderna är i övrigt utförda i ljusgul puts. Enlufts-perspektivfönster ingår i fasadernas uppbyggnad och struktur. De yngre stjärnhusen har dels infällda balkonger, dels franska balkonger.



Äldre stjärnhus i röd och grön puts och sadeltak.



Yngre stjärnhus med flacka valmade tak. Fasader i ljus puts och färgade gavlar som plockar upp de äldre stjärnhusens kulörer.

Hagvägen - Trädgårdsvägen

Långbågarna

De två bågformade husen längs Hagvägen har fasader av i huvudsak rött tegel, med löpförband med ¼-stens alternerande förskjutning. Mellan vissa fönsterpartier är fasaden utförd med vitt ljust tegel. Generellt karaktäriseras fasaden av små fönsteröppningar av liggande format och med ett sidofönster. Det norra husets sockelvåning mot Hagvägen är utförd av vitmålad betong och präglas av flertalet garageportar, mot gårdssidan finns infällda balkonger med sentida genomsiktliga räcken, främmande för husets karaktär.

Båda båghusen mot Hagvägen har ett flackt sadeltak med rött plåttak samt entrépartier med dörrar av trä och glas. Det södra båghuset längs Hagvägen trappar på ett karaktärsfullt sätt längs Hagvägen och har balkonger med sentida vita fronter av plåt mot gårdssidan.



Båghus i tegel med sammanhållen takfot och garage i bottenvåningen och indragna balkonger på gårdssidan.



Båghus som trappar upp längs gatan och följer terängen.



Hagvägen - Trädgårdsvägen

Det bågformade huset längs Trädgårdsvägen har fasader som är konsekvent uppförda i vitt tegel med löpförband med ¼-stens alternerande förskjutning. Byggnadens fönster är utförda som dels enklare enlufts-fönster, dels större tredelade fönsterpartier av liggande format. Byggnaden har ett platt tak med svart plåt med svag lutning ut mot trädgårdsvägen. Fasaden mot Trädgårdsvägen präglas av utanpåliggande balkonger i sammanhållna rader, uppförda i puts, betong och plåt. Vissa har glasats in. Den norra sidan har karaktäristiska svarta entrépartier, med dörrar av trä och bågformade skärmtak.

U-formade lameller längs Trädgårdsvägen

Lamellbebyggelsen i de två u-formade kvarteren söder om Trädgårdsvägen är uppförda med ett gemensamt formspråk. Fasaderna är slätputsade i kulörer i grönt och gult med livförskjutningar i fasadens trapphus som ger karaktär. I det östra kvarteret är de utskjutande trapphusen senare uppförda. Karaktäristiskt för de båda kvarteren är även det breda bandet av korrugerad plåt i anslutning till det platta taket.

Det västra kvarteret är generellt mer välbevarat avseende såväl detaljer, material och volym, exempelvis de uppglasade trapphusen med glaspartier av ek.



Båghus vid Trädgårdsvägen



Vinkelbyggt kvarter i gul puts och utbytta balkongfronter.



Äldre kvarter har försetts med ny fasadutformning och utanpåliggnade hissar.



Entréparti med dörr och glaspartier av ek.

Hagvägen - Trädgårdsvägen

Runby torg

Runby torg består av en torgyta i trekantsform som avgränsas av Hagvägen i öster och på övriga sidor av bebyggelse med skilda karaktärer. Mot norr avgränsas torget av en envånings butiksbyggnad med fasad i en kombination av puts och gult kakel. Mot torget har butiksbyggnaden ett karaktäristiskt skärmtak med trädetaljer och smala runda stålstolpar som bärande delar.

Mot söder avgränsas torget av ett postmodernt kvarter med uppbruten volym bestående av tre högre delar mot Trädgårdsvägen som sammanbinds av ett uppglasat atrium ovanpå en sockelvåning med lokaler mot torget. De högsta delarna utgörs av en smal volym. Fasaden mot torget har en karaktäristisk fasad bestående av i huvudsak glas i vertikala och lutande takpartier i aluminium. Mot Trädgårdsvägen har huset en klassisk tredelad fasadindelning med sockelvåning av olikfärgat kakel, och där ovan slätputs i två till tre våningar och sedan avslutas med en grafisk indelning av slät och grov puts i ljus rosa kulör. Den södra fasaden har balkonger med fronter av plåt i färger som ansluter till fasadens putsfärger. Byggnadens smala siluett, det skarpt lutande pulpettak, samt de indragna volymerna och den runda trapphusvolymen mot norr är karaktäristiska inslag.

Mot väst avgränsas torget genom en låg byggnadsdel, tre våningar mot Runbyvägen, med en liknande utformning som den högre volymen. Genom lågdelen går en öppen portik med kakel på väggarna.



Äldre butiksänga vid Runby torg

Hagvägen - Trädgårdsvägen

Grönstruktur

Bebyggelsen är uppförd som hus i park, med stora gårdsrum som övergår i naturmark eller möter angränsande villatomter. Husens skala och utemiljöns utformning med träd som rår över hustaken utgör en anpassad övergång mot det intilliggande villaområdet. Stjärnhusen ligger placerade indragna på höjden ovanför spårområdet och stationen i öster, samkomponerade med bevarad naturmark som ramar in bostadshusen och markerar landformen.

Lönnar är ett återkommande och tidstypiskt karaktärsträd som förekommer både på gårdar och i gaturummen. Längs Trädgårdsvägen växer en allé av oxel som ger gatan karaktär.



Lönnar utgör karaktärsträd längs Hagvägen, både som trädrad längs gatan och inne på bostadsgårdarna.

Hagvägen - Trädgårdsvägen

Värdering

Hagvägen – Trädgårdsvägen bedöms utgöra ett särskilt värdefullt bebyggelseområde enligt PBL 8 kap. och 13 §.

Bebyggelseområdet bedöms som helhet ha ett högt kunskapsvärde och upplevelsevärde. Områdets kunskapsvärde består framför allt i dess samhällshistoriska värde som tar sig uttryck i att området utgör en av de första större moderna utbyggnaderna av centrala Upplands Väsby. Den specifika bebyggelseutvecklingen, framför allt under 1950-talet, kan visa hur nya idéer började ta plats i stadsplaneringen och inom byggandet.

Stadsplanen för Runby upprättades av dåvarande Vattenbyggnadsbyrån under ledning av arkitekten Sune Lindström. Stadsplanen innehöll ett par helt nya inslag för Upplands Väsby, bland annat stjärnhus och väldigt långa böjda lamellhus. Enligt uppgift byggde hans stadsplan varken på kvarters- eller grupptanke utan snarare på en estetisk vision om arkitekturen som en vacker modell sedd i flygplansperspektiv. Idag bär dock området på flera inslag som påminner om tidens typiska grannskapsenhet och är avläsbar som sådant. Området speglar tidens ambition att genom en kombination av skilda byggnadstypologier ge en större variation åt ett bostadsområde.

Stjärnhusen som byggnadstyp började uppföras i Sverige under mitten av 1940-talet och är därmed förhållandevis tidiga även i Upplands Väsby. De utgör ett tidstypiskt uttryck för området och har sina rötter i funktionalismens bostadsbyggande. Stjärnhusen har även högt miljöskapande värde för området.

Området har ett högt miljöskapande och arkitektoniskt värde. Detta tar sig uttryck i Stjärnhusens utformning och placering längs med den skogsklädda höjden och mot järnvägen, men även genom båghusens storskalighet, utformning och anpassning till landskapet.

Bevarandevärda karaktärsdrag

- Områdets sammanhållna färgskalor och fasadmateriell som ger ett samlat uttryck och helhetsverkan per kvarter. Djup putskulör i röd och grön hos de två äldsta stjärnhusen.
- Vårda och bibehåll ursprungliga byggnadsdetaljer som exempelvis takmaterial, balkongfronter och entréer.
- Områdets enhetliga skala och tydliga planformer – stjärnhus, långsträckta båghus och lameller i U-form.
- Runby torgs postmoderna inslag med funktionsblandning, takform och två olika kontrasterande fasadsidor i glas respektive puts. Blandningen av material som puts, plåt och kakel i lekfull kombination.
- Tydligt definierade gårdsrum, där entréerna orienteras mot de gemensamma gårdarna.
- Enhetliga trädtrader längs gatorna och utemiljöns karaktär av hus i park.

Vägledning

- Underhåll och bibehåll områdets färgskalor, liksom områdets helhetsverkan där de olika kvarteren är utförda med fasader i puts eller tegel, samordnat per kvarter.
- Undvik påbyggnader och håltagning i fasad som bryter mot byggnadernas ursprungliga volymverkan och fasaduttryck.
- Värna Runby torgs postmoderna arkitektur i kombination med den äldre bebyggelsen och skalmötet med båghuset.
- Bevara och förstärk utemiljöns karaktär av hus i park. Förgårdsmarken bör utformas som grönytor och ytor för biluppställning minimeras. Vårda träden i gaturummen och bevara områdets naturmarksinramning åt öster.

6. Väsby villastad med Optimus och Stationsområdet

VÄSBY VILLASTAD, OPTIMUS OCH STATIONSOMRÅDET

Kulturhistorisk status och lagskydd:

Särskilt värdefullt bebyggelseområde
enligt PBL 8 kap. 13 §

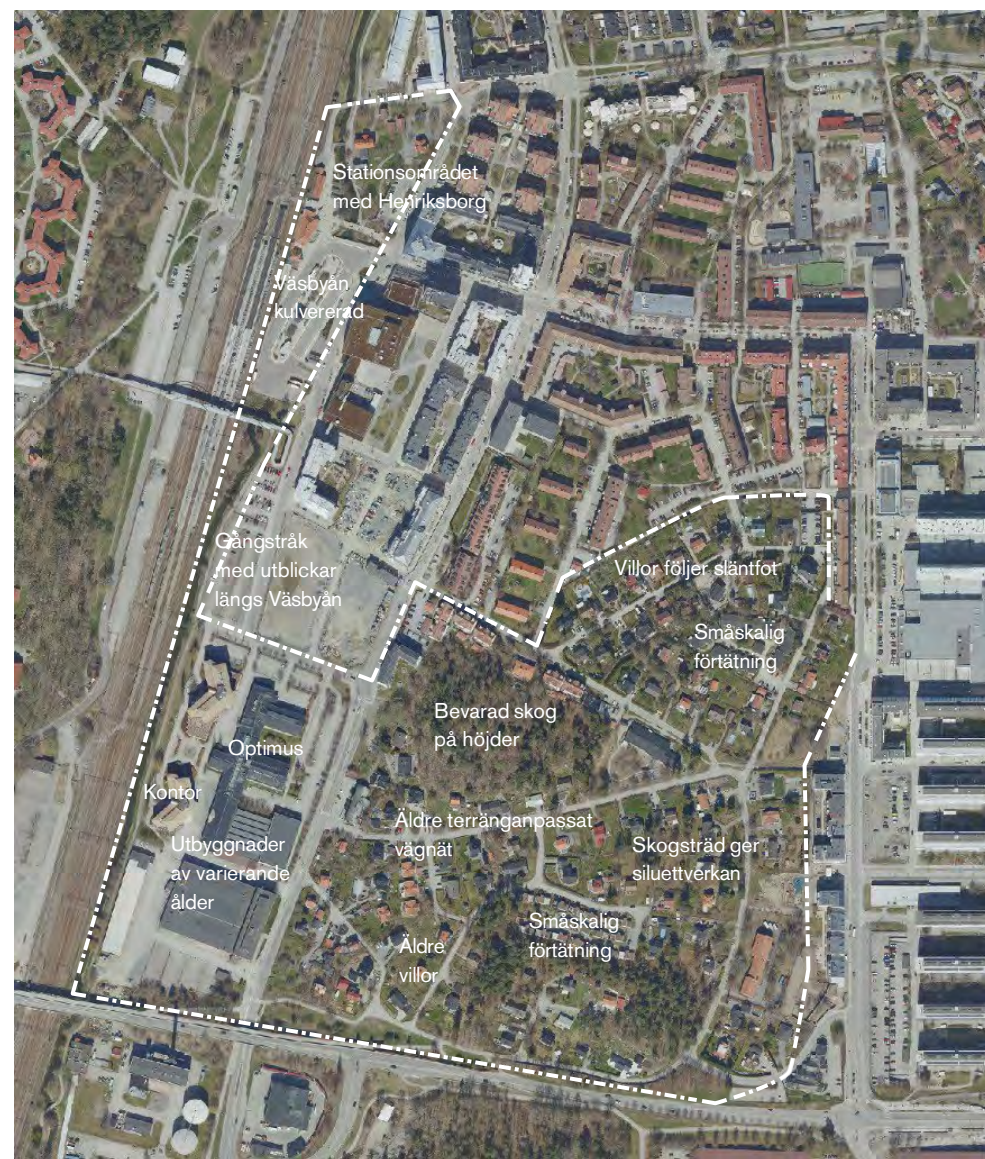
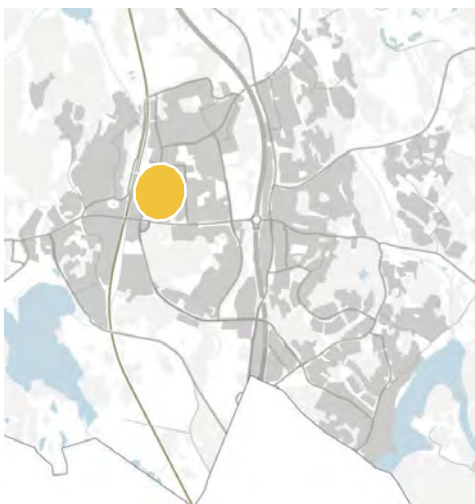
Fornlämning enligt KML 2 kap. 1 §

Uppförandeår:

Arkitekt/byggaktör:

Ingår i karaktärsområde:

Äldre villaområden före 1960, Verksam-
heter längs kommunikationer



Orienteringskarta Väsby villastad med Optimus och Stationsområdet

Väsby villastad med Optimus och Stationsområdet

Karaktärsbeskrivning

Planstruktur och stadsbild

Stationsområdet

Järnvägen avgränsar delområdet i väster längs Väsbyån, vilken följer dalbotten i en nord-sydlig dalgång mellan Oxundasjön och Edsjön. Historiskt har dalgången utgjort farväg och senare administrativ gräns mellan olika socknar innan kommunsammanslagningen. Än är idag kulverterad under busstorget invid stationen, men genom de anlagda promenadstråk som finns längs ån kan landskapet upplevas och den äldre strukturen är fortsatt avläsbar.

Efter järnvägens tillkomst uppfördes bebyggelsen vid Henriksborg i anslutning till stationen och Väsbyån på 1870-talet. Gårdsmiljön är idag utvecklad som park med nya planteringar och promenadvägar med utgångspunkt i den äldre trädgårdsmiljön. Den småskaliga miljön avviker från senare uppförda kvarter i Upplands Väsby centrala delar och utgör en tydligt avläsbar helhet. Den äldre samlade bebyggelsegruppen är avläsbar i sitt historiska sammanhang invid ån.

Optimus

Centralvägen utgör en historiskt viktig struktur. Den byggdes ut som en huvudaxel genom det tidiga stationssamhället med stationen i fonden. Söder om denna började industrier utvecklas längs efter järnvägen under början av 1900-talet. Optimusområdet är ett mindre industri- och verksamhetsområde som utvecklats under hand under 1900-talet. Skalan och utformningen varierar med åldern, från två våningar i de äldsta delarna upp till sju våningar i kontorshusen längs Väsbyån. De olika bebyggelseetapperna har kopplats

samman i en kamstruktur kompletterat av några större friliggande volymer. Planstrukturen följer dalens längdriktning och förstärks av trädtrader längs Optimusvägen. Utemiljön består främst av hårdgjorda angöringsytor men även väl gestaltade parkavsnitt med karaktärsfulla träd och gångstråk längs Väsbyån och 1990-talets kontorsbebyggelse.

Väsby villastad

Väsby villastad uppstod till följd av industrialiseringen i början av 1900-talet. En stadsplan togs fram 1910 över ett stort markområde tillhörande Vilunda herrgård. Planen visar villatomter i ett terränganpassat gatunät där de högsta topparna behölls obebyggda. Stadsplanen kom endast att genomföras i delar. Bevarade strukturer är till viss del tomtindelningen norr om Väsbyvägen där de första villorna byggdes. Även centralvägen kan härledas till denna stadsplan. Bäst bevarat är det kuperade skogsområdet öster om Optimus med flera äldre villor.

Förekomsten av äldre skogsträd på tomterna och bevarade naturmarkspartier markerar höjden sett från håll och ger området en lummig och uppvuxen karaktär. Området har över tid förtätats och kompletterats med ny villabebyggelse, en del äldre byggnader har även rivits för att ge plats för tätare bebyggelsekompletteringar.

Villaområdets utbredning följer höjdkurvorna från där marken reser sig relativt den äldre odlingsmarken på dalbotten. Skalan varierar mellan 1-2 våningar och det finns byggnader uppförda i suterräng för att hantera höjdskillnader på tomten.



Flygfoto över Optimus 1960-tal, med järnvägen och Väsbyån i bildens framkant. Bakom Optimus syns nordvästra delen av Väsby villastad. Källa: Upplands Väsby hembygdsförening

Väsby villastad med Optimus och Stationsområdet

Arkitektur och utformning

Stationsområdet

Upplands Väsby station markeras av stationsbyggnaden från sekelskiftet. Stationsbyggnaden om en våning är uppförd av gulmålad liggande träpanel och har spröjsade vita fönsterbågar. Det valmade taket är täckt av takpannor av tegel, taket är högt och brant. Flera mindre tillbyggnader är gjorda längs med tågspårets riktning.

Henriksborg är huvudbyggnaden i ett bevarat gårdssammanhang direkt norr om stationen. Runt gårdsplanen samlas bebyggelsen där Henriksborg tydligt utgör huvudbyggnad, övriga byggnader är av olika skala, volym och takmaterial. Det som sammanbinder byggnaderna är den gula och gröna färgsättningen i träfasaden. Tre av byggnaderna är av större villaformat med verandor och frontespiser, övriga ekonomibyggnader är underordnade men följer gårdens färgschema.

Optimus

Inom Optimus verksamhets- och industriområde går tydligt att avläsa områdets olika tidsepoker i dess fasadutformning. Den äldsta delen är verkstaden från 1907, denna del är putsad i gul kulör och har småspröjsade fönster. På den östra gaveln ansluter utbyggnaden från 1914 vars byggnadsvolym är utformad likt en typisk basilikaform och samstämmig putskulör som den äldre delen. Byggnaden från 1950-talet är den första som möter blicken från norr längst Optimusvägen, byggnaden är uppförd i rött tegel med flackt sadeltak. I samma volym ryms byggnader från år 1908-1990.

Väsby villastad

Öster om Optimus ligger Väsby villastad med ett flertal bevarade villor från sekelskiftet 1900. Idag är området i flera delar kompletterat med senare uppförd bebyggelse. Typiskt för den ursprungliga villabebyggelsen är de faluröda villorna från sekelskifte 1900 och 1910, utförda i en nationalromantisk stil, som kännetecknas av träfasader, med vita knutar och småspröjsade fönster.

Värdering

Väsby villastad med Optimus och Stationsområdet bedöms utgöra ett särskilt värdefullt bebyggelseområde enligt PBL 8 kap och 13 §.

Bebyggelseområdet bedöms som helhet ha ett högt kunskapsvärde och upplevelsevärde. Områdets kunskapsvärde består framför allt i dess samhällshistoriska värde som visar hur området tillsammans med järnvägen varit en förutsättning för ortens och kommunens framväxt och utveckling. Järnvägen möjliggjorde att Upplands Väsby fick en relation till huvudstaden Stockholm och marken blev attraktiv för industri och villabebyggelse. Stationsområdet berättar om Upplands Väsby's historiska utveckling från landsbygd till pendlarort. Detta tar sig uttryck i den bevarade industriebyggnaden, Henriksborg och en stor del bevarade villor från den första utbyggnadsperioden, vilket tillsammans ger en tydligt avläsbar bild av bebyggelseutvecklingen inom området.



Den ursprungliga verkstadsbyggnaden (till vänster) är tillsammans med den tidiga mer representativa tillbyggnaden (till höger) kärnan i optimus verkstadsbebyggelse.



Vy från Optimus mot Väsby villastad.

Väsby villastad med Optimus och Stationsområdet

Bevarandevärda karaktärsdrag

Stationsområdet

- Stationsbyggnaden i en våning med brant ursprunglig takform.
- Henriksborg som helhetsmiljö med ursprungliga volymer och placering av byggnader runt gårdsplan.

Optimusområdet

- Optimus storskaliga industrimiljö sammansatt av flertalet olika årsringar.

Väsby villastad

- Väsby villastads sekelskiftesvillor med sin placering på en höjd ovanför fabriksområdet.
- Terränganpassat vägnät och villornas placering som markerar släntfot.
- Uppvuxna skogsträd på höjder och inom villatomterna som markerar höjden och tecknar siluett från håll.
- Väsbyån i öppet läge med utblickar över dalgången och den äldre landskapsstrukturen från gångvägen längs densamma.

Vägledning

Stationsområdet

- Väsbyån bör bibehållas i öppet läge.
- Värna om den välbevarade helhetsmiljön Henriksborg i sitt sammanhang av byggnader och omgivande parkmiljö invid Väsbyån. Vårda byggnaderna enligt deras äldre karaktär och förutsättningar.
- Värna stationsbyggnaden och magasinet i sitt sammanhang vid järnvägen. Vårda byggnaderna enligt deras äldre karaktär och förutsättningar.

Optimusområdet

- Behåll och vidareutveckla Optimusområdet som en av få bevarade industrimiljöer invid stationsområdet.
- Optimusområdets öppenhet, riktningar och volymverkan bör respekteras vid framtida förändringar. Värna årsringar som visar på områdets framväxt över tid.

Väsby villastad

- Vid förändringar i Väsby villastad bör områdets låga volymverkan och koppling som boendemiljö till Optimus verksamhetsområde respekteras. Större ostyckade tomter och områden med uppvuxen vegetation bör värnas, liksom äldre naturmarkspartier på höjderna med träd som ger siluettverkan i stadsbilden.
- Tillkommande bebyggelse inom villatområdet kan ske avseende mindre volymer med bevarad öppenhet mellan tomterna. Större volymer, schaktning och höga stödmurar bör undvikas för att respektera områdets ursprungliga skalverkan och terränganpassade byggnadssätt.
- Bibehåll områdets lummiga avgränsning som markerar släntfot mot norr och öster. Behåll villornas enhetliga placering längs gatan och sammanhängande trädgårdsytorna mot omgivningen.



Henriksborg

7. Centralvägen

CENTRALVÄGEN

Kulturhistorisk status och lagskydd:
*Särskilt värdefullt bebyggelseområde
enligt PBL 8 kap. 13 §*

Uppfört: 1940-50-tal

Arkitekt: Nils Rasing m.fl.

Ingår i karaktärsområde:
Folkhemsepoken 1940-tal till 1950-tal



Orienteringskarta Centralvägen

Centralvägen

Karaktärsbeskrivning

Planstruktur och stadsbild

Blant de tidigare flerbostadshusen som byggdes i industrisamhället planerades Centralvägen utifrån en modernistisk stadsplan och uppfördes som lameller i en öppen struktur på ömse sidor vägen.

Planen har en stor variation i planform, från parallellställda lameller med gavlar mot gatan till sammankopplade volymer i långa band längs med gatan. De kan även stå grupperade i vinkel så att de bildar gårdsrum. Byggnadskvarteren varierar därför mellan att vara öppna och avslutande och har en skala i 2-3 våningar, dock samordnat i plan och volym inom respektive kvarter.

Arkitektur och utformning

Den norra delen av området, mellan Björkvallavägen och Väsby skola, består av fem lamellhus. Den nordligaste volymen är L-formad och möter Väsbyvägen. Samtliga fasaderna är färgade i grov puts i mörka varma kulörer. Fönster har slätputsade omfattningar och enstaka fasader har geometriska mönster i putsen. I gavlarna finns små kilformade burspråk. Källarvåningarna har en mörkare putskulör och portar samt garageportar. Byggnaderna är försedda med balkonger och regelbunden fönstersättning. Sadeltaken är belagda med tegelpannor och kröns av ett flertal skorstenar i rött tegel.



Bebyggelsen är utförd i enhetlig skala med förgårdsmark. Fasaden är utförd i puts med starka kulörer.

Centralvägen

Längs Centralvägen och Optimusvägen ligger ett kvarter med lamellhus färgade i lila puts med vita omfattningar kring fönster, dörrar och knutar. Kulörvalet är särpräglat i stadsbilden. Två mindre huskroppar mitt emot bildar en gård.

Vidare söder ut i korsningen Finspångsvägen och Grenvägen ligger ett kvarter av lamellhus i L-form. Även här är putskulörer stark, men i en mer klassisk röd och gul ton, i kombination med vita knutar förs tankarna till traditionell faluröd bebyggelse. I gavlarnas möte är två längor sammanbyggda med en murad vägg av rött tegel. Bottenplan har bevarade garageportar och i gavlarna präglas av burspråk. Entréportik i fasaden är omfattade av sten och har i vissa fall bevarade ekdörrar.

Vallvägens bebyggelse, de äldsta inom området från tidigt 1940-tal, utgörs av parallellställda lameller i två våningar med gaveln mot gatan. Dessa bevarar volym och plan men är samtliga tilläggsisolerade och kraftigt förändrade.



Kvarter mot Centralvägen med tidstypisk och väl utförd fasadarkitektur, tex burspråk, trapphus och fönsterplacering.

Centralvägen

Grönstruktur

Bostadsbebyggelsen är uppförd som hus-i-park med enkelt utformad förgårdsmark mot gatan och gemensamma gårdsrum. Över tid har grönytor och förgårdsmarken ersatts av parkeringsplatser vilket minskat den gröna karaktären.

Trädrader med lind kantar gatorna vid Vallvägen och Björkvallavägen, men har delvis fällts för att ge plats åt nya parkeringsytor. Även mindre komplementbyggnader för sophantering och tvättstugor har uppförts på gårdarna som fått en mer anlagd och programmerad karaktär över tid.

Gångstråk förbinder bostadsgårdarna med varandra och bebyggelsen på ömse sidor Centralvägen.

Värdering

Centralvägen bedöms utgöra ett särskilt värdefullt bebyggelseområde enligt PBL 8 kap. och 13 §.

Bebyggelseområdet bedöms som helhet ha ett högt kunskapsvärde och upplevelsevärde. Områdets kunskapsvärde består framför allt i dess samhällshistoriska värde som tar sig uttryck i att byggnaderna är bland de första moderna flerbostadshusen som uppfördes i Upplands Väsby. Den specifika bebyggelseutvecklingen under 1940-50 talet i anslutning till Centralvägen kan visa hur nya idéer började ta plats i stadsplaneringen och inom byggandet. Bebyggelsen utgör ett tydligt avbrott från villastadens stadsplan som avsågs uppföras på platsen bara några decennier tidigare, omkring 1910. Följaktligen visar området även på övergången från bruksort till industrisamhälle. En form av förskjutning av makten över planeringen, när kommunen och det allmänna började ta ansvar för bostadsfrågorna och samhällsbyggandet istället för industrin.

Området planerades som grannskapsenhet/ grannskapskvarter och bevarar en tydligt avläsbar karaktär, detta innebär en tidstypisk och konsekvent volymverkan och färgsättning.

Bevarandevärda karaktärsdrag

- Flerbostadsbebyggelse i mörk putskulör.
- Lameller och vinkelställda smalhus på sockelvåning i mörk betong.
- Röda sadeltak med låg lutning.
- Enhetlig volymverkan och planform inom respektive kvarter.
- Gröngjord förgårdsmark och utemiljö med flytande gränser mellan privat och offentligt.
- Äldre trädrader längs gatorna.
- Sammankopplande gångstråk.

Väglledning

- Underhåll och bibehåll områdets färgskalor och områdets helhetsverkan med putsade fasader i färgstarka kulörer, där de olika kvarteren är utförda samordnat inom ett överordnat tema.
- Bibehåll områdets enhetliga höjdskala och volymverkan.
- Vårda och bibehåll ursprungliga byggnadsdetaljer som exempelvis räcken, portar, skorstenar och sammanlänkande tegelpartier.
- Var rädd om utemiljöns kvalitet med stora, gröna gårdsrum med öppna gränser mot omgivningen. Undvika att hårdgöra ytor för parkering och sprida ut mindre byggnader som splittrar gårdarna.
- Förgårdsmarken bör utformas som grönytor och ytor för biluppställning minimeras.
- Äldre träd och trädrader bör bibehållas och kompletteras.

8. Apoteksskogen - Sigma

APOTEKSSKOGEN - SIGMA

Kulturhistorisk status och lagskydd:

Särskilt värdefullt bebyggelseområde
enligt PBL 8 kap. 13 §

Fornlämning enligt KML 2 kap. 1 §

Uppfört: 1950-, 60-tal och senare

Arkitekt: Nils Rasing m.fl.

Ingår i karaktärsområde:

Rekordären 1960-tal till 1970-tal



Orienteringskarta Apoteksskogen - Sigma

Apoteksskogen - Sigma

Karaktärsbeskrivning

Planstruktur och stadsbild

Apoteksskogen utgörs i huvudsak av ett större under 1960-talet utbyggt bebyggelseområde med ett flertal olika byggnadstyper, såsom kedjehus, lameller, punkthus och ett mindre stadsdelscentrum. Bebyggelsen är ordnad i tydliga kvarter med sammanhållen bebyggelse typ och planform per grupp. Gaturummen är storskaliga med separata gång- och cykelbanor längs huvudvägarna och större parkeringsytor längs kvartersgatorna.

Punkthus vid Holmvägen och Väsbyvägen

Vid Holmvägen är punkthus i sex våningar placerade enhetligt i en lång rad längs kanten av Stockholmsåsen. Husen består av två parallella volymer som kopplats samman med mellanliggande trapphus. Höjdskillnaden på tomterna har hanterats som överbyggda gårdar med garage i suterräng mot gatan.

Längst i norr vid korsningen med Väsbyvägen står fyra högre punkthus i åtta till nio våningar uppförda som enkla volymer i suterräng med platta tak. Husen avslutar samhället i norr och annonserar tillsammans med de karaktäristiska popplarna runt bollplanen intill Upplands Väsby mot E4.

Lamellhus vid Husarvägen

Lamellhusbebyggelsen består av långa lameller i tre till fyra våningar som kopplats samman eller placerats i vinkel längs gatorna så de bildar stora inre gårdsrum. Husen har sina entréer vända mot gårdarna och på utsidan av kvarteren ligger stora parkeringsplatser samlade längs gatorna. Några av husen har även garage vända mot parkeringarna.



Skogen på Stockholmsåsen tecknar fond bakom punkthusen vid Holmvägen. I förgrunden kvarter med lamellhus. De sammanhållna taknivåerna och bebyggelsens gruppvisa enhetliga skala är karaktäristisk, liksom stora markparkeringar mot gatorna på kvarterens utsidor.

Apoteksskogen - Sigma

Sigmaområdet med Sigma centrum

I norra delen ligger Sigma-området, som utgör ett större triangulärt område där byggnaderna vänder sig inåt mot ett gemensamt parkrum. Husen har placerats fristående, i L- eller U-form, placerade med omväxlande gavel eller långsida mot gata, så att de bildar en meanderform runt hela kvarteret. Bostadshusen är uppförda i tre till fem våningar och vänder entréerna mot gårdarna, som öppnas upp mot parken i mitten av området. Centralt vid parken ligger även en förskola. I foden av parkrummet ligger Sigma centrum, vilket uppfördes som kommunens första inomhuscentrum och det andra stadsdelscentrumet efter Runby torg. Det är även ett av de första inomhuscentrumen i landet. Centrumbyggnaden utgörs av en stor volym i en våning vilken markeras av ett högre skivhus i åtta våningar. Skivhuset är sammanbyggt med centrum och vänder gavlarna mot parken respektive gatan. Genom hela kvarteret går ett nät av sammankopplande gångstråk, vilket gör det möjligt att röra sig mellan bostad, förskola och centrum utan att korsa trafikerade gator.

Kedjehus väster om Hammarbyvägen

Kedjehusområdet väster om Hammarbyvägen särskiljer sig från den övriga strukturen som lågt och tätt med markbostäder med egna trädgårdar. Husen i en våning står sammankopplade i vinkel med mellanliggande plats för garage och med biluppsamlingsplats. Delar av områdets ursprungligen enhetligt planterade förgårdsmark med låga klippta häckar runt tomten och ett träd invid varje uppfart finns bevarad, men boende har över tid satt sin egen prägel på utemiljön som idag är mer varierad.



Sigma centrum, typiskt modernistiskt sammanbyggd lågdel och högdel med gavel som annonserar centrum mot parken. Genom hela kvarteret går sammankopplande gångstråk från bostadsgårdarna genom parken fram till centrum.

Apoteksskogen - Sigma

Arkitektur och utformning

Punkthus vid Holmvägen

De tio punkthusen längs Holmvägen karaktäriseras av en grov slätputs i vit kulör och kontrasterande mörkt blå fönster. Fönstren är regelbundet placerade i fasaden och utförda dels grupperade i tre, dels enlufts-fönster med ett sidofönster. Karaktäristiskt är också gestaltningen med hörnbalkonger och infällda balkonger. Dessa har i flera fall glasats och försetts med nya räcken. Mot Holmvägen betonas fasadernas horisontalitet.

Trapphusens och entréernas placering skapar en karaktäristisk H-formad planlösning med indragen mittdel. Taken är asymmetriska motfallstak. Entréerna är utförda med tidstypisk konstnärlig keramisk utsmyckning, utförd av Gunilla Palmstierna Weiss, på en betongfasad med frilagd grov ballast av en ljus natursten samt ett överljus. Parkeringshusen mot Holmvägen är utförda med fasader i kombination av rå betong och öppna delar med genomsiktig panel, bestående av faluröd panel och ribbor i svart.

I direkt anslutning till korsningen med Väsbyvägen ligger fyra punkthus uppförda i nio våningar med en sockelvåning i suterräng. Punkthusen har en grov spritputs i ljus kulör med diskret indragna partier i de norra och södra fasaderna. De indragna fasadpartierna är klädda med plåtpartier i ljust rosa eller blå kulör. Fönstren är regelbundet placerade i fasaden och utförda dels grupperade två och två, dels som enkla enlufts-fönster.



Punkthus vid Holmvägen med garage i suterräng mot gatan. Husen står i en karaktäristisk sekvens längs gatan och har anlagda gårdar på garagetaken.



Punkthus uppförda som hus i park vid korsningen Väsbyvägen - Holmvägen. Gamla högresta tallar tar ner skalan i gaturummet.

Apoteksskogen - Sigma

Lameller vid Husarvägen

Lamellhusen på båda sidor om Husarvägen består av långa bostadslängor som är enhetligt utförda avseende fasadarkitekturen. Fasaderna är rytmiskt indelade med balkonger eller trapphus i avvikande utformning och material. Materialkombinationen i tegel, puts och plåt är karaktäristisk.

Balkongerna är framträdande och ofta med ljusa balkongfronter. Det finns en variation av indragna balkonger respektive utanpåliggande balkonger med karaktäristiska konsoler av betong i nedersta våningen. Mot gårdarna är bottenvåningarna i flera fall utförda utan lägenheter mot gårdarna, detta i kombination med ovan nämnda betongkonsoler, plåtinklädnad och sockel i mörkare puts vilket ger ett särpräglat uttryck.

Färgsättning består framför allt av ljusa pastellfärger som kontrasteras av det mörkare röda teglet i gavlarna.

Fönster består av enkla enlufts-fönster med regelbunden placering i fasaden. Entrépartierna är i flera fall markerade och dekorerade med små originella skärmtak och omfattningar i ett avvikande material eller kulör. Byggnaderna bevarar i huvudsak sina ursprungliga lackade trädörrar.



Lameller med sammanhållen fasadutformning i rosa eller gul puts, enhetligt per kvarter, med kontrasterande gavlar i mörkt tegel.



Utanpåliggande balkonger på betongkonsoler. Sluten sockelvåning med omsorgsfulla entréer mot gården.



Lackad trädörr och nätt välvt skärmtak ovan entrén.

Apoteksskogen - Sigma

Sigmaområdet med Sigma centrum

Sigmaområdet består sammantaget av sex vinkelbyggda lamellhus, två raka lamellhus samt en centrumbyggnad med ett anslutande skivhus. Lamellhusen består av såväl ursprungliga och mer välbevarade byggnader från 1960-talet men även av nyuppförda hus i den västra delen, i anslutning till centrumbyggnaden. Därtill finns vid Hjortvägen en större om- och påbyggd lamell i vinkel.

De mer välbevarade lamellerna utgörs av trevåningsbyggnader i en kombination av tegel och ljus puts, flacka framträdande plåttäckta sadeltak med utkragning samt en regelbunden fönstersättning. Vissa detaljer i utförandet har förändrats i samband med upprustning men de behåller i ett övergripande perspektiv ett tidstypiskt uttryck med respekt för lamellernas ursprungliga karaktär. Husen har en typiskt sparsmakad folkhemsarkitektur där vissa särpräglade och påkostade detaljer är bevarade såsom entrépartier, exteriöra trappräcken i smide, omfattningar vid entréer i skiffer etc.

De nyuppförda lamellerna bevarar delvis de tidigare byggnadernas struktur och placering men har en ny och annorlunda volym och skala. Uppdelningen med kontrasterande material, tegel och puts, i långsidor respektive gavlar är återkommande. De påbyggda lamellerna karaktäriseras av den indragna översta våningen, så kallade kungsvåningen, utförd i skivmaterial eller plåt.



Kvarter med påbyggd våning intill en mer välbevarad byggnad i tre våningar.



Fasad i tegel och ljus puts och flacka plåttäckta sadeltak med utkragning.



Den påbyggda, indragna översta våningen är utförd i skivmaterial eller plåt.



Nybyggt kvarter med uppbruten volymverkan.

Apoteksskogen - Sigma

Centrumbyggnaden består av en större envåningsbyggnad och en mindre tvåvåningsbyggnad. Båda volymerna har en fasad i rött tegel och har en bred vit taklist av målad betong, i anslutning till det platta taket. Centrumbyggnadens huvudentré är indragen från fasadliv och uppförd i huvudsak av glas.

Skivhuset vid centrum består av ett höghus i åtta våningar och är sammanbyggt med lågdelen. Kontrasten mellan högdelen och lågdelen på detta sätt är tidstypiskt och särskilt karaktäristiskt. Centrumbebyggelsen har en utmärkande roll för området då den genom sin höjd och utformning både avviker i volym och kulör. De slutna gavlarna har över tid försetts med olika varianter av fasadutformning med mönsterverkan i syfte att förstärka husets roll som landmärke och centrummarkör. Dagens fasad är uppbyggd av rektangulära fasadskivor med ett geometriskt mönster av färgrutor som delvis fortsätter på ena långsidan av byggnaden. Långsidorna karaktäriseras av den sammanhängande placeringen av fönster och balkonger, vilken dock förtagits av den ombyggnad som genomförts med nya färgrutor.



Sigma centrums fasad mot Hammarbyvägen. Skivhusets slutna fasad har getts en ny utformning med vita och färgade rutor, men var ursprungligen enfärgad och slät.

Apoteksskogen - Sigma

Kedjehus

Kedjehusen är utförda med slätputsade fasader i vit kulör och mörkmålad sockel. Den putsade fasaden möter taket med ett svartmålat fasadband av stående träpanel. De svarta detaljerna i trä ger en tyngd och kontrast i kulör till den vita putsen. Fönsterna var ursprungligen utförda i en ljus grå eller grön kulör och av enlufstyp med ett sidofönster.

Taken har en flack pulpetform och var ursprungligen täckta av papp. Takens vinklar och linjer upplevs skarpa och bygger tillsammans upp ett varierat taklandskap, som förstärks av träpanelens mörka kulör.



Kedjehus med mellanliggande carport och trädgårdsremsa mot gatan. I fonden lindallén längs Hammarbyvägen och skivhuset som markerar centrum.



Taklandskapet i olika vinklar förstärks av träpanelens mörka kulör.



Hus med välbevarad fasad och grönmålade fönster samt förgårdsmark med träd.

Apoteksskogen - Sigma

Tillägg och kompletteringar efter 2010

Delar av bebyggelsen inom Sigma-området har sedan 2010-talet byggts till eller rivits och förtätats med nya kvarter i avvikande utformning och volymhantering. Nya punkthus med garage under gården har uppförts på tidigare parkeringsytor norr om Hammarbyvägen och ett nytt stadskvarter med lokaler i bottenvåningen har uppförts söder om Hammarbyvägen på en tidigare verksamhetstomt invid Holmvägen. Nya bebyggelsestillägg särskiljer sig från de äldre kvarterens enkla volymer genom större volymer med utskjutande delar, påbyggnader och indrag i översta våningen eller avvikande takutformning med sadeltak.

Grönstruktur

Området bestod tidigare av skogsmark som växte ut från Stockholmsåsen som gränsar mot området. I samband med utbyggnaden avverkades all skog där de nya kvarteren skulle uppföras och området återplanterades istället med ny vegetation. Parken i Sigma-området är den enda anlagda parken i området och fungerar samlande med sin öppna övergång till de angränsande bostadsgårdarna. Längs de nya gatorna planterades nya alléer, blå lindar längs Hammarbyvägen. Ursprungliga trädrader längs Holmvägen har senare avverkats.

Sparad skog på åsen tecknar en bakre naturmarksfond i kanten av området bakom punkthusen. På en grönremsa längs Väsbyvägen, som följer en äldre vägdragnings på tvärs genom området, växer högresta tallar och en blandning av äldre skogsträd som markerar den äldre vägdragningen. De äldre träd som finns sparade inom området tecknar sig i stadsbilden bakom de olika kvarteren och är av betydelse för områdets karaktär. Lärkträd, björk, ek och tall utgör karaktärsträd i miljön.

Lamellhusen står placerade så att de bildar stora inre gårdarum. Dessa är anlagda med stora gräsytor, uppvuxen trädvegetation, planteringar och vistelsezoner för lek, sport och umgänge som ger rekreativa kvalitéer för de boende. Hårdgjorda ytor är minimerade och koncentrerade till raka gångstråk längs fasaderna, vilket ger långa siktlinjer genom hela kvarteren. Punkthusen längs Holmvägen har anlagda och avgränsade bostadsgårdar ovan garagen, men miljön kännetecknas i övrigt av den öppna hus-i-park karaktären och skarpa gräns mot skogen. Högresta björkar och äldre tallar längs Väsbyvägen är av betydelse för att möta bebyggelsens högre skala och skapa rumsligheter i den öppna planstrukturen.



Lindallén längs Hammarbyvägen. Till höger nytt kvarter invid Sigma centrum.



Lamellerna bildar ett stort sammanhängande gårdarum i kvarterets inre. Gamla tallar utgör ett karaktärsträd.

Apoteksskogen - Sigma

Värdering

Apoteksskogen och Sigma bedöms utgöra ett särskilt värdefullt bebyggelseområde enligt PBL 8 kap. och 13 §.

Bebyggelseområdet bedöms som helhet ha ett högt kunskapsvärde och upplevelsevärde. Områdets kunskapsvärde består framför allt i dess samhällshistoriska värde som tar sig uttryck i att området utgör en av de första större moderna utbyggnaderna av centrala Upplands Väsby. Den specifika bebyggelseutvecklingen under 1960-talet på platsen kan visa hur nya idéer började ta plats i stadsplaneringen och inom byggandet.

Området planerades som en så kallad grannskapsenhet och bevarar idag en tydligt avläsbar karaktär som sådant. Apoteksskogen speglar tidens ambition att genom en kombination av både högre punkthus, lägre trevåningshus och envånings kedjehus ge en större variation åt ett bostadsområde.

Sigmaområdet utgör en viktig berättelse i historien om det kommunala Väsbyhem och är starkt förknippat med dess första VD Kewe Glemne. Området byggdes som en del i Väsbyhems satsning kring bättre boenden och kan idag berätta om den tidens levnadsförhållanden, men även att faktorer inom samhället har skapat ett behov av ombyggnad.

Området har även ett högt miljöskapande och arkitektoniskt värde som bland annat tar sig uttryck i punkthusens utformning och placering längs med den skogsklädda höjden och mot motorvägen.

Bevarandevärda karaktärsdrag

- Enhetligt utförd bebyggelse i tydlig planform med sammanhållen utformning per kvarter.
- Röda tegelfasader i lamellhusen
- Garage i suterräng längs Holmvägen med rå betong, med genomsiktliga paneler i rött och svart.
- Skivhus i centrum, sammanbyggt med den lägre centrumbyggnaden, uppfört som kontrasterande centrummarkör med fönsterband och öppna balkonger.
- Bilfritt inre parkrum i Sigmaområdet och gårdar med flytande gränser.
- Äldre uppvuxen skogsvegetation och trädtrader längs gaturummen.

Väglledning

- Underhåll bebyggelsen som enhetligt utformade grupper inom den större helhetsmiljön, med sammanhållen volymverkan och respekt för ursprungliga materialkombinationer.
- Undvik ytterligare om- och tillbyggnader som bryter mot den äldre bebyggelsens enkla volymer och otydliggör planformens helhetsverkan.
- Vårda uppvuxna äldre skogspartier och tallar som utgör karaktärsträd och fondmotiv i stadsbilden. Återplantera gaturum utan träd med nya enhetliga trädtrader som stärker strukturen och bidrar till att minska väggrummens storskalighet.

9. Väsby centrum med Dragonvägen - Kavallerigatan - Stallgatan

VÄSBY CENTRUM m fl.

Kulturhistorisk status och lagskydd:

Särskilt värdefullt bebyggelseområde
enligt PBL 8 kap. 13 §

Uppfört: 1960-70-tal

Arkitekt: Nils Lönnroth, Lennart
Bergström, Hakon Ahlberg, P.Percy m.fl.
Väsbyhem, HSB m.fl.

Ingår i karaktärsområde:

Rekordåren 1960-tal till 1970-tal



Orienteringskarta Väsby centrum med Dragonvägen - Artillerigatan - Stallgatan

Väsby centrum med Dragonvägen - Kavallerigatan - Stallgatan

Karaktärsbeskrivning

Planstruktur och stadsbild

Området planerades för att bli kommuncentrum med samhällsservice som vård och skola samt kyrka, butiker och idrottsfunktioner samlad på en plats. Stadsplanen är storskaligt och rationellt utförd som en trafikseparerad struktur med matargator och bilfria inre gång- och cykelstråk med planskilda gångpassager under de större vägarna. Dragongången utgör ett viktigt huvudstråk för gång och cykel i kanten längs skivhusen söderut från centrum, med en förlängning söder om Mälärvägen genom hela Smedby. Parkering ligger samlad längs områdets ytterkanter.

Bebyggelsen är uppförd som fristående lameller och skivhus i en rätvinklig struktur, i repetitiva mönster över större ytor och med en byggnadstyp per område. Huvudprincipen för all bebyggelse är att omväxlande förlägga angöring och gårdarum på varannan sida mellan byggnaderna parvis.

Inom området finns tre avläsbara delområden med bostadsbebyggelse: raden med parallellställda skivhus i 8 våningar längs Dragonvägen, skivhus i 7 våningar vid Stallgatan och flerbostadshus i två våningar i en låg och tät struktur vid Kavallerigatan. De sistnämnda har privata uteplatser och trädgårdar i bottenplan och enbart mindre gemensamma grönytor insprängda i strukturen, medan skivhusen har gemensamma gårdar i en öppen struktur utan tydliga gränser.

Centrum, vårdcentral och kyrka ligger samlad i norra delen. Byggnaderna skiljer ut sig från bostadsbebyggelsen genom avvikande skala, form och utformning som speglar



Flygfoto norrut över Väsby centrum visar bebyggelsemiljön inför uppförandet av nya stadskvarter runt centrum. Den regelbundna och rätvinkliga strukturen är tydlig, med bebyggelsen indelad i större kvarter med gemensam planform och volymverkan. De karaktäristiska blå skivhusen radar upp sig i en sekvens längs Dragonvägen centralt i bilden. Stora parkeringsytor ligger samlade i kanten av bebyggelsen längs huvudvägarna, som en konsekvens av den trafikseparerade strukturen.

Väsby centrum med Dragonvägen - Kavallerigatan - Stallgatan

verksamheten. Centrumbyggnaden har byggts ut under omgångar och området som helhet har under senare tid genomgått flera förändringar då området förtätats och omvandlats med nya bostadskvarter. Ett kvarter med avvikande skala och form har uppförts intill en ny stadsdelspark direkt söder om centrum. I kvarteret ingår ett högre hus i 19 våningar som utgör ett nytt landmärke i kommunen och signalerar centrum från långt håll.

Arkitektur och utformning

Centrumbyggnaden och vårdcentralen

Centrumbyggnaden som ursprungligen uppfördes som en lång och utsträckt envåningsbyggnad har genom åren byggts ut i stora delar, framför allt mot öst. Den utökade volymen har dock i huvudsak bevarat den karaktäristiska tegelfasaden av mörkbrunt tegel. Takmaterialet är skiftande av plåt och papp. Entrépartier samt dörr- och fönsterpartier är utbytta genom åren. Södra, östra och västra entréerna är markerade med röda skärmtak och neonbelysning med texten Väsby centrum, dock inte ursprungliga.

Norr om centrumbyggnaden ligger vårdcentralen med en karaktäristisk fasad av utkragande klarblå bandtäckta plåt. Vårdcentralen består av en kombination av en envånings- och en fyrvåningsdel, där den översta våningen mot Dragonvägen är utförd med ett indrag och en terrass. Planformen är oregelbunden med två indragna gårdspartier.



Vilunda kyrka vid Väsby centrum med skivhus och vårdcentralens lågdel. Mörkt tegel som möter blå plåt och fönster i förband är karaktäristiskt.



Vilunda kyrka, sammanbyggd med församlingshemmet, uppförd i rödbrunt tegel.



Vårdcentralen har en fasadutformning i utkragande klarblå bandtäckta plåt.

Väsby centrum med Dragonvägen - Kavallerigatan - Stallgatan

Vilunda kyrka

Vilunda kyrka karaktäriseras av sin slutna tegelarkitektur som ansluter till centrumbyggnaden. Kyrkobyggnaden har en närmast brutalistisk stil med munkförband i rödbrunt tegel och asymmetriskt fjarilstak. Fönstersättningen är varierande med överljus i kyrksalen och i övrigt en repetitiv ordning i sin fasadutformning. Fasaden är i större delen sluten och sparsmakad i sin utsmyckning så när som på en rad synliga takbjälkar. Kyrkan har ett karaktäristiskt klocktorn med sexkantig överbyggnad i koppar. Församlingshemmet är sammanbyggt med kyrkan så att de bildar en gemensam innergård. Församlingshuset är uppfört samstämmigt med kyrkan i rödbrunt tegel.

Dragonvägens skivhus

Längs Dragonvägen står tio skivhus med gaveln mot gatan, varav de två längst i söder respektive norr har en avvikande utformning. Samtliga byggnader har ursprungligen varit täckta med fasader utförda i plåt med varierande nyanser av blått som över tiden bleknat på grund av åldrande.

Samtliga av de åtta sydligast placerade skivhusen har alla fönster mot norr och balkonger mot söder. Byggnaderna har fönster som är regelbundet placerade i fasaden och utförda som enlufsfönster med plåtbeklädnad i stark grön färg samt blått i de två nordligaste byggnaderna. Taken är platta och klädda med asfaltspapp.

Med undantag från de två nordliga och de två sydliga skivhusen har samtliga byggnader en



De blåmålade repetitivt placerade skivhusen utgör en karaktäristisk front mot dragonvägen.



Skivhusen möter ett bilfritt gångstråk i väster. Sockelväning med gult glaserat kakel och kakelklädda pelargångar.



Kavallerigatans låga flerbostadshus är utförda i vitt tegel med målad panel i kraftiga färger, enhetligt per länga.

Väsby centrum med Dragonvägen - Kavallerigatan - Stallgatan

karaktäristisk sockelvåning utförd med gult glaserat kakel och kakelklädda pelargångar mot väst. Även de indragna entréerna är utförda med gult kakel och har våld vägg efter formen av trapphuset samt glasbetong som omfattar portarna. Entréerna är placerade på långsidorna och vända åt söder mot bostadsgårdarna.

Kavallerigatan

De låga bostadshusen längs Kavallerigatan, som var de första att färdigställas, är uppförda med fasader av mexitegel med gårdsidorna klädda med liggande fjällpanel. Panelen är målad enligt färgsättningsprogram från 1987 med olika skarpa färger för de olika husens gårdfasader och trädetaljer samt även vissa entrépartier.

Husen har ett svagt sluttande sadeltak täckt med svarta betongpannor. De i fasaden regelbundet placerade fönstren utgörs av ospröjsade enlufts-fönster, vissa försedda med sidopartier och vädringsluckor. Entréerna är försedda med skärmtak lagt med svarta betongpannor.

Stallgatan

Fasaderna är klädda med dels klarröd, dels gulbrun plåt som skapar ett färgstarkt och randigt mönster i fasaden. Socklarna är utförd varierande med grov puts och mörkt brunt tegel vid långsidornas entréer. Balkonger är uppförda i vitmålad betong och är regelbundet placerade i långsidornas fasader, vilket ger byggnaderna en vertikalitet. Även balkongerna har fronter av plåt. Skivhusens tak har en svängd form med en centrerad spets som skapar en karaktäristisk gavelsiluett. Framför byggnaderna mot Mälärvägen är två stora garage uppförda med flackt plåttak och rå betongfasad med profilerade element.



Parallellställda skivhus vid Stallgatan med karaktäristisk gavelsiluett. Husen har fasader i brun- och rödmålad plåt i kombination med en hög sluten sockel i mörk puts och tegel. Mellan husen finns bilfria bostadsgårdar som med en skarp gräns möter Smedbyskogens natur.

Väsby centrum med Dragonvägen - Kavallerigatan - Stallgatan

Grönstruktur

Centrums ursprungliga parkstråk har över tid bebyggts med nya bostadskvarter och när centrum expanderat. De trafikseparerade gångstråken genom parkerna finns delvis kvar men flera planskilda passager har ersatts av nya korsningar i plan. En ny stadsdelspark, Blå parken, med bl.a lekplats och stora ytor för dagvattenhantering, har ersatt de tidigare grönytorerna inom centrumområdet.

Vid Stallgatan ligger bebyggelsen inplacerad i ett öppet parklandskap med stora gårdar utan tydliga gränser mellan husen. Gårdarna övergår i en park med öppna ytor för bollspel och lek som anlagts på de flacka ytorna i skogen intill bebyggelsen. Områdets trafikseparerade gångvägnät förbinder miljöerna och ansluter till det längre parkstråket runt Smedby i öster.

Värdering

Väsby centrum bedöms utgöra ett särskilt värdefullt bebyggelseområde enligt PBL 8 kap. och 13 §.

Bebyggelseområdet bedöms som helhet ha ett högt kunskapsvärde och upplevelsevärde.

Områdets kunskapsvärde tar sig framför allt i uttryck i dess historiska tillkomst under de s.k. rekordåren, 1960-75 och inom ramen för miljonprogrammet från 1965-75. Området har därmed som helhet ett högt samhällshistoriskt värde som en del i den större historiska berättelsen om välfärdslandet Sverige under 1900-talet och mer specifikt hur det tog sig uttryck i utvecklingen och planeringen inom Upplands Väsby. Området kan visa på en utveckling från det agrara samhället med Vilunda gårde, via ett modernt stationssamhälle nära huvudstaden och fram till det vi ser idag – kombinationen av bostäder, handelscentrum och kontor. Den kulturhistoriska relevansen sett till ett lokalt perspektiv är mycket hög.

Området har även ett högt miljöskapande och arkitektoniskt värde som framför allt tar sig uttryck i den storskaliga och färgstarka bebyggelsen, främst Dragonvägens sekvens av klarblå skivhus, men även variationen och kombinationen av de högre skivhusen och den lägre centrumbebyggelsen. De tidstypiska strukturalistiska idealen kan upplevas inom området genom de repeterande sekvenserna av bebyggelse.

Bevarandevärda karaktärsdrag

- Det storskaliga, rationella, repetitiva och rätvinkliga planmönstret med tydliga riktningar och funktionsseparering. Trafikseparering med bilfria gårdar och sammankopplande gång- och cykelstråk med planskilda passager.
- Kombinationen av högre skivhus och lägre centrumbebyggelse. Den varierande byggnadsskalan med höga och låga volymer tillsammans och med kyrkobyggnaden utgör värdefulla delar av Väsby centrums samplanerade helhet.
- Skivhusen, både individuellt och sammantaget, som monumentalt landmärke och framträdande inslag längs Dragonvägen.
- Skivhusens och Stallgatans färgstarka och tidstypiska plåtfasader.
- Kavallerigatans konsekvent genomförda färgsättningsprogram.
- Centrumbyggnaden och kyrkans omsorgsfulla ursprungliga utformning med i huvudsak mörka tegelfasader och kontrasterande fasaddetaljer.

Vägledning

- Respektera den sakliga byggnadsarkitekturen med bland annat långa horisontella linjer, platta tak och ett fåtal material- och kulörval.
- Vårda och underhåll de karaktäristiska blå plåtfasaderna på skivhusen och vårdcentralen samt de röda plåtfasaderna på Stallgatan.
- Värna kyrkans särpräglade utformning med mörka och slutna tegelfasader som upplevs kontrasterande mot centrum och skivhusens utformning.
- Skivhusens enhetliga utformning och regelbundna rytm är känsliga för tillägg och bör respekteras vid placering och utformning av ny bebyggelse. Bevara den karaktärsfulla upplevelsen av sekvensen av skivhus.
- Tillkommande bebyggelse inom området bör förhålla sig till den repetitiva stadsbildskaraktären samt utgöra ett arkitektoniskt sammanhållet tillägg.

10. Smedby 1 och 2

SMEDBY 1 OCH 2

Kulturhistorisk status och lagskydd:

Särskilt värdefullt bebyggelseområde
enligt PBL 8 kap. 13 §

Fornlämning enligt KML 2 kap. 1 §

Uppfört: 1970-75

Arkitekt: Jöran Curman,
Brunberggruppen

Ingår i karaktärsområde:

Rekordåren 1960-tal till 1970-tal



Orienteringskarta Smedby 1 och 2

Smedby 1 och 2

Karaktärsbeskrivning

Planstruktur och stadsbild

Planerna för Smedby 1 Smedby 2 är upprättade 1970 respektive 1973 och följer den generalplan som tidigare upprättats för området av Curman arkitektkontor. Hela stadsdelen är rationellt planerad och utförd på flack mark som tidigare utgjorts av åkermark, med funktionsseparerade kvarter som upprepas i repetitiva mönster. Planstrukturen skiljer sig något mellan Smedby 1 och Smedby 2, där Smedby 1 utmärker sig genom de konsekvent raka kommunikationsstråken som följer husens form, medan Smedby 2 har en något mjukare linjeföring med böjda gångvägar och friare kvartersformer.

Stadsdelen är strikt trafikseparerad i enlighet med tidens SCAFT-ideal. Detta innebär att angöring sker från omgivande trafikleder till parkeringsplatser med garage och carportar samlade längs områdets ytterkanter och via lokalgator till några platser centralt i området. Området är därmed dåligt annonserat utåt, då bostäderna till stor del ligger dolda bakom garagelängorna.

Genom hela stadsdelen finns ett finförgrenat gång- och cykelvägnät som via parkstråk förbinder bostäderna med Smedbyskogen i väster. Förskola, skola och andra servicefunktioner ligger samlade i områdets utkanter, i anslutning till parker och längs de sammankopplande parkstråken. Gångvägnätet är förlängt till angränsande områden via gångpassager under omgivande trafikleder. I gränsen mellan bebyggelsen och Smedbyskogen leder ett långt



Smedby 2 har en kompakt låg och tät kvartersstruktur med enhetlig färgsättning per kvarter. Längor med glaserat tegel skapar en yttre ram och ger en tydlig kvartersavgränsning.

Smedby 1 och 2

sammankopplande huvudgångstråk genom hela stadsdelen och binder samman alla Smedbys bostadsområden med Väsby centrum i norr, via en gång- och cykelpassage under Mälärvägen.

Kvarterstrukturen i Smedby 1 utgörs av parallellställda lameller i två våningar, uppförda i rätvinkliga kvarter orienterade i rak nor-sydlig eller öst-västlig riktning. Mellan längorna utgörs vart annat mellanrum av entrésida och vart annat av bostadsgemensam bostadsgård. Lägenheterna är försedda med balkonger men saknar egna uteplatser och trädgårdar.

I Smedby 2 är planstrukturen mer småskalig, mer uppbruten och består av både längor och mindre volymer. Bostäderna, som här består av hyresradhus, har individuellt utformade och staketomgärdade uteplatser och mindre trädgårdsytor i bottenplan. Varje kvarter avgränsas utåt av längor som kopplats samman i längre slutna sekvenser, vilket ger kvarteren en tydlig rumslig inramning. Inom kvarteren återfinns mindre volymer i en öppen struktur med inslag av små grönytor och lekplatser. Bebyggelsens variation mellan sammankopplade lameller och mindre enheter med förskjutningar och individuella vridningar ger kvarteren en friare planform.



Den täta bebyggelsestrukturen kontrasterar de genomkorsande parkstråkens öppna ytor. I fonden syns Smedbyskogen som bildar rygg mot den enhetliga och låga bebyggelsen på dalbotten.

Smedby 1 och 2

Arkitektur och utformning

Smedby 1

Arkitekturen i Smedby 1 karaktäriseras av enkla volymer med kubisk form och platta tak. Bostadshusen är konsekvent uppförda med fasader i kombination av vit spritputs och övervåning med färgstarkt glaserat holländskt fasadtegel i olika kulörer, grönt, blått, orange och brunt. Det enda som avviker i fasaderna är de enkla plåtklädda skärmtaken över entréerna och de plåtklädda balkongerna mot gårdarna. Uteplatser och ovanpåliggande balkonger är troligen ursprungliga men har byggts om, i huvudsak i aluminium, och i flera fall inglasats på ett ovarsamt sätt. Samtliga fönster utgörs av vita aluminiumfönster med regelbunden placering i fasad. I de flesta fall är fönster utformade som tvålufts-fönster. Entrépartier och dörrar är samtliga utbytta i senare tid till ett utförande i aluminium. Byggnaderna är utförda med en låg betongsockel och de platta taken är utförda med svart papp.

Garage och carportar är uppförda i trä med tak av korrugerad plåt.



Balkonger och inglasade uteplatser vetter mot gemensamma bostadsgårdar.



Entréerna ligger vända mot en gemensam entrésida.



Fasad i vit spritputs med övervåning i färgstarkt glaserat holländskt fasadtegel. Garagelängor i trä.



Entrédörr i aluminium och skärmtak i plåt.

Smedby 1 och 2

Smedby 2

Arkitekturen i Smedby 2 ansluter på många sätt till den i Smedby 1 som beskrivs ovan. Områdets bebyggelsekaraktär skiljer sig dock genom att den präglas av vissa mer traditionella inslag, såsom spröjsade fönster, träfasader och sadeltak. De byggnaderna som ramar in kvarteren i Smedby 2 är dock utformade med enkla volymer i en kubisk form, med platta tak och fasader i kombination av vit spritputs och övervåning med ett liknande färgstarkt glaserat holländskt fasadtegel i olika kulörer, grönt, blått, brunt och orange. Samtliga dessa byggnader har en anslutande och karaktäristisk uthusdel vid entrésidan som är utförd med liggande träpanel. Entrépartierna är välbevarade med ett skärmtak med sadeltak, i flera fall är dock dörrar utbytta. Byggnaderna är utförda med en låg betongsockel och de platta taken är utförda med svart papp.

I de inre delarna av kvarteren finns byggnader som är helt utförda med träfasader med liggande fasspontad panel och flackt sadeltak med papp. Även dessa byggnader har utbyggda uthus/förråd med sadeltak i anslutning till entréerna.

Uteplatserna ligger samlade längs hela fasaden och är försedda med tak av korrugerad plast.



Smedby 2 har tematiskt färgsatta kvarter med fasader i kraftiga kulörer.



Byggnader med utbyggnader i de inre delar av kvarteren helt utförda i trä.



Två kvarter avdelade av ett mellanliggande gångstråk. Längorna som ramar in kvarteren är utförda i vit spritputs och glaserat fasadtegel, lika Smedby 1.

Smedby 1 och 2

Smedby gård

I den södra utkanten av Smedby 2, mot skogen, ligger den äldre gårdsbebyggelsen som hörde till Smedby gård. Idag finns två byggnader bevarade av tidigare cirka 10-talet byggnader vid gården. Bevarade är den äldre mangårdsbyggnaden och en större stallbyggnad.

Mangårdsbyggnaden, uppförd 1840, består av en timrad träbyggnad i två våningar som har en fasad av stående panel med smal locklist och med karaktäristiska knutlådor. Byggnaden har fönster med en indelning som påminner om Smedby 2:s spröjsade fönster. Byggnaden har ett sadeltak med enkupigt lertegel. Stallet är uppförd på 1920-30-tal och bevarar en stor del av sin äldre karaktär genom den faluröda panelen, det i princip rena takfallen och volymen som helhet.

Smedby gård är ett mycket tydligt exempel på en gård med förhistoriskt ursprung genom de välbevarade och nära intilliggande järnåldersgravfälten.



Äldre mangårdsbyggnad tillhörande Smedby gård.



Stallet är uppfört med faluröd panel.

Smedby 1 och 2

Grönstruktur

Samtliga utemiljöer i Smedby, utöver de privata uteplatserna, har en offentlig och öppen karaktär utan tydliga gränser. I linje med områdets rationella uppförande har mindre partier med naturmark behållits på några ursparade kullar och införlivats i parkmarken medan övrig mark getts ny utformning som friytor mellan husen. Funktioner som bollplaner och lekplatser ligger samlade till de större parkstråken.

Utemiljön består i huvudsak av rationellt skötta ytor med klippt gräs och inplanterade träd. Buskage förekommer främst som inramning av husen mot entrésidorna och som klippta häckar runt uteplatser. Trädplanteringarna från områdets uppförande bestod i huvudsak av snabbväxande och kortlivade arter som rönn, björk, popplar, fågelbär och prydnadsaplar. Dessa har över tid dött ut och bara delvis ersatts av ny vegetation. Ädellöv som lind och lönn förekommer sparsamt.

I väster ligger Smedbyparken som utgörs av ett större bergigt natumarksområde som övergår i öppna gräsytor i mötet med Smedby. Gångstråket som följer längs kanten av kvarteren skapar en tydlig gräns mellan grönområdet och stadsdelen i övrigt. Flera parkstråk länkar samman bebyggelsen med Smedbyskogen, tvärs genom hela kvartersstrukturen.



Parken har öppna gräsfält och rester av äldre haglandskap mot skogen.



Ett långt gångstråk genom hela Smedby utgör gräns mot bebyggelsen.



Ett nät av sammankopplande gångvägar binder samman de inre delarna av kvarteren med grönområdet och Smedbyskogen i bildens fond. Skolor och förskolor ligger samlade längs parkstråken. Karaktären är öppen, med klippt gräs som binder samman ytorna.

Smedby 1 och 2

Värdering

Smedby 1 och 2 bedöms utgöra ett särskilt värdefullt bebyggelseområde enligt PBL 8 kap. och 13 §.

Bebyggelseområdet bedöms som helhet ha ett högt kunskapsvärde och upplevelsevärde. Området Smedby 1 och 2 utgör, tillsammans med Smedby 3, en del av ett mycket kulturhistoriskt intressant och värdefullt helhetsområde. Dess historia spänner från olika typer av fornlämningar, via det äldre bevarade gårdsläget och fram till de moderna bostadsområdena som i huvudsak planerades på den tidigare uppodlade och öppna åkermarken. Kulturmiljön Smedby 1-3 speglar därmed en typisk och lokalt värdefull utveckling inom Upplands Väsby.

Bostadsområdets kunskapsvärde består också i att Smedby 1 och 2 kan berätta om 1970-talets nya ideal inom stadsplaneringen, som delvis innebar en motreaktion på miljonprogrammets planering. Smedby utgör en viktig berättelse i historien om det kommunala Väsbyhem och är starkt förknippat med dess första VD Kewé Glemne.

Området är ett tidigt nationellt exempel på omställningen under 1970-talet mot mer marknära bostäder, vilket är karaktäristiskt för flerbostadshus i Upplands Väsby under den här tiden, det vill säga miljonprogrammet på bredden. Upplåtelseformen med tvåvånings flerbostadshus i Smedby 1 var bland de tidigaste i landet, liksom hyresradhus i Smedby 2. Detta var för tiden innovativa lösningar som

gick mot gängse normer. Idéerna kom att utvecklas vidare i Grimstaby där Väsbyhem och arkitekterna vid Brunnberggruppen fortsatte sitt samarbete.

Även de skillnader som finns inom och mellan respektive område i Smedby 1-3 har ett pedagogiskt värde. Något som exempelvis tar sig uttryck i planstrukturens utformning, då exempelvis Smedby 2 är tydligt influerat av de tidstypiska idéer inom stadsplaneringen som strävade efter mer intima och varierade rumsbildningar.

Bevarandevärda karaktärsdrag

- Bebyggelsens tydliga planform och enhetliga volymverkan.
- Tegel med karaktäristisk yta och färgpalett i form av färgstarkt glaserat holländskt fasadtegel i brunt, orange, blått respektive grönt. Det högklassiga materialvalet ger området en exklusiv prägel.
- Enhetligt utformad och färgsatt träpanel, takform och material på husen i kvarterens inre delar i Smedby 2.
- Långa längor med samma typ av fasadtegel i både Smedby 1 och 2 som ger området en sammanhållen yttre front.
- Bilfria parkstråk med sammankopplande gångvägnät genom hela området.
- Den skarpa kvartersavgränsningen mot parkstråket i väster och övergången mot Smedbyskogen som speglar det äldre jordbrukslandskapet.
- Offentliga målpunkter som skolor och förskolors lokalisering till de större parkstråken.

Vägledning

- Var aktsam om områdets helhetsverkan där de individuella byggnadernas volym- färg- och formverkan utförs med variation inom ett överordnat tema.
- Behåll områdets befintliga fasadmaterial och materialkombinationer, där kontrastverkan mellan tegel och puts i kombination ger fasaden dess karaktär. Bibehåll och underhåll områdets färgskalor.
- Bibehåll husgruppernas enhetliga volymverkan och strikta form, taklandskap och skalverkan. Undvik tillbyggnader som bryter ursprungsvolymen.
- Behåll den trafikseparerade planstrukturen med sammankopplande nät av gångvägar inom stadsdelen.
- Värna och förstärk grönstrukturen med bevarade naturmarkspartier och sammankopplande parkstråk mellan bebyggelsegrupperna, liksom övergången med flytande gränser till bostadsgårdarna. Äldre träd och trädtrader bör bibehållas och kompletteras.
- Ny bebyggelse bör undvikas då området bedöms som känsligt. Inordna tillkommande bebyggelse i rådande planstruktur. Kompletterande bebyggelse inom området bör beakta den rådande höjdskalet i två våningar. Tillkommande bebyggelse i mötet med angränsande genomfartsleder bör utformas samordnat som tydligt avläsbara årsringar med enkla volymer och i ett fåtal sammanhållna taknivåer.

11. Smedby 3

SMEDBY 3

Kulturhistorisk status och lagskydd:
*Särskilt värdefullt bebyggelseområde
enligt PBL 8 kap. 13 §*

Uppfört: Färdigställt 1982

Arkitekt: Brunnberggruppen

Ingår i karaktärsområde:
Rekordåren 1960-tal till 1970-tal



Orienteringskarta Smedby 3

Smedby 3

Karaktärsbeskrivning

Planstruktur och stadsbild

Smedby 3 är den sista och avslutande utbyggnadsetappen av stadsdelen, uppförd utifrån en detaljplan antagen 1978. Inom området uppfördes en ny grundskola, förskola och byggnader tänkta att bli stadsdelens huvudsakliga servicecentrum. För att ge Smedby som helhet en mer blandad bebyggelse reserverades även plats för arbetsplatser i södra delen mot Smedbyvägen.

Planstrukturen följer den övergripande idén om trafikseparering i hela stadsdelen, med parkeringar i områdets utkanter som angörs via lokalgator. Däremot har den ursprungliga idén för Smedbys utbyggnad med lamellhus lika första etappen helt frångåtts i Smedby 3. Den mer varierade kvartersstruktur som påbörjades i Smedby 2 har i Smedby 3 vidareutvecklats i en organiskt formad stadsplan med tydligt definierade kvarter. Bebyggelsen består av en blandning av markbostäder och högre hus där de enskilda husvolymerna är placerade med förskjutningar mot varandra och kopplas samman så att de bildar inre gårdsrum. Volymverkan är generellt låg men varierande inom varje kvarter, mellan en och tre våningar, undantagsvis upp till fyra våningar i suterräng. Särskild omsorg har lagts på utformningen av uteplatsema, som omges av murar och ligger terrasserade ovanför varandra vilket ger husen en trappande karaktär. Bostäderna i bottenplan har egna uteplatser, avgränsade av låga klippta häckar eller staket.



Bebyggelsen varierar mellan en och tre våningar och nås genom ett nät av trafikseparerade gångstråk. Centralt i området ligger en park med lekplats intill centrum och det genomkorsande gångstråket som fortsätter vidare genom hela Smedby.

Smedby 3

Söder om Smedbyvägen ligger ett koloniområde. Från detta tar ett långt sammanlänkande gångstråk sin utgångspunkt via en planskild passage under vägen. Stråket fortsätter genom Smedby 3 vidare norrut genom hela stadsdelen med förlängning till Väsby centrum i norr. Stråket kopplar samman olika målpunkter i stadsdelen och ansluter i Smedby 3 mot två parker, skolan och den lokala centrumbebyggelsen. Övriga vägar i området utgörs av småskaliga och lätt böjda stråk genom den täta och låga kvartersstrukturen.

Arkitektur och utformning

Bebyggelsen inom Smedby 3 är konsekvent uppförd med putsade fasader i varmt rosa kulörer med olika nyanser för variation. Putsen har en kammad struktur som ger en karaktäristiskt fiskfjällsformad mönsterverkan. Byggnaderna har generellt små och regelbundet placerade fönster i de olika volymerna. Samtliga fönster är en- eller tvåluftsfönster försedda med lekfullt indelande spröjs. Till de större huvudvolymerna har mindre tillbyggnader av trä tillfogats, i form av trapphus och förråd målade i blått, grönt, rött och rosa, enhetligt utfört per kvarter. Husen har inbyggda balkonger med fronter utförda av omålade betong som är försedda med odlingskärl. Trapphusen är utanpåliggande och har en framträdande utformning med ett kraftigt lutande tak, belagt med lertegel, som följer trappsträckningens vinkel.



Bebyggelsen har en trappande höjdskala och variation mellan marklägenheter och högre hus. Den röd-rosa färgskalan på fasaderna är genomgående i hela området.



Mot entrésidan finns tillbyggnader och trapplopp i trä med kontrasterande kulörer, lika per kvarter.



Putsen dragen med en struktur som ger en bågformad mönsterverkan är karaktäristisk för hela området.

Smedby 3

Taklandskapet är uppbrutet, asymmetriskt och varierande med pulpet- och sadeltak i skiftande vinklar inom varje kvarter. Den enhetliga fasadutformningen och konsekvent utförda färgsättningen samt takens beläggning med röda tegelpannor ger området en lugn och sammanhållen helhetsverkan, trots bebyggelsens stora variation i volym- och formverkan.

Grönstruktur

Området är uppfört på tidigare jordbruksmark som sluttar svagt från Smedbyskogen i nordväst. Utemiljön består i huvudsak av klippta gräsytor med inplanterade träd. Låga klippta häckar som avgränsar uteplatserna mot gångstråken är ett återkommande karaktärsdrag. Två mindre parker med lekfunktioner ligger placerade centralt i området. Kvarteren har en tydligt definierad yttre kant som möter Smedby gårds parklandskap och skogen i norr. En smal grönyta skiljer verksamheterna från Smedbyvägen i söder.

Värdering

Smedby 3 bedöms utgöra ett särskilt värdefullt bebyggelseområde enligt PBL 8 kap. och 13 §.

Bebyggelseområdet bedöms som helhet ha ett högt kunskapsvärde och upplevelsevärde. Området Smedby 3 utgör, tillsammans med Smedby 1-2, en del av ett mycket kulturhistoriskt intressant och värdefullt helhetsområde. Dess historia spänner från olika typerna av fowlämningar, via det äldre bevarade gårdsläget och fram till de moderna bostadsområdena som i huvudsak planerades på den tidigare uppodlade och öppna åkermarken. Kulturmiljön Smedby 1-3 speglar därmed en typisk och lokalt värdefull utveckling inom Upplands Väsby.

Bostadsområdets kunskapsvärde består framför allt i att Smedby 3 kan berätta om 1970-talets nya ideal inom stadsplaneringen, som var en tydlig motreaktion på miljonprogrammets planering. Detta tar sig uttryck i områdets specifika arkitektur med upprutna småskaliga volymer och karaktäristiska färgsättning. Området har ett högt planhistoriskt och arkitekturhistoriskt värde som ett tidigt exempel på postmodernistiskt stadsplanering, vilket tar sig uttryck i kvarterens oregelbundna planform. Även de skillnader som finns inom och mellan respektive område i Smedby 1-3 har ett pedagogiskt värde.

Området har även ett miljöskapande och arkitektoniskt värde som framför allt tar sig uttryck i den lekfulla och variationsrika arkitekturen i området. Detta avseende volymer, kulörer och vinklar med intressanta trappande former som bildar inbyggda balkonger och särpräglad volymverkan i fasaderna.

Bevarandevärda karaktärsdrag

- Områdets övergripande skala och varierande volymverkan, med högst tre våningar, inom en samordnad helhet.
- Områdets helhetsverkan med putsade fasader i skiftande rosa nyanser och tak med röda lertegelpannor. Putsens karaktäristiska draga struktur med bågformad mönsterverkan.
- Utanpåliggande förråd och lutande trapphus av trä målade i blått, grönt, rött eller rosa. Dessa kontrasterar mot huvudbyggnaderna avseende både material och kulör.
- Infällda balkonger med balkongfront av betong.
- Fönster med spröjs och varierande indelningar.
- Planstrukturens bilfria huvudstråk och sammankopplande nät av gångvägar.
- Tydligt definierade gårdsrum och gränser mellan privata uteplatser och allmänna ytor.
- Privata och tydligt avgränsade uteplatser i markplan.

Vägledning

- Värna områdets helhetsverkan där de individuella volymernas volym- färg- och formverkan utförs med variation inom ett överordnat tema.
- Bibehåll och underhåll områdets färgskalor.
- Bevara och stärk det tvärgående gångstråket som del i Smedbys övergripande parksamband mot vilket lokala målpunkter och parker kopplas samman.
- Kompletterande bebyggelse i anslutning till området bör utformas som tydliga tillägg med ett anpassat möte som beaktar områdets höjdskala, planstruktur samt arkitektoniska idé. Tillbyggnader inom kvarteren bör inordnas i rådande planmönster.

12. Skälby

SKÄLBY

Kulturhistorisk status och lagskydd:

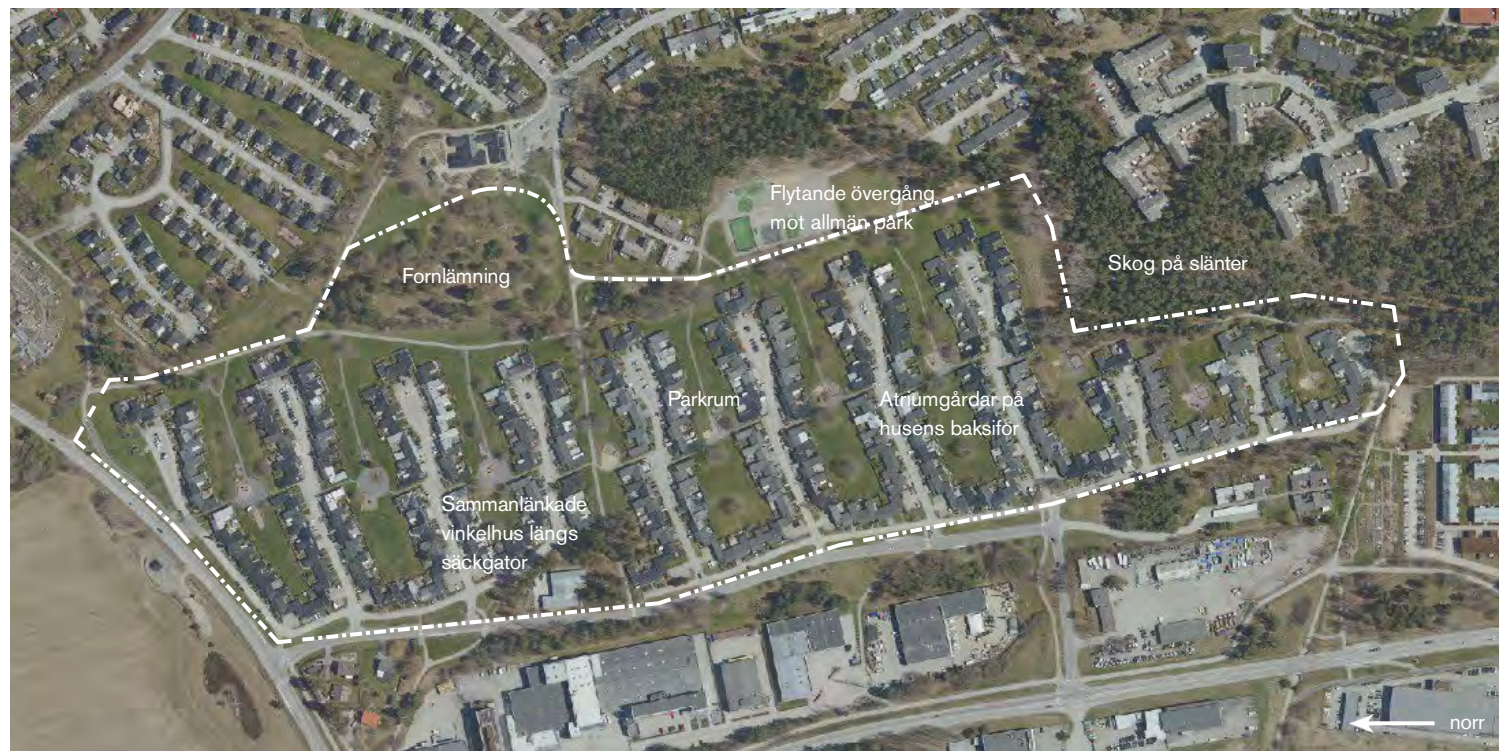
Särskilt värdefullt bebyggelseområde enligt PBL 8 kap. 13 §

Uppfört: 1965

Arkitekt: Nils Karlsson, Ytonghus

Ingår i karaktärsområde:

Radhus och kedjehus 1960-70-tal



Orienteringskarta Skälby

Karaktärsbeskrivning

Planstruktur och stadsbild

Området är uppfört med en konsekvent genomförd trafikseparering. Planen är utformad som en fingerstruktur, där bebyggelsen är grupperad så att den bildar slutna gaturum längs säckgator, vilka i sin tur ansluter till en sammanbindande lokalgata.

Husen består av radhus i form av vinkelhus i en våning som ansluter till intilliggande byggnader så det bildas en privat atriumgård på baksidan. Trädgårdarna avgränsas med plank i bakkant, vilket ger en tydlig gräns mot de gemensamma ytorna. Ett parhus ligger i slutet av varje säckgata mot en stor vändplan. Mitt i kvarteren finns öppningar mellan husen som förbinder säckgatan med stora gemensamma gårdsrum i kvarterens inre. Husen är placerade med förskjutningar mot varandra vilket ger ett dynamiskt och slingrande gaturum på framsidan och oregelbundet parkrum på baksidan.

Husens entrésidor är försedda med förgårdsmark längs gatorna, samt en hårdgjord yta för parkering. Gatorna präglas av bilarnas närvaro. Besöksparkering finns anordnad på mindre ytor i hörnen av kvarteren, närmast den sammankopplande lokalgatan.

Arkitektur och utformning

Byggnaderna är utformade om en våning med fasadmaterialet mexitegel i en vit kulör. Byggnaderna har en mörkmålad sockel och fasaden möter tak med en mörkmålad, liggande träpanel. Det svarta detaljerna i trä ger en tyngd och kontrast i kulör till det vita teglet.

Taken är ursprungligen täckta av papp och takets lutning varierar mellan lutande och platt. Takfallens variation accentueras av träpanelens mörka kulör, vinklar och linjer upplevs skarpa och bygger upp ett taklandskap.

Fönsterna är ursprungligen av trä med mörkt brun kulör. Fönstersättningen är beroende av rum och riktning, varierande gles och tät. Flera fasader hålls fria från fönster och upplevs grafiska i den enkelhet som mötet mellan trä och tegel. Mot bostädernas entré finns en infälld uteplats med staket av mörkt trä. De ursprungliga dörrarna av exklusivare träslag är försedda med skärmtak.

Grönstruktur

De gemensamma bostadsgårdarna övergår utan tydliga gränser i ett allmänt parkområde öster om bostadsområdet. Gårdsrummen är utformade med karaktärsgivande inplanterade lönnungar på en klippt gräsyta, vilken upplevs sila in mellan kvarteren som en förlängning av parken. I mitten av varje kvarter finns en gemensam lektyta. Från gårdarna ansluter gångvägar till parkens sammanlänkande promenadstråk.



Radhusen i form av sammankopplade vinkelhus i en våning är grupperade längs säckgator med förgårdsmark och biluppställning. Området ligger på en dalbotten och den låga skalan gör den övergripande landskapsbilden avläsbar. I fonden syns skogen på bakomliggande kullar.

Skälby

Bostadsområdet är uppfört i ett dalstråk och runt bebyggelsen har skogsmark bevarats längs dalens kanter. Den flacka terrängen och den låga, sammanhållna bebyggelseskalan medför att skogen på kringliggande höjdkullar kan läsas bakom husen och dalens rymd kan upplevas över husen.

Värdering

Skälby bedöms utgöra ett särskilt värdefullt bebyggelseområde enligt PBL 8 kap och 13 §.

Bebyggelseområdet Skälby bedöms som helhet ha ett högt kunskapsvärde och upplevelsevärde.

Områdets kunskapsvärde består i att Skälby kan uppvisa konsekvent planering med hanteringen av trafikfrågor, vilket var en ny aspekt av planeringen på 1960-talet. Detta tar sig i uttryck i områdets systematiska planering, en skarp och formstark struktur i plan. Den slingrande planformen närvarar i områdets avskildhet mellan gata och park samt gemensamma ytor samt privata bostadsytor. Skälby är ett exempel på en planeringshistorisk miljö av kulturhistoriskt värde. Områdets utformning med enhetliga låga volymer i kontrasterande kulörer och material i det öppna parklandskapet har ett högt miljöskapande värde.



På insidan av varje kvarter finns ett bostadsgemensamt gårdsrums, som utan skarpa gränser övergår i den angränsande stadsdelsparken. Bostadshusen är placerade med inbördes förskjutningar som skapar variation i de mellanliggande gårdsrums. Husen har slutna fasader mot parken och indragen placering i kvarterhörnen. Grupper av lönnar i klippt gräs och en centralt placerad lekplats är återkommande på varje gård.



Husen har fasader i vit mexitegel och en mörk liggande träpanel i mötet med taket. Taklandskapet är varierat med omväxlande platta och lutande tak.



Vinklehusen är ihopbyggda så att en atriumgård skapas på baksidan. Den privata gården avgränsas av höga mörkt målade plank mot den allmänna parkytan. Husen upplevs landa direkt på den klippta gräsmattan och gränsen mellan privata och gemensamma ytor är tydlig.

Bevarandevärda karaktärsdrag

- Schematisk planstruktur i slingrande form.
- Kontrastverkan mellan mörkt trä och ljust tegel i fasad är ett viktigt arkitektoniskt uttryck.
- Låg enhetlig höjdskala i en våning med omväxlande platta och lutande tak som skapar ett varierat taklandskap.
- Plankomgärdade privata atriumgårdar med tydlig gräns mot gemensamma ytor. Mörka plank med liggande panel lika panel på fasad.
- Parklika gemensamma gårdsrum mellan radhuslängorna med släpp mellan husen mot gatorna. Sammanlänkande gångstråk och flytande övergång mot angränsande park.
- Gröngjord förgårdsmark utan tydlig avgränsning mot gatan.

Väglledning

- Behåll områdets rådande höjdskala, planform och rytmiska variation av takformer. Undvik påbyggnader.
- Värna bebyggelsens ursprungliga färgsättning och materialverkan med mörkt trä och ljust tegel.
- Undvik att hårdgöra ytor och privatisera förgårdsmarken.
- Bibehåll kontrasten mellan privata atriumgårdar och gemensamma gårdsrum med öppna, flytande gränser mot allmän park.

13. Fresta kyrka

FRESTA KYRKA

Kulturhistorisk status och lagskydd:

Särskilt värdefullt bebyggelseområde

enligt PBL 8 kap. 13 §

Fornlämning enligt KML 2 kap.

Kyrkligt kulturminne enligt KML 4 kap.

Uppförandeår: -

Arkitekt/byggaktör: -

Ingår i karaktärsområde:

-



Orienteringskarta Fresta kyrka

Fresta kyrka

Karaktärsbeskrivning

Arkitektur och utformning

Kyrkan är orienterad i öst-västlig riktning med torn i väster, och sakristia i norr. Kyrkan är uppförd som en enskeppig salkyrka med rakt avslutat kor. Långhuset, korets äldre och inre delar, liksom sakristian är uppförda av gråsten. Tornet, påbyggnader av murarna, dörr- och fönsteromfattningar samt valv är uppförda av tegel.

Kyrktornets huv är försedd med urtavlor. Fresta kyrka har grå spritputs och rundbågiga fönster med släpputsade fönsteromfattningar.

Mansardtaket är skivtäckat med plåt och på kyrkans norra sida finns ett vapenhus. Kors kröner kyrkans båda kortsidor. Enkla, putsade takgesimsar i profil.

Fresta kyrka omges av tät modern småhusbebyggelse. På norra sidan av Fresta kyrkväg ligger församlingshemmet, pastorsexpeditionen och det gamla klockarbostället. Den i modern tid uppförda faluröda längan längst Frestavägen är en anpassning till platsens ursprungliga faluröda bebyggelse. Längre ner längst gatan ligger äldre bebyggelse med kallmurad grund av natursten, timmerstomme och vitputsad skorsten med profil.

På kyrkans västra sida är boden belägen. Boden är halvt nedgrävd, uppförd i puts samt med ett tälttak krönt av ett kors. På kyrkans södra sida ligger ytterligare en bod belägen med likartad utformningen men med ett klot på taket. Längre söder ut ligger vänthallen som är en vitputsad länga med sadeltak som tagit tydlig inspiration från de två bodarna på området.

Kyrkogården

Den äldsta delen av kyrkogården består av resta gravstenar på grästäckta kvarter omgivna av grusade gångar. De äldre gravarna är inramade med formklippta häckar. En låg bogårdsmur av natursten ramar in kyrkogårdens äldsta delar. Muren har förlängts i samband med utvidgningar av kyrkogården under 1900-talet. Rester av en trädrad med gamla lindar även lönnar finns kvar innanför muren, men kyrkogårdens vegetation är under succession och förnygring med nya träd pågår.

Kyrkogården har expanderats söderut i omgångar och fått en öppnare indelning, med tvärgående häckar som delar av större gravkvarter. I södra delen har kyrkogården en friare mer parklik karaktär innehållande en enkel minneslund utförd som en gräsrundel omgiven av gatstensbelagda gångar och planteringar samt ovala askgravar. En trädrad med oxlar delar av minneslundan från den övriga kyrkogården.

Runt kyrkogården ramar en remsa parkmark in miljön och skapar en respektfull distans mot omgivande villabebyggelse.



Ingång från väster med nyplanterade lönnar. Källa: Stockholm stift, foto Mattias Ek

Fresta kyrka



Flygfoto över Fresta kyrka och kyrkogården. Kyrkogården har expanderat i omgångar. Muren och ett fåtal äldre höga träd som fortfarande är vid liv närmast kyrkan hör till områdets äldsta delar. Källa: Stockholm stift, foto Mattias Ek



Häckenramade gravkvarter på kyrkogårdens äldsta delar. Källa: Digitalt museum

Fresta kyrka

Värdering

Fresta kyrka med närmiljö bedöms utgöra ett särskilt värdefullt bebyggelseområde enligt PBL 8 kap. 13 §.

Kyrkomiljön har som helhet ett högt kunskapsvärde och upplevelsevärde.

Kunskapsvärdet speglas i de 15 runstenar som, hela eller i fragment, återfunnits inmurade i kyrkans väggar. Detta vittnar om platsens betydelse som en del av socknens äldsta historia. Upplevelsevärdet ligger i kyrkomiljön som en helhetsmiljö, i huvudsak längs med Frestavägen som följer den gamla sockenvägens sträckning.

Betydelsebärande delar är den på 1770-talet, av friherre Carl de Geer på Stora Väsby och hans maka Catharina Ribbing, restaurerade kyrkobyggnaden med tillhörande byggnader och kyrkogård.



Klockarbostället.

Bevarandevärda karaktärsdrag

- Kyrkans tomhuv av koppar med urtavlor.
- Vit, slät putsfasad med rytmiskt placerade rundbågiga fönster.
- Kyrkans plåtport in från tornet i väst.
- Kyrkans tillhörande 15 runstenar eller delar av runstenar som återfunnits i kyrkans väggar.
- Till kyrkomiljön tillhörande bodar på var sida om tornet.
- Kyrkogårdens resta stenar.
- Gamla träd på kyrkogårdens äldsta delar och muren med tillhörande trädkrans.
- Gravgårdsindelningen med klippta häckar, stora gräsytor och det grusade gångvägnätet.

Vägledning

- Fresta kyrka är kyrkligt kulturminne och skyddas enligt 4 kap. kulturmiljölagen. Enligt 1 § i samma kapitel är kulturhistoriska värden i kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkliga inventarier och begravningsplatser skyddade enligt bestämmelserna i detta kapitel. Väsentliga ändringar får inte ske utan tillstånd av länsstyrelsen.
- Vårda äldre trädvegetation, murar, häckar, gångar och indelning av gravkvarter på större sammanhängande gräsytor.
- Kyrkan, klockarbostället, kyrkstallarna, bod, f.d sockenmagasin och övriga till kyrkomiljön hörande byggnader utgör tillsammans byggnader av högt kulturhistoriskt värde som ska vårdas och bevaras. Nya tillägg och förändringar av dessa byggnader ska utföras restriktivt och antikvarisk sakkunnig ska medverka vid planering och bygglov.

14. Bredden

BREDDEN

Kulturhistorisk status och lagskydd:

Särskilt värdefullt bebyggelseområde
enligt PBL 8 kap. 13 §

Uppförandeår: 1970-80 tal

Arkitekt/byggtör: René Pfening, Lars G Gullstedt

Ingår i karaktärsområde:

Verksamheter längs kommunikationer



Orienteringskarta Bredden

Bredden

Karaktärsbeskrivning

Planstruktur och stadsbild

På 1970-talet började finansmannen Lars Gullstedt uppföra ett verksamhetsområde på tidigare odlingsmark i dalbotten invid E4. Anläggningen har utvecklats sedan dess och kännetecknas framför allt av det höga hotellet i 24 våningar som stod färdigt 1991, med Gullstedts egna privata bostad högst upp. Området, som tidigare kallats GLG Center och Infra City, går idag under namnet Bredden, men hotellet som är områdets signum bär fortfarande det äldre namnet.

Området är tydligt avgränsat av topografin som bildar en triangulär yta mellan skogsklädda höjder och smala rester av Stockholmsåsen. Området är påtagligt påverkat av infrastruktur, med motorvägen E4 som gränsar direkt mot området i väster och större trafikleder som följer områdets övriga kanter. Merparten av utemiljön upptas av parkeringsytor och angoringsvägar till de olika verksamheterna.

Planstrukturen byggs upp av den breda esplanaden längs Kanalvägen med träd i fem rader som går rakt genom området och delar in det i två delar. Närmast E4 ligger den äldsta verksamhetsbebyggelsen, med stora kontors- och handelsmagasin i tre våningar och dubbel takhöjd i bottenvåningen. En högre kontorsbyggnad i sex våningar med lokaler i bottenvåningen bildar rygg mot kvarteret i öster. Byggnaden delas upp i två delar av ett högre mittparti i åtta våningar. Kompositionen utgör volymmässigt en pendang till hotell- och kontorsbyggnaden på andra sidan Kanalvägen. Norr om kvarteret ligger ytterligare en volym som möter den övriga verksamhetsbebyggelsens skala och trappar ner till en lägre del i våning längst i norr.



Det höga hotellet placerat mitt i en sekvens av höga kontorshus utgör ett landmärke mot E4. Framför byggnaderna sträcker sig en bred esplanad planterad med ask. Husens uppglasade fasader och tydliga vertikalitet samt bågförmen som återkommande motiv inom området är karaktärsbärande. På bilden syns även de utanpåliggande hissarna på hotellet.

Bredden

Öster om esplanaden återfinns stora sammanhållna kvarter med högre kontorsbebyggelse i nio till tio våningar. Det 80 meter höga hotellet placerat i mitten av kontorslängan. Hotellbyggnaden har en karaktäristisk siluett med halvcirkelformad kupol högst upp som utgör landmärke för resande längs E4. Området som helhet ligger med god exponering från motorvägen och särskilt vyn mot den raka trädbevuxna esplanaden i kombination med de höga kontorshusen bakom skapar ett karaktäristiskt fondmotiv från motorvägen.



Storskalig kontorsbyggnad med fasad mot E4.

Arkitektur och utformning

Kvarter norr om Esplanaden

Den större byggnaden norr om Kanalvägen består i huvudsak av två högre vinkelformade volymer med mellanliggande lägre delar som är sammanbyggda genom den högre hotellbyggnaden i mitten. De två lägre vinkelformade volymerna är uppförd med en fasad i en kombination av mörka glasplåtar och ljus beige betongelement. Betongen har en smal räfflad yta. Kontrasten mellan materialen är viktig för karaktären. Glasfasadens vertikalitet bidrar till att de stora volymerna upplevs förhållandevis lätta och smäckra. Bottenvåningen är utförd med samma material men är förhöjd och karaktäriseras av en flackt välvd överdel. Vissa partier i bottenvåningen är utförd med mörk plåt. Fasader mot norr har sammanindelning men är utförd med mindre del glas. Taken är i huvudsak platta och utförda med grå plåt. På baksidan av kvarteret finns ett parkeringshus uppfört med fasad av rödmålade stålpartier och ett stål nät mot norr.

Högdelen som innehåller hotell har en yttre fasad av glasplåtar med karaktäristiskt runda höm klädda med rostfri plåt. Det förhöjda entrépartiet mot Kanalvägen har en svängd glasfasad med ett mindre skärmtak av plåt som når ut till vägen. Hela bottenvåningen karaktäriseras av fem stora runda pelare med rostfri plåt, samma material följer hörnen längs hela fasaden och även över taket. Hotellbyggnaden har ett tak som avslutas med en kupol vilket bidrar till den karaktäristiska siluetten och byggnaden som landmärke. Taket är utfört av rostfri plåt.



Den breda esplanaden samverkar med kontor- och hotellanläggningens storskalighet.

Bredden

Kontorsbyggnaden längst upp i norra delen av området ansluter delvis till ovan beskrivna vinkelbyggnader genom att vara utförd med en fasadindelning som bygger på liknande ljus-beige betongelement med smal räfflad yta. Fasaden i övrigt är utförd med rött tegel och profilerad grön plåt vilket ger en sluten karaktär och betonad horisontalitet i arkitekturen. Tegelpartierna har även tydliga inslag av mörkare tegel. Översta våningen är utförd med röd bandtäckt plåt. Byggnaden är uppförd i vinkel och har en lågdel mot norr med fasader helt uppförda i tegel, samt karaktäristiska bågformade skärmtak i plåt mot norr och söder, vilket ger byggnaden en industriell prägel. I väst finns ett hörntorn med entré och burspråk i form av utskjutande spetsiga gavelfönster.

"Kyrkan"

Mitt i området ligger "kyrkan". Det är områdets lägsta byggnad och en av de mest särpräglade och värdebärande, tillsammans med hotellbyggnaden. Kyrkan har en ljust rödbrun tegelfasad och ett platt tak. Tegelfasaden är murad i löpförband med halvstens förskjutning. Liksom flera av de norra byggnaderna har den en vertikalt indelad fasad genom de smala fönsternischerna, med djup sittande karmar och bågar. Nischerna är markerade med djupa profiler i tegel.

Mitt på långsidornas fasader finns särpräglade entréer utförda i ljus marmor och med rundbågeform. Rundbågade fönster går ner till mark i bottenvåningen, dessa är också utförda

med profilerade omfattningar och en särpräglad indelning på fönsterspröjs. Byggnadens lägre del mot norr ansluter i liknande utformning

Kvarter mellan Esplanaden och E4

Den södra delen av området, närmast motorvägen, bestod ursprungligen av fyra byggnader som numera är sammanbyggda med en lägre tegelvolym. En högre volym med lokaler i bottenvåningen bildar rygg mot kvarteret i öster. Den består dels av en mittdel som har en vit och ljut blå plåtfasad med regelbunden fönsterplacering, dels sidoplacerade volymer med fasader som består av mörkbruna och grå betongpartier med frilagd ballast. Volymen karaktäriseras som helhet av en den vertikala indelningen med pilastrar samt en sammanhållen och regelbunden fönsterplacering.

Tre kombinerade butiks- och kontorsbyggnader ligger placerade närmast motorvägen. Dessa är samtliga uppförda enhetligt som enkla kubiska volymer, med fasader av betong med synlig grov ballast, platta motfallstak och fönsterband som förstärker den horisontella karaktären.

Den nordligaste byggnaden har ett entréparti i fasaden mot väst, som i detaljer ansluter till arkitekturen i såväl "kyrkan" som hotellet. I övrigt är byggnaderna av en enkel karaktär.



Den välbevarade "kyrkan" mitt i området har vertikalt indelad fasad och särpräglade bågformade fönster i bottenvåningen.



"Kyrkans" påkostade entré med ljus marmor.

Bredden

Grönstruktur

Stora delar av utemiljön utgörs av hårdgjorda trafikytor för angöring och leveranser till verksamheterna, främst lokaliserade längs E4 i väster. Motorvägen gränsar direkt mot området, endast åtskilt av en smal gräsremsa. Trafikytorna är rationellt utformade och består i huvudsak av asfalterade parkeringsplatser i sammanhängande fält.

Utemiljön i de centrala och östra delarna är utformad med större omsorg med välskötta parkytor och planteringar vid kontorshusen. Området har en formell och omhändertagen karaktär, utformad i samklang med husens arkitektur. Den breda trädplanterade esplanaden framför kontorshusens fasad möter upp bebyggelsen storskalighet och binder samman alla entréerna längs en gemensam axel. Närmast fasad och mitt emot hotellet finns torgytor och en entrézon med formell karaktär. En sekvens av små kvadratiska boskéer är uppförda på rad längs husen, med lågt klippta häckar med formklippt cirkulär eller kvadratisk mitt som ger rum för olika funktioner. Parkeringsplatser finns insmugna mellan boskéerna eller under träden i esplanaden. Även övriga parkeringar i östra delen är inordnade inom större runda eller cirkulära planformer omgärdade av klippta häckar eller prydnadsträd. De geometriska formerna speglar bebyggelsens strikta och starka formspråk med betonade bågar i kombination med rätvinkliga former.



Framför ett äldre kontorshus med lokaler i bottenvåningen finns anlagda parkytor med trädtrader, sittplatser och parkering inordnad i halvcirkelform. Den högre mittdelen har vit och ljut blå plåtfasad som kontrasterar mot de sidoplacerade volymernas mörkbruna fasader med grå betongpartier.

Bredden

Esplanaden är belagd med små betongplattor på körfälten i kombination med grusade parkeringsytor vilket bidrar till upplevelsen av en mer bearbetad yta, i kontrast mot de rationella parkeringsytorna längs E4. Även entréytorna runt kontoren är belagda med små betongsten i olika mönster. Söder om esplanaden ligger en större parkyta med insprängda sittplatser, grusade gångvägar och planteringar framför kontorshuset.

Värdering

Bredden med Infra City bedöms utgöra ett särskilt värdefullt bebyggelseområde enligt PBL 8 kap. och 13 §.

Bebyggelseområdet Bredden med Infra City bedöms som helhet ha ett högt kunskapsvärde och upplevelsevärde.

Bredden är ett av få exempel i Sverige som kan liknas vid fenomenet "Edge cities", ett postmodernt begrepp inom stadsbyggnad som introducerades omkring 1990 i en tid när handel, service och näringsliv flyttade ut ur äldre centrumbildningar. Edge cities och Bredden innebär dock inte den typiska extert belägna handelsområdet, utan en mer blandad bebyggelse. Bilismen och närheten till motorvägen, men också en flygplats är bärande inslag. Området har kunskapsvärde som berättar om E4:ans betydelse för kommunens utveckling i modern tid.

Idéerna har påverkat arkitekturen och området har vissa inslag av postmodernistisk high-tech arkitektur, med form och uttryck som helglasade fasader, panoramahissar, en grandios allé med fem trädrader och stora öppna parkeringsytor. Rundbågen är återkommande i byggnaderna i området.

Byggnader av den stora skalan som uppförs helt på privat initiativ och av lokala entreprenörer bidrar också till kunskapsvärdet och det tidstypiska inslaget.

Byggnaderna och dess fasader i anslutning till och mot Kanalvägen bedöms vara mest värdefulla och håller ihop området till en helhetskaraktär, vilket är betydelsefullt för områdets upplevelsevärde. Skyltar och reklam kan konsekvent ses som en del i arkitekturen, men har i vissa fall negativ påverkan på upplevelsevärdet.

Bevarandevärda karaktärsdrag

- Ursprungliga fasader, glasade fasader, med vertikala och horisontella riktningar och geometriska formspråk.
- Byggnadernas ursprungliga kombinationer av material och omsorg om detaljer som samspelar med varandra inom området.
- Esplanaden med askar och parkinramningen runt kontorshuset.
- Utemiljöns formella och omhändertagna karaktär med klippta häckar och boskéer i samklang med husens geometriska formspråk.

Vägledning

- Arkitekturens karaktär som avser glasade fasader bör vämas. Rundbågade fönster bör bevaras.
- Upplevelsen från, och siktrelationer till motorvägen bör vämas.
- Skyltar på och i anslutning till fasader bör utformas och anpassas efter arkitekturens upplevelsevärden.
- Respektera de högre kvarterens bakre frontverkan och fond mot E4, med hotellet som landmärke i mitten. Bevara den fria sikten mot esplanaden och husen i samverkan från motorvägen.
- Bibehåll och vårda kombinationen av anlagda formella parkytor och verksamheter centralt i området. Underhåll klippta häckar i geometriska former.

15. Grimstaby

GRIMSTABY

Kulturhistorisk status och lagskydd:

Särskilt värdefullt bebyggelseområde
enligt PBL 8 kap. 13 §

Fornlämning enligt KML 2 kap.

Uppförandeår: 1975-77

Arkitekt/byggaktör: Brunnberggruppen

Ingår i karaktärsområde:

Rekordåren 1960-tal till 1970-tal,
Postmodernism 1970-tal till 1990-tal



Orienteringskarta Grimstaby

Grimstaby

Karaktärsbeskrivning

Planstruktur och stadsbild

Grimstaby är uppfört som en serie bostadsgårdar grupperade runt ett sammankopplande huvudstråk som går genom hela området. Kvarteren har en oregelbunden planform som omväxlande sluter till och öppnar upp mot huvudstråket genom öppningar eller portiker, vilket ger nya vinklar och fondmotiv när man rör sig genom området. Taklandskapet är påtagligt med branta höga tak och kupor. Hela området är trafikseparerat i enlighet med sin tids ideal, med angöring och parkeringar samlade längs de omgivande huvudgatorna. Hela området är uppfört med stor rikedom i variation mellan enskilda hus inom ett sammanhåller tema. Bostäderna är uppdelade i mindre volymer som var för sig är individuellt utformade, i en skala som varierar mellan en och två våningar. Bostadsentréerna är orienterade mot de gemensamma gårdarna.

I kvarteren förekommer både radhus, främst i en våning, och flerbostadshus i de högre husen. De flesta bostäderna har en mindre privat trädgårdsyta mot gården och en större trädgård mot kvarterens baksidor. Trädgårdarna är tydligt avgränsade med låga staket och häckar. I östra delen av området är en skola uppförd med större volymer men en snarlik utformning som bostadskvarteren och i väster finns ett kvarter med en större servicebyggnad, som skiljer ut sig från resten av bebyggelsen. Mindre servicelokaler och förskolor ligger integrerade i kvarterstrukturen.

Arkitektur och utformning

Kvarteren har balkonger och loftgångar in mot gården samt burspråk och farstukvistar, högre belägna balkonger och rabatter ut mot gatorna. Byggnaderna är låga med branta sadeltak täckta med betongpannor, höjderna varierar mellan en och två våningar och är sammanlänkade likt radhus. Flera tak har fönsterkupor med sadelform, dörrar och portar i området är försedda med skärmtak i form av sadeltak med takpapp. Fasaderna har en variation mellan trä och puts. Trädetaljer i fasaden har kontrasterande kulör mot putsfasaden, trädetaljer är utformade med olika riktning och skapar indelningar i fasaden. Fönstren har olika indelningar med överljus och spröjs samt i vissa fall med korsposter. Fönsterdimensionerna är grova och utformade i plåt.

Grönstruktur

Grönstrukturen är en tydligt integrerad del av planen, med den omgivande naturmarken som sparats i en krans runt området och även går in genom området mellan bostäderna och skolan i öster. Naturliga höjder och naturmarkspartier har tagits tillvara som bostadsgårdar och som park centralt i området. Den naturliga skogsvegetationen har kompletterats med främst inhemska träd och fruktträd. Mellan kvarteren finns en småskalig och rikt förgrenad struktur av gångvägar som går mellan trädgårdarna och leder ut i den omgivande skogsmarken.



Bebyggelsen är grupperad i oregelbundna gårdsbildningar längs ett genomgående, i huvudsak bilfritt, huvudstråk. Vägens kurvor och de varierande volymerna ger varierande fondmotiv som leder blicken framåt. Husens fasader är i puts eller trä, målade i en för hela området sammanhållen färgskala.

Grimstaby

Värdering

Grimstaby bedöms utgöra ett särskilt värdefullt bebyggelseområde enligt PBL 8 kap och 13 §.

Bebyggelseområdet Grimstaby bedöms som helhet ha ett högt kunskapsvärde och upplevelsevärde. Områdets kunskapsvärde består framför allt i att Grimstaby kan berätta om 1970-talet nya ideal inom stadsplaneringen, ett ideal som var en tydlig motreaktion på miljonprogrammets planering och byggande. Detta tar sig uttryck i områdets specifika arkitektur med uppbrutna småskaliga volymer och en varierande färgsättning.

Området har ett högt planhistoriskt/arkitekturhistoriskt värde som ett tidigt exempel på postmodernistiskt stadsplanering, vilket tar sig uttryck i kvarterens oregelbundna planform längs huvudstråket.



Entrén från gården via trapplopp och loftgångar. Balkongfronterna är varierande med paneler i olika storlek och staket i starka färger.



Bostadshusen ligger grupperade runt inre gårdsrum med bevarad naturmark eller anlagda grönytor. Husens omväxlande volymindelning, där varje volym ges en egen kulör, skapar ett småskaligt och varierat gårdsrum.

Grimstaby



I områdets utkant möter bebyggelsen skogen. Området har ett väl utvecklat nät av park- och gångstråk som binder samman de inre delerna med omgivande naturområden.



Balkonger, burspråk, branta sadeltak och paneldetaljer på fasaden är karaktäristiska byggnadselement. På utsidan av kvarteren har bostäderna egna trädgårdar, tydligt avgränsade av låga enhetliga staket eller häckar.

Bevarandevärda karaktärsdrag

- Den oregelbundna kvartersindelningen som ger varierande fondmotiv ihop med bebyggelsens framträdande taklandskap.
- Material i variation mellan trä och puts som skapar varierade fasader.
- Starka kulörer i kombination med pastell ger kontraster i fasaderna.
- Panelriktning samt panelindelning som dekorativt element.
- Burspråk i förenklad postmodernt formspråk och balkonger med grova dimensionen.
- Välutvecklad grönstruktur med gröna gårdsrum och sammanlänkande gångstråk.
- Tydligt definierade gårdsrum, där entréerna orienteras mot de gemensamma gårdarna. Tydliga gränser mellan privata trädgårdar och allmänna ytor.

Vägledning

- Området är känsligt för ny bebyggelse inom och i anslutning till bostadskvarteren.
- Var aktsam om områdets helhetsverkan där de individuella byggnadernas volym-, färg- och formverkan utförs med variation inom ett överordnat tema. Underhåll och bibehåll områdets färgskolor.
- Tillåt ej tillägg som ombyggnad av tak, tillbyggnad av fönsterkupor eller upptagning av nya dörrar och fönster.
- Behåll planstrukturens bilfria huvudstråk med mindre torg och sammankopplande nät av gångvägar.
- Bevara grönstrukturen med tillvaratagen och förädlad naturmark och topografi på gårdar och i parkrum samt naturmarken som ramar in området.

16. Bollstanäs - Gamla vägen

BOLLSTANÄS - GAMLA VÄGEN

Kulturhistorisk status och lagskydd:

Särskilt värdefullt bebyggelseområde enligt PBL 8 kap. 13 §

Uppförandeår: -

Arkitekt/byggahtör: -

Ingår i karaktärsområde:

Äldre villaområden före 1960



Orienteringskarta Bollstanäs - Gamla vägen

Bollstanäs - Gamla vägen

Karaktärsbeskrivning

Planstruktur och stadsbild

Gamla vägen går på en höjd längs en bergsslänt som sluttar ner mot Norrviken i öster. Från vägen leder stickgator ner mot lägre liggande fastigheter längs strandkanten. Vagnätet är småskaligt, med grusade vägar som mjukt följer terrängen. Från höjderna ges utblickar mot vattnet och skogen på andra sidan sjön över de lägre tomterna, vilket gör landskapets topografi med sjön i botten mellan skogsklädda bergssluttningar avläsbart.

De äldsta villorna är uppförda med topografisk anpassning på stora fastigheter med en central placering på tomten. Inom trädgårdarna finns bevarade bergspartier och äldre skogsträd som tall och ek, framför allt i de högre liggande delarna av området. Närmast vattnet, där marken är flackare, har området en öppnare karaktär med större inslag av fruktträd, klippta gräsytor och lägre trädgårdsvegetation. Villorna ligger med tydlig distans mot vattnet och flera av tomterna har sjöbodnar och bryggor.

Över tid har de äldre tomterna styckats av och förtätats, vilket märkbart förändrat områdets karaktär. Av en ursprunglig fastighet kan det ha bildats två eller tre nya tomter som idag är bebyggda, utöver den ursprungliga villan. Senare tids byggnader ansluter i skala till de äldre villorna, men är ofta uppförda utan sockel och utan de äldre byggnadernas topografiska anpassning. De plana ytor som husen kräver har medfört en avjämnad mark med stödmurar och slänter som tar upp höjdskillnaderna och där en stor del av den äldre vegetation avverkats. Det finns idag bara ett fåtal större fastigheter bevarade som berättar om villaområdets ursprungliga karaktär, främst i områdets södra delar.

Arkitektur och utformning

Bollstanäs är ett område med bevarad villabebyggelse från sekelskiftet 1900. Områdets byggnader har individuell utformning men delar stildrag och material. Bebyggelsen är huvudsakligen orienterad med framsida mot vägen och byggnadens huvudsakliga symmetri och utsmyckning syns mot gatan, med höga socklar i puts samt ca två våningar. Byggnaderna har verandor, fasadgavlar och balkong riktade mot gatan. Takmaterialet skiftar mellan papp, plåt och tegel och olika takformer förekommer. Fasader är i huvudsak utformade med stående och/eller liggande träpanel i kontrast bemålat i vitt, gult eller rödfärg. Även putsade byggnader förekommer.

Hustaken kröns med skorstenar av rött tegel, plåt eller puts. Längs vägarna löper olika typer att staket och murar med grindstolpar och grind intill husen.



Äldre villa med träpanel uppförd med topografisk anpassning och en friliggande placering högt upp på tomten. Markens naturliga topografi är bevarad med inslag av skogsträd som gran och tall. Äldre grindar och staket avgränsar mot gatan.

Bollstanäs - Gamla vägen



Äldre villa på en stor ostyckad tomt med grusad uppfart och naturmarksträd.



Smala grusvägar som följer topografin kännetecknar gatunätet i området.



Exempel på äldre villa med putsad fasad och valmat tak i stram klassicistisk arkitektur.



Äldre reslig trävilla med centrerad frontespis med tillhörande komplementbebyggelse.

Värdering

Bollstanäs - Gamla vägen bedöms utgöra ett särskilt värdefullt bebyggelseområde enligt PBL 8 kap och 13 §.

Bebyggelseområdet bedöms som helhet ha ett högt kunskapsvärde och upplevelsevärde.

Området kan berätta om den statligt understödda egnahemsrörelsen som inom Bollstanäs gav jordbruksarbetare och hantverkare möjlighet att skaffa mark och bygga sig ett eget hus. Karaktärsområdet är förhållandevis ovanlig i kommunen idag. Området har koppling till en närmast försvunnen handelsträdgårdsverksamhet.

Bollstanäs - Gamla vägen



Villor anpassade till områdets äldre karaktär har uppförts på avstyckade tomter under senare tid.



Senare tids villaförtätningar har medfört markpåverkan med avjämnad mark och avverkning av vegetation i kontrast mot områdets äldre karaktär.

Bevarandevärda karaktärsdrag

- Större, äldre ostyckade villafastigheter med ursprunglig villabebyggelse och uppvuxen vegetation som bidrar till att skapa distans mellan husen och ger området en lummig karaktär.
- Byggnader med ursprunglig volym, med frontespiser och verandor riktade mot gatan.
- Enkla, äldre uthus byggda i anslutning till huvudbyggnad.
- Ursprunglig topografi med äldre uppvuxen naturmarksvegetation och karaktärsträd som tall och ek.
- Det småskaliga och grusade vägnätet och vägarnas sträckning i landskapet, anpassade efter topografi.
- Äldre staket och grindar som markerar entré till tomten.

Vägledning

- Bibehåll tomtstorlekar och undvik avstyckningar för att bibehålla välbevarade äldre delar med glesare bebyggd och uppvuxen karaktär.
- Tillkommande bebyggelse inom villaområdet kan ske avseende mindre volymer med bevarad öppenhet mellan tomtarna. Större volymer, schaktning och höga stödmurar bör undvikas för att respektera områdets ursprungliga skalverkan och terränganpassade byggnadssätt.
- Ny bebyggelse bör anpassas i volym, taklutning och kulörval till ursprunglig villabebyggelse.
- Vårda och värna utemiljöns topografi och karaktär med äldre uppvuxen vegetation, äldre grusat vägnät och siktlinjer mot vattnet.

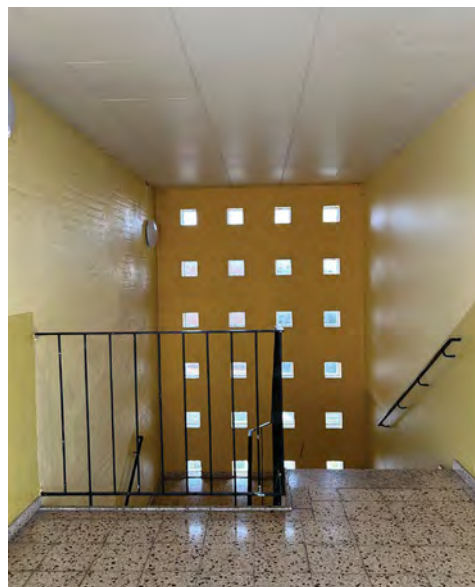
Bo 85

Bebyggelse från bomässan Bo 85 i Upplands Väsby

Bo85 i Upplands Väsby var den första renodlade bostadsmässan i Sverige och inrättades på initiativ från bostadsdepartementet som ville uppmuntra ett kvalitativt och långsiktigt byggande. Temat för mässan var "Bygg för gemenskap". En viktig idégivare var arkitekten Kjell Forshed vid Brunnberggruppen. Mässan belyste frågeställningar om hur man kan bryta socialt utanförskap, nya former för boendeflytande och hur utbudet av bostäder kan göras mer variationsrikt.

De särskilda förhållandena som rådde i Upplands Väsby vid denna tid i kombination med de generella arkitekturströmningarna i tiden, har efterlämnat ett antal typiska och mycket särpräglade kulturmiljöer. I vissa avseenden var de före sin tid och förebådade idéer och stildrag som skulle komma att bli etablerade.

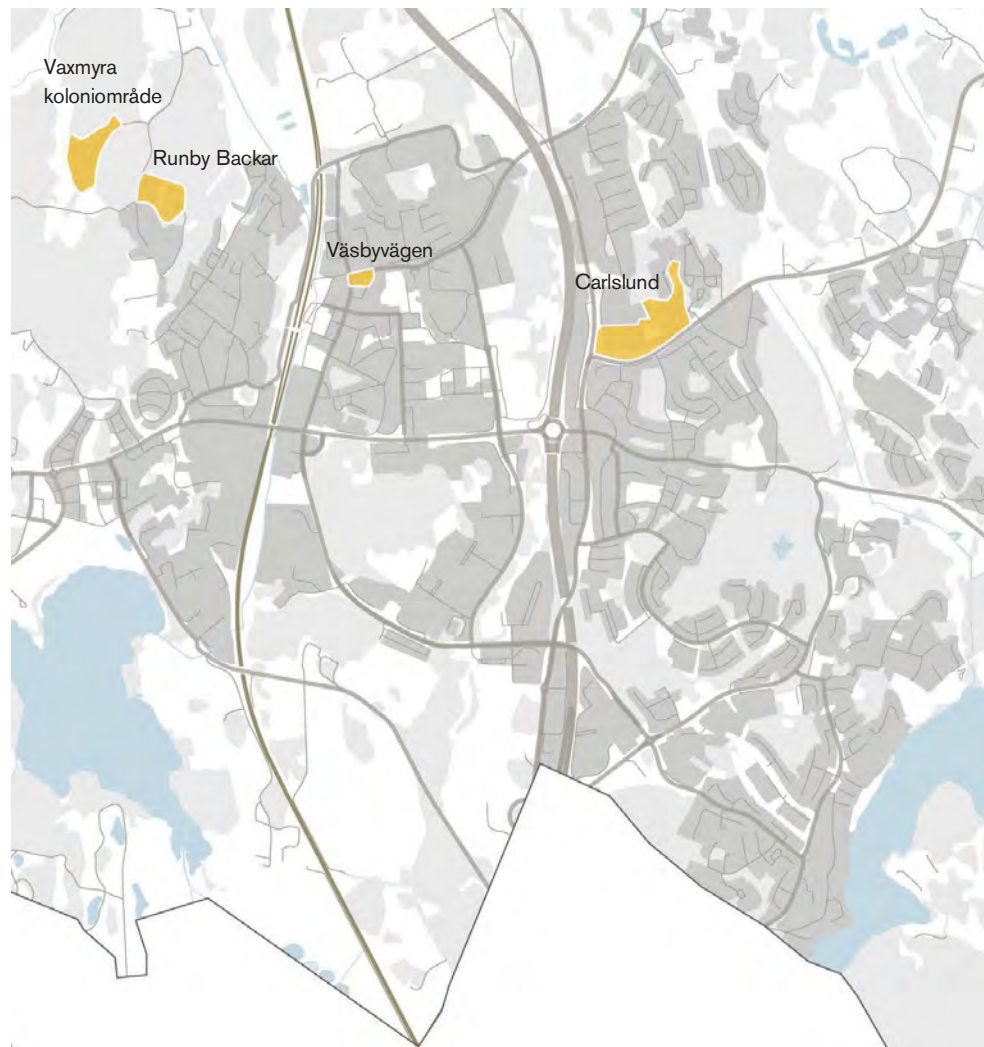
Genom temat "Bygg för gemenskap" så utgör de bevarade områdena i minst lika hög grad en representant för den breda samhällshistoriska aspekten av den postmoderna riktningen, d v s den som handlar om de sociala aspekterna. En social inriktning och hög ambition utmärkte även det kommunala bostadsbyggandet i Upplands Väsby. Bakom denna inriktning stod framför allt två starka personer, Kewe Glemne, VD för Väsbyhem och Bengt Sparrman, planeringsdirektör på Länsstyrelsen i Stockholm och Socialdemokraternas starke man i Upplands Väsby från mitten av 60-talet till slutet av 1970-talet. Kewe Glemne var socialt engagerad och drev frågan om kommunalt byggda billiga markbostäder för barnfamiljer.



Interiör trapphus i Carlslund.

I Runby Backar lades vikt vid att spara befintlig naturmark så långt som möjligt. I småhusområdet visade Byggforskningsrådet på hur småhusbyggandet och grupphusområden skulle kunna utvecklas.

I Carlslund presenterades bland annat atriumhuset som ett litet flerfamiljshus, kring ett gemensamt glastäckt gårdsrum. I centrumhuset åskådliggjordes boendeservice och hur ett trapphus kan göras till ett vardagsrum för spontan gemenskap. I Björkqvalla genomfördes ett förtätningsprojekt med två flerbostadshus. På de stora takterrasserna placerades lusthus med öppen spis för gemensamma grillkvällar.



Orienteringskarta områden med bebyggelsemiljöer från bomässan Bo85 i Upplands Väsby.



17.Bo 85: Carlslund

BO 85: CARLSLUND

Kulturhistorisk status och lagskydd:

Särskilt värdefullt bebyggelseområde enligt PBL 8 kap. 13 §

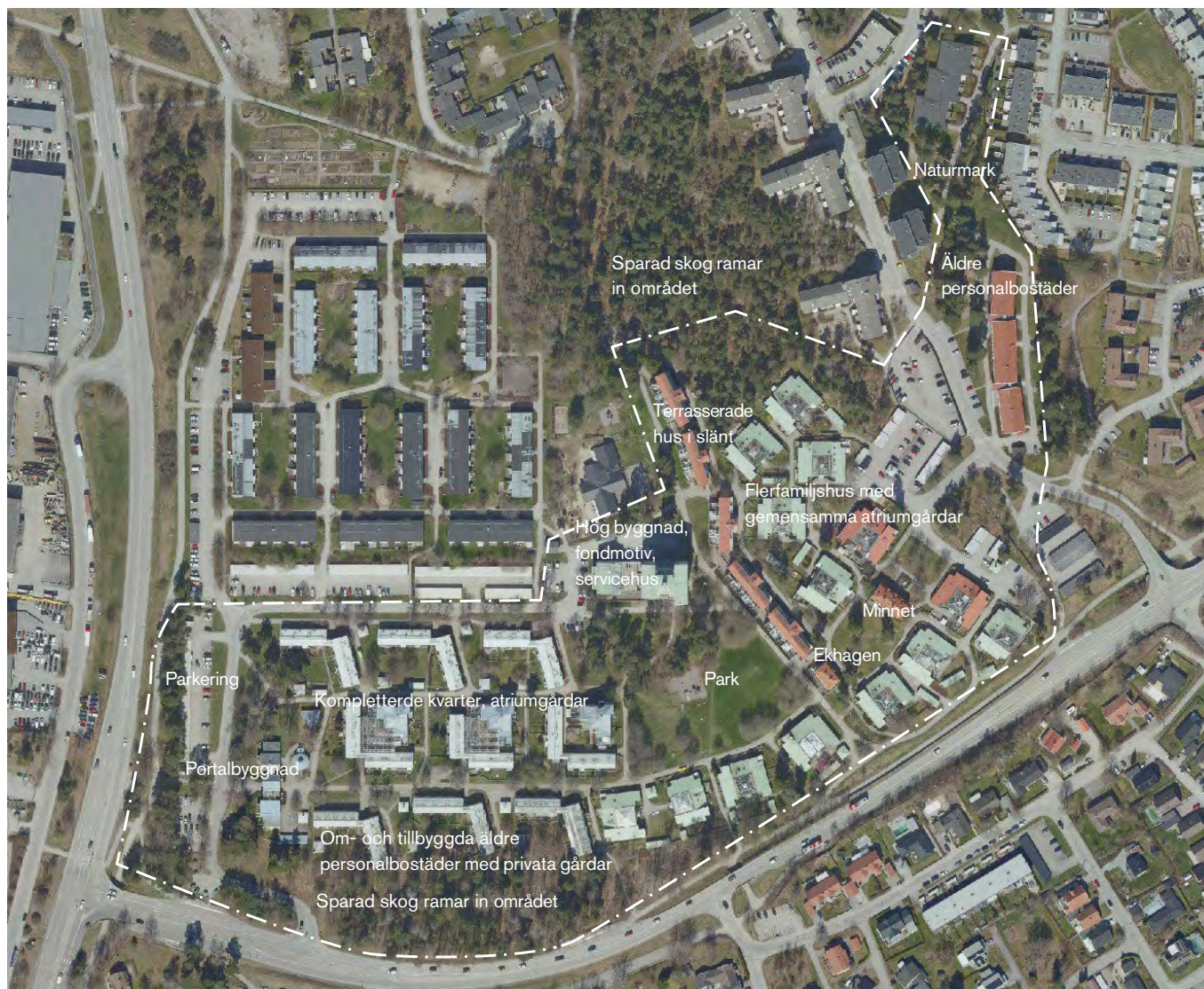
Fornlämning enligt KML 2 kap.

Uppförandeår: 1920-, 50-, och 80-tal

Arkitekt/byggaktör: Brunnberggruppen

Ingår i karaktärsområde:

Postmodernism 1970-tal till 1990-tal



Orienteringskarta Bo 85: Carlslund

Bo 85: Carlslund

Karaktärsbeskrivning

Planstruktur och stadsbild

Bebyggelsen i Carlslund är en vidareutveckling och komplettering av den äldre vårdhemsbebyggelse med tillhörande personalbostäder som tidigare uppförts på platsen. I västra delen låg låga personalbostäder i två våningar, parvis grupperade i vinkel och inordnade i en flack öppen parkmiljö. Områden med sparad skog gav området en lummig inramning mot omgivande gator. I öster höjer sig marken mot skogsklädda kullar, inom vilket två äldre byggnader för vårdhems behov placerades. Nordöst om dessa låg tidigare fler byggnader för vårdhemet.

I samband med bomässan Bo85 togs en ny stadsplan fram för området. Den äldre bebyggelsestrukturen vidareutvecklades i västra delen längs tre parallella stråk genom området. Huvudstråket i söder förstärktes med ny bostadsbebyggelse uppförd som mindre grupper inom ett sammanhållet tema och entrén annonseras utåt genom en framträdande portalbyggnad i väster. Befintliga personalbostäder byggdes om och kompletterades med volymer till slutna inglasade gårdar. Den öppna ytan och äldre skogsträd centralt i området togs tillvara som park och kompletterades med vegetation och lekfunktioner. I öster ramas parken in av ny bebyggelse som följer släntfot och genom en trappande volymverkan tar upp höjdskillnaderna mot berget. Även äldre byggnader från vårdhems tid har inordnats som del av strukturen.

Bebyggelseskalan inom Carlslund varierar från de äldre låga bostadslängorna i två våningar till högre hus som trappar upp från tre till fem våningar med accentuerande tornlika delar. Mitt i området ligger centrumhuset som särskiljer sig från den övriga bebyggelsen som en solitär med större bredd och volymverkan. Huset, som byggdes med minibutik, bibliotek, gymnastiksal, tvätt och servicelägenheter, utgör ett landmärke i åtta våningar i fonden av parken.

På höjderna i öster ligger atriumhus i en till två våningar terränganpassat i suterräng. Bostäderna är grupperade i U-form runt gemensamma inglasade gårdsutrymmen. Planen är organisk, tät och småskalig med gångstråk som leder fram till bostäderna mellan husen. Byggnaderna ligger vridna i relation mot varandra så att det bildas mindre triangulära bostadsgårdar och en gemensam lekplats mellan husen.

Miljön är trafikseparerad och angöring sker via en matargata och parkeringar i en ring runt området.



Kompletterande bebyggelse i varierande höjdskala. Området karaktäriseras av experimenterande och lekfull arkitektur med lätta material som trä, plåt och glas i kombination med ljus puts i pastellkulörer.

Bo 85: Carlslund

Arkitektur och utformning

Som en tydlig entréport till området Carlslund reser sig en byggnad med fasad i gult och blått kakel. Byggnaden är formad som en port med en två-våningar hög portal centrerad och genomgående i huskroppen. Takavslutet är varierat med ett centrerat gavelmotiv, terrasser på vardera sida samt pulpettak som i de olika våningshöjderna uppfattas som ett förenklat motiv av ett torn.

Innanför porten öppnar området upp sig med byggnader i olika pastellkulörer som turkos, gul, rosa och mintgrön. Proportionerna i området är småskaliga, balkonger är grunda, dörrar och fönster har grova dimensioner som skapar en skalförskjutning. Området karaktäriseras av experimenterande och lekfull arkitektur med lätta material som trä, plåt och glas i kombination med ljus puts. Flera mindre volymer, såsom uthuslängor och små kilformade trähus för boende är utplacerade i området. Ursprungligen uppfördes här loftgångshus på 1950-talet av arkitekten Anders Tengbom som under BO85 kom att byggas om och kompletteras med bland annat inglasade gårdar.

Områdets bebyggelse upplevs sammanhängande trots att flera olika hustyper och arkitektoniska uttryck samlas på platsen. Fönstersättningen är lekfull och fri, här finns utrymme för dels modernistiska inslag som betongglas i rutnär inom trapplopp samt mer traditionell fönsterindelningar med spröjs.



Området är trafikseparerat och angörs via en matargata i ring runt området. Till höger ombyggda äldre personalbostäder som försetts med utanpåliggande trapphus och inglasade loftgångar. Centrumhuset utgör en solitär i fonden av gatan som kantas av en av oxelrad.



Östra delen av området består av en upprepad hustyp med en fasadutformning i faluröd träpanel som avviker från resten av mässområdet.



Terrasserade hus följer släntfot och tar upp höjdskillnader. Husen är utformade med framträdande lågdelar och pelargång mot parken.

Bo 85: Carlslund

De stora glaspartier som ramar in gårdarna mellan huskropparna bildar överbyggnader likt diamanter. Inom de inglasade gårdarna löper loftgångar, växtlighet och gemensamma ytor.

Centrerat i området reser sig ett nio våningshus i rosa kulör och postmodern stil. Längs med Maria Krantzons väg löper fem stycken fem våningshus. Bottenvåningen utgörs av en arkad av pelare med terrasser ovanpå, genom balkonger och inglasade volymer trappar sig fasaden. Fasaderna är uppbyggda av tegel.

I linje med fem våningsbyggnaderna sträcker sig en äldre huggen stenmur som är samordnad med det gamla vårdhemmet uppfört på 1920-talet. Den herrgårdsliknande inrättningen är uppförd i en mindre och en större byggnad i klassicistisk stil vid namn Minnet. Arkitekturen är symmetrisk med putsad gul fasad, mansardtak och lunettfönster.

Den större vårdbyggnaden Minnet flankeras av U-formade byggnader med glasade gårdar, tio stycken totalt.

Norr om området expanderade vårdverksamheten under 1900-talets mitt. Bevarat från denna tid är två byggnadsgrupper längs Solbergavägen, det ena, en rad med sammanbyggda längor om två våningar av tegel, sadeltak och regelbunden fönstersättning. Längre norrut, inramad av tallar, ligger nästa vårdbyggnad om en våning, med flackt tak av papp och fasad av omväxlande tegel och träpanel.



Den lekfullt utformade portalbyggnaden med gul och blå kakelfasad utgör ett landmärke för området.



Äldre vårdhemsbebyggelse är inordnad i den nya strukturen från bomässan, här Ekshagen med tillhörande mur i liv med senare kvarter till vänster blid.



Exempel på hur nya bostäder (till vänster) lagts till och kompletterat ett kvarter med äldre ombygda personalbostäder (till höger).

Bo 85: Carlslund



Delar av vårdhemmets utemiljö har tillvaratagits som park centralt i området. En äldre skogsdunge har kompletterats med de från bomässan karaktäristiska oxlarna som planterats in längs parkens kanter.



De U-formade kvarteren med stora glaspartier över gårdarna, byggda för att stärka gemenskapen mellan de boende, utgör en för Carlsund återkommande och karaktäristisk byggnadstyp.



Invärdig atriumgård med loftgångar till bostadsentréerna, gemensamhetsyta och planteringar.

Bo 85: Carlslund

Utemiljö

Utemiljön har vidareutvecklat den tidigare parkkaraktären och kompletterats med trädtrader som markerar gångstråken. Äldre tallar har sparats nära husen på berget och i den lägre delen är inplanterad oxel är ett återkommande karaktärsträd.

Utemiljön har getts tydligare avgränsade privata trädgårdsytor och bostadsgårdar som ramas in av låga vitmålade staket. Längs gårdarnas kanter finns inslag av förråd och andra mindre byggnader. Den äldre skogsmarken har bevarats mot omgivande trafikleder och bibehåller områdets lummiga inramning från vårdhemmets tid. Även gårdsmiljön kring de äldre vårdbyggnaderna har integrerats i strukturen som mindre parkytor.

Värdering

Carlslund bedöms utgöra ett särskilt värdefullt bebyggelseområde enligt PBL 8 kap och 13 §.

Bebyggelseområdet Carlslund är komplext och sammansatt och bedöms som helhet ha ett högt kunskapsvärde och upplevelsevärde.

Områdets har framför allt ett värde genom sin betydelsefull historia som en del av den första renodlade bostadsmässan i Sverige. Bo85 är en viktig del av Upplands Väsby historia och kom att prägla efterföljande årtiondens arkitektur och samhällsbyggande. Bo85 fångar en tid av innovativ syn på boende och gemenskap. Ledorden

från Bo85, "gemenskap, trygghet, trivsel och harmoni" har satt tydliga avtryck i utformningen av Carlslund.

Områdets utveckling kan även berätta om ett längre historiskt tidsdjup som kan berätta om vårdens utveckling på platsen, med det äldre sjukhemmet Carlslund som gett namn till området.

Den postmoderna ombyggnaden skiljer sig från många andra samtida ombyggnader genom sin klart uttalade tanke och idemässiga innehåll och en gestaltning i enlighet med ideerna, såväl i stadsplan som i de enskilda byggnadernas utformning.

Bevarandevärda karaktärsdrag

- Mindre bebyggelsegrupper utformade samordnat i plan och inom ett sammanhållet tema för varje bebyggelsestyp.
- Centrumhusets och portikbyggnadens roll som ensamma solitärer och landmärke.
- Bebyggelse inordnad i en småskalig, lummig utemiljö med bevarade äldre skogsträd och tidstypiska trädtrader.
- Tydligt avgränsade privata bostadsgårdar och uteplatser, enhetligt utfört med vitmålade staket.
- Trafikseparerad struktur med bilfria huvudstråk.
- Det centrala parkrummet och kransen av skogsränder runt området.
- Inglasade innergårdar med växtlighet, utformade som gemensamma ytor
- Pastellkulörer i olika accenter som ett tidstypiskt uttryck under 1980-talet.
- Olika fasadmaterial som plåt, puts, glas, trä, kakel, tegel skapar variation i miljön.
- Området inrymmer ett flertal olika byggnadsvolymer, proportioner och uttryck men upplevs samstämt.

Vägledning

- Underhåll och vårda bostadstyperna inom det större fd bomässaområdet efter deras respektive karaktär och utformning, samordnat inom respektive mindre sammanhållen grupp.
- Ny bebyggelse bör undvikas inom det tidigare mässområdet. Utveckling av funktioner i befintliga byggnader och kompletterande bebyggelse kan vidareutveckla bomässans anda och idé om att bygga för gemenskap. Ny bebyggelse behöver underordnas befintlig struktur med samordnade grupper med sammanhållen volymverkan.
- Bevara områdets inramning med upp vuxen äldre vegetation och skogsmark runt området. Vårda äldre skogsträd och från bomässan tidstypisk vegetation, grönsstruktur och trafikseparering som karaktärsskapande stadsbyggnadselement.
- Vårda områdets experimentella uttryck med material som tex glas, aluminium, kakel och puts med färgskala i skiftande pastellkulörer. Även fasader med föluröd träpanel inom del av området.
- Bevara de inglasade atriumgårdarna som en del av områdets särprägel.
- Respektera områdets landmärken som solitära markörer, vilka utgörs av den gula portalhuset och centrumbyggnaden i 9 våningar.
- Bibehåll relationen och planstrukturen mellan områdets äldre vårdbyggnader Ekshagen och Minnet samt årsringen med personalbostäder öster om mässområdet med angränsande allmänna grönytor.

18. Bo 85: Runby Backar

BO 85: RUNBY BACKAR

Kulturhistorisk status och lagskydd:

Särskilt värdefullt bebyggelseområde enligt PBL 8 kap. 13 §

Uppförandeår: 1985.

Arkitekt/byggaktör: FFNS, Skanska, HSB, m.fl.

Ingår i karaktärsområde:

Postmodernism 1970-tal till 1990-tal



Orienteringskarta Bo 85: Runby backar

Bo 85: Runby Backar

Karaktärsbeskrivning

Planstruktur och stadsbild

Bo85-området Runby backar består av tre delområden och ligger som en ö i skogen i samhällets utkant, med bevarad naturmark nära inpå husen. Skogspartier avgränsar de olika delområdena från varandra och ramar in området mot omgivningen. Närheten till naturen har varit styrande vid planeringen och varit utgångspunkt för gestaltningen, där stor hänsyn har tagits till topografi och landskapsvärden.

I väster ligger ett tätt och lågt småhusområde uppfört med mindre grupper av hus längs två säckgator. I öster finns två kvarter med flerbostadshus av olika karaktär – Runby höjd respektive Runby backe. Flerbostadshusen är grupperade runt gårdsrum och kvarteren möts i mitten vid en gemensam vändplan utformad som ett torg. Vid denna ligger även en kvartersstuga med gemensamhetslokaler för hela mässområdets bebyggelse liksom garage och två ”grindstugor” med tvättstuga och soprum. Från området leder gångstråk vidare ut i naturen och det angränsande rekreationsområdet väster om Runby.



Flygfoto över mässområdet Bo 85 vid Runby backar från Bromsbodavägen mot nordväst. Runby höjd syns till höger i framkant och Runby backe till vänster. Bakom dessa syns småhusområdet, delvis dolt bakom bevarad skogsvegetation. Naturen är sparad nära inpå husen runt hela området.

Källa: Länsförsäkringar

Bo 85: Runby Backar

Småhusområdet vid Lövestavägen

Vid Lövestavägens slut lät Byggforskningsrådet uppföra ett 20-tal småhus och villor med en blandning av prefabricerade och arkitekt Ritade hus. Naturen och kvartersmarken mellan byggnaderna är det sammanbindande elementet i stadsplanen som i övrigt upplevs brokig och varierad till följd av den experimentella sammansättningen av byggnader.

Byggnaderna är indelade i tre mindre grupper, med variation i relation till gatan och kvartersmarkens utförande mellan grupperna. Entrévägen in i området upplevs som en vanlig villagata och vid denna ligger den första gruppen bostäder samlade. De anslutande grupperna markeras av en vitmålad portik i trä och har utformats med olika grad av prioritet för vistelse för bil.

De enskilda tomterna har hållits små till förmån för de gemensamma vistelseytorna. Strukturen är tät, husen ligger nära varandra och tomterna är små, skalan är låg mellan en och två våningar. Gatorna kröker runt en ursparad kulle med naturmark i mitten och husen är uppförda med hög grad av markanpassning. De enskilda husen ligger nära fastighetsgräns eller gränsar direkt mot gatorna, vilket ger ett tydligt definierat och välvägränsat gaturum med insprängda gemensamma ytor. Husen är orienterade med samma riktning per bebyggelsegrupp, men med variation i förhållande till gaturummet mellan grupperna, som omväxlande vänder långsida och höm mot gatan beroende på läge i planstrukturen.



Bo 85: Runby Backar

Entrévägen in i området är utformad som en asfaltera villagata. Villorna i norra delen är grupperade runt ett gemensamt torg som nås via en körbar gångväg, parkering ligger samlad utanför området. I södra delen är miljön utformad som en gångfartsgata med varierande bredd och gemensamma vistelseytor mellan husen. Utemiljön har en sammanhållen utformning i de senare båda delområdena, med plattlagda ytor och små insprängda "skogsöar" med stiliserad natur i form av lindar planterade i ytor belagda med grus eller natursten. Som en del i områdets ambition att pröva nya hållbarhetstankar har lokalt omhändertagande av dagvattenanvänts konsekvent i hela området och all dagvattenhantering tas omhand i marköverbyggnaden.

Lindarna är ett återkommande karaktärsträd för hela småhusområdet. De var från början tänkta att vara friväxande men har idag ett hamlat utseende. I norra delområdet avgränsar vitmålade trästaket byggda med rutmönster de enskilda tomterna mot torget och gångstråket, vilket ger de gemensamma ytorna en samordnad inramning. Det vitmålade trätemat med rutmönster återkommer även i portalerna till de olika delområdena, i carportar och i en paviljong i södra delen.

Till området hör även en bollplan som huggits



Bo 85: Runby Backar

Runby höjd

Husen består av omväxlande låga och högre volymer mellan två och fyra våningar som kopplats samman till halvcirkelformade längor. Dessa är i sin tur grupperade i ring runt en gemensam bostadsgård med bevarad naturmark. Det finns även vinkelställda delar på utsidan av varje länga som ger en planform som påminner om stjärnhus. Husen är varsamt nedställda i terrängen placerade som i en uthuggen glänta. I denna del gick mässan 1985 kanske som längst i att bevara naturmarken bland alla områden.

Fasaderna är konsekvent utförda vita prefabricerade betongelement, som består av en kombination av grova ytor som ramas in av slätare ytor. Detaljer är utförda dels av rödmålad träpanel i liggande format, dels gul plåt. Asymmetriskt utformade och utanpåliggande balkonger och trapphus är karaktäristiskt och bryter ner skalan. Taken är flacka sadeltak täckta med tegel och kraftiga takutsprång.

Den centrala delen av gården upptas av längor med carportar och cykelparkeringar. Bostäderna i markplan har uteplatser avgränsade av häckar och låga plank. Entréerna nås av en gångväg som följer nära fasad, med en smal remsa anlagda planteringar och häckar närmast husen. På några platser finns mindre anlagda ytor intill husen med lekfunktioner och sittplatser, men gården kännetecknas i övrigt i hög grad av den bevarade naturen med berghällar och höga skogsträd som tall och björk.



Bo 85: Runby Backar

Runby backe

Runby backe består av en grupp med tre högre punkthus i kombination med två långa markbostäder i två våningar, samlade uppe på en höjd och placerade i en ring runt en gemensam bostadsgård. Punkthusen har en oregelbunden planform där volymernas upptrappning i höjd till fem våningar med utskjutande lägre delar är karaktäristisk.

Byggnaderna är uppförda med fasader av mörkt gult tegel i löpförband med en halvtstens förskjutning. Sockelvåningen är utförd med ett mörkare gult, röd-brunt, tegel och övergången markeras med en mönsterdekor av stående tegel. Tegelfasaden är sluten och har få fönster i fasaderna ut från området. Fönster är i huvudsak utförda som vita enlufts-fönster.

Balkongerna, i de flesta fall inglasade, är utförda i vit och blå plåt och bärs upp av vita pelare. Balkongernas utförande utgör en stark kontrast till tegelfasaden och upplevs delvis som osammanhängande med den övriga volymen. Stora balkonger är HSB:s tolkning av gemenskap med öppen planlösning och stora balkonger för umgänge.

Husen binds samman med kraftiga tegelmurar som bildar en ringmur runt kvarteret. Den anlagda bostadsgården med vistelse- och planteringar ligger skyddad på insidan medan skogen går ända fram till fasad på utsidan. Höjdskillnaden mot naturen tas upp av en hög sockel som förstärker kontrasten. Markbostäderna har en egen liten förgårdsmark mot gårdssidan och gårdens entré är markerad av en hög portik i tegel och trä.



Bo 85: Runby Backar

Värdering

Runby backar bedöms utgöra ett särskilt värdefullt bebyggelseområde enligt PBL 8 kap. och 13 §.

Bebyggelseområdet bedöms som helhet ha ett högt kunskapsvärde och upplevelsevärde.

Områdets har framför allt ett värde genom sin historia som en del av den första renodlade bostadsmässan i Sverige. Bo85 är en viktig del av Upplands Väsby historia och kom att prägla efterföljande årtiondens arkitektur och samhällsbyggande. Bo85 fångar en tid av innovativ syn på boende och gemenskap. Ledorden från Bo85, "gemenskap, trygghet, trivsel och harmoni" har satt tydliga avtryck i utformningen av Runby backar.

Typisk för bomässan och det sena 1980-talets områden är upplevelsen av byggnaderna som delvis experiment, vilket resulterat i en spretig och delvis osammanhängande karta över arkitektoniska stilriktningar. Inte sällan inspirerade av internationell arkitektur och arkitekturtidskrifter.



Bo 85: Runby Backar



Bevarandevärda karaktärsdrag

- Mindre bebyggelsegrupper utformade samordnat i plan och inom ett sammanhållet tema för varje bebyggelsestyp.
- Kvarterens inbördes skilda angreppssätt för att uppnå de övergripande sociala målen "bygg för gemenskap".
- Kopplingen till naturmarken både i utemiljöns utformning och bebyggelsens topografiska anpassning.
- Gemensamhetstanken med små privata ytor till förmån för större gemensamma gårdar, gemensamhetslokaler och vistelseytor.
- Utemiljöns välbevarade helhetsutformning i småhusområdet med plattlagda ytor, lindar, skogsöar, trästaket, portaler etc.
- Plank eller murar som avgränsar privata ytor mot naturmarken och kontrasten mellan anlagda och vilda ytor runt flerbostadshusen.
- Den specifika och särpräglade materialkombinationen vilket vittnar om områdets experimentella karaktär. Generell omsorg kring detaljer.

Vägledning

- Bevara skillnaden i utemiljöns utformning och angreppssätt mellan de olika byggnadsgrupperna. Vårda tidstypiska och välbevarade detaljer på gårdar och torg.
- Spara skogen nära inpå byggnaderna och mellan byggnadsgrupperna, liksom kontrasten mellan anlagda ytor och vild natur.
- Underhåll och vårda bostadstyperna inom det större fd bomässaområdet efter deras respektive karaktär och utformning, samordnat inom respektive mindre sammanhållen grupp.
- Ny bebyggelse bör undvikas. Utveckling av funktioner i befintliga byggnader och eventuellt kompletterande bebyggelse bör vidareutvecklas i bomässans anda och idé om att bygga för gemenskap. Ny bebyggelse behöver underordnas befintlig struktur med samordnade grupper med sammanhållen volymverkan.
- Vårda småhusområdets experimentella angreppssätt av olika hållbarhetsaspekter och boendeformer.

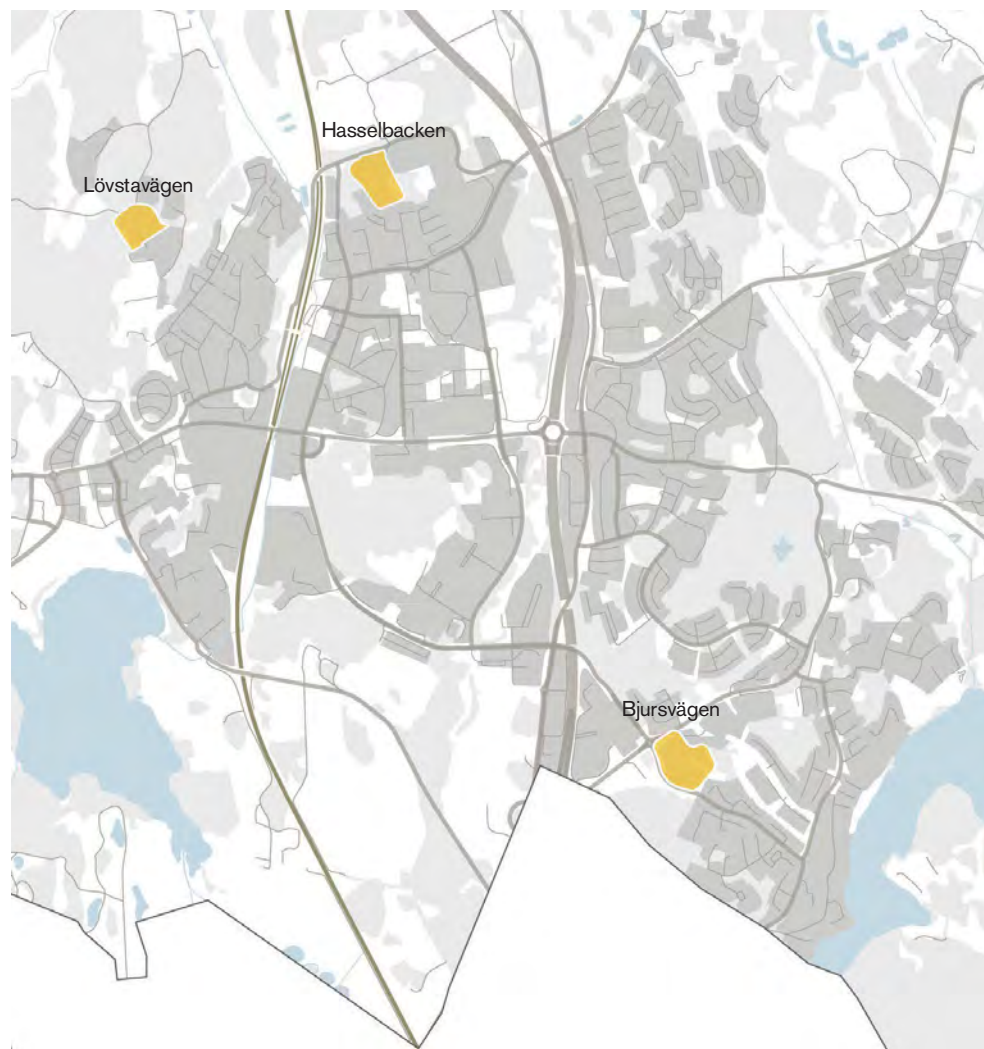
Terrasshus

Terrasshus i Upplands Väsby

Dessa terrasshus ingår i ett stadsbyggnadsmönster om postmodernistiska stadsenklaver, lokaliserades till kommuns krans på höjder med närhet till service och bilkommunikation. Den första gruppen uppfördes vid Hasselbacken i anslutning till Apoteksskogen norr om centrum. Övriga områden ligger vid Lövestavägen i Runby och vid Bjursvägen i Bollstanäs.

Gemensamt för områdena är att de innefattar grupper om ett tiotal byggnader som är uppförda i gult tegel med själva terrassdelen utförd i ljusmålad betong. Husen har en avsmalnande sektion i höjdlid, där våningsplanen har ett större djup längre ner i huset och terrasserna kragar ut nedanför varandra. Till varje terrass hör odlingskärl i framkant vilket ger fasaderna ett livfullt intryck.

Miljöerna som nämns ovan omfattar grupper med rena terrasshus, men även i andra områden i kommunen förekommer liknande terrasser som inslag i bebyggelsen från sent 1970-1980-tal, ex Carlsund, Smedby 3 och Björkvalla.



Orienteringskarta områden med terrasshus i Upplands Väsby

Terrasshus



19. Terrasshus: Hasselbacken

TERRASSHUS: HASSELBACKEN

Kulturhistorisk status och lagskydd:

Särskilt värdefullt bebyggelseområde enligt PBL 8 kap. 13 §

Uppförandeår: 1976

Arkitekt/byggahtör: Lennart Bergström, HSB

Ingår i karaktärsområde:

Rekordåren 1960-tal till 1970-tal,
Postmodernism 1970-tal till 1990-tal



Orienteringskarta Terrasshus: Hasselbacken

Terrasshus: Hasselbacken

Karaktärsbeskrivning

Planstruktur och stadsbild

Terrasshusen längs Hasselbacken är inordnade i kuperad terräng som tidigare bestod av skogsmark. Husen är parallellställda i långa band och inordnade i två grupper, med mindre förskjutningar inom strukturen eller mellan trapphusen inom respektive grupp. Husvolymerna håller en gemensam takhöjd men trappar ner längs slänterna och tar upp höjdskillnaderna i terrängen, vilket ger en varierad byggnadshöjd på mellan 3-7 våningar.

Arkitektur och utformning

Långsidorna på byggnaderna är utförda med olika utformning. Den södra fasaden utgörs av själva terrasserna i trappande vita rutmönster i fack, fasaden i motsatt långsida utgörs av en stram tegelfasad med regelbunden fönstersättning. Från denna sida nås entréerna. På entrésidorna finns förskjutningar i fasaden med utkragande delar som skapar variation och bryter upp arkitekturen. Gavlarna har en sammanhållen diagonal fasadlinje innanför vilken terrasserna döljs, vilket ger husen en stram triangulär tvärsnitt.

Grönstruktur

Mellan byggnaderna finns bevarade berghällar och naturmarkspartier insprängda, varvat med anlagda grönytor med lekplatser och gemensamma uteplatser. Runt hela området finns även en ring av naturmark bevarad. Hela området trafikförsörjs via en matargata i ring runt området och parkering sker i garage under byggnaderna. Mellan husen leder mindre körbara vägar där mindre parkeringsytor finns insprängda, men området upplevs i huvudsak trafikseparerat.



Terrasshusen tar upp höjdskillnaderna i terrängen och varierar i höjd utifrån marknivån, med högre våningsantal där marken faller undan. Terrasserna kragar ut nedanför varandra och är i framkant försedda med odlingskärl.

Terrasshus: Hasselbacken



Bild ovan: Den skarpskurna gavelsektionen med sammanhållen fasadlinje bakom vilken terrasserna döljs är karaktäristisk, liksom fasadmaterialet i gult tegel.

Liten bild till vänster: På entrésidorna skapar fasadförsjutningar variation och bryter upp de långa husfasaderna.

Stor bild till vänster: Terrasser i målad betong. Mellan husen finns bevarade naturmarkspartier med berg i dagen på gårdarna.

Terrasshus: Hasselbacken

Värdering

Terrasshusen vid Hasselbacken bedöms utgöra ett särskilt värdefullt bebyggelseområde enligt PBL 8 kap och 13 §.

Bebyggelseområdet bedöms som helhet ha ett högt kunskapsvärde och upplevelsevärde. Genom sin särpräglade och genomtänkt skulpturala form så har byggnaderna ett högt arkitektoniskt värde. Byggnadstypen inom området berätta om en för tiden innovativ ambition att vilja skapa varierade boendemiljöer. Terrasshusen vid Hasselbacken har även ett särskilt värde som de första av denna typ av terrasshus i kommunen.

Bevarandevärda karaktärsdrag

- Terrasshus med avsmalnande siluett och varierande höjdskala med en sammanhållen taklinje.
- Gul tegelfasad och gavlar med diagonal fasadlinje som visar på terrasshusens siluett och princip.
- De öppna balkongerna med synliga nivåer.
- Stora gårdsrum med anlagda vistelse- och kombi- rum i kombination med bevarade naturmarkspartier och berg i dagen.
- Naturmarksinramningen och sammanlänkande gångstråk till angränsande områden.

Vägledning

- Bevara områdets helhetsverkan i plan, volymverkan och fasadutformning.
- Behåll områdets befintliga fasadmaterial och materialkombinationer, där kontrastverkan gult tegel, bruna fönsteromfattningar och detaljer samt terrassernas målade betong ger husen dess särprägel och karaktär.
- Bibehåll gårdarnas öppna och naturliga karaktär och småskaliga vägnät. Undvik att hårdgöra ytor för parkering.

20. Terrasshus: Lövstavägen

TERRASSHUS: LÖVSTAVÄGEN

Kulturhistorisk status och lagskydd:

Särskilt värdefullt bebyggelseområde enligt PBL 8 kap. 13 §

Uppförandeår: 1984

Arkitekt/byggtör: HSB

Ingår i karaktärsområde:

*Rekordåren 1960-tal till 1970-tal,
Postmodernism 1970-tal till 1990-tal*



Orienteringskarta Terrasshus: Lövstavägen

Terrasshus: Lövstavägen

Karaktärsbeskrivning

Planstruktur och stadsbild

Terrasshusen längs Lövstavägen är i huvudsak placerade i en ring med tvärställda längor så att de bildar två större gårdarum. Några hus är även placerade parallellt med vägen, vilket ger en variation mellan att husen vänder gavel och långsida mot gatan. Husen håller i huvudsak fem eller två våningar per länga. Till de lägre volymer som vetter mot Lövstavägen hör enskilda trädgårdar medan övriga bostadshus enbart har terrasser, orienterade i sydlig eller västlig riktning.

Arkitektur och utformning

Byggnadernas entréer nås från båda långsidor av fasaden, sidan med terrasser samt den lodräta motsatta fasaden. Huskropparna har tydlig baksida och framsida med de generösa, trappande fasaderna i kontrast till den motsatta långsidan med en stram tegelfasad med regelbunden fönstersättning. Entrésidan har en plan fasad i huvudsak utan utskjutande delar men med ett markerat trapphus, vars sträckning markeras med fönster som staplats på höjd med mellanliggande panel i orange plåt. I fasaden finns fönster av olika storlek, mindre till badrum och större för trapphus. Fasaderna är murade i gult tegel med våningsband.

Terrasserna skiljer ut sig från gavlarna i tegel genom avvikande utformning i betong som skapar ett zick-zack-mönster längs gavelfasaderna.

Grönstruktur

Marken i området är flack och gårdarna består av anlagda grönytor med klippt gräs och lekplatser varvat med ursparade naturmarkspartier. Parkering är anordnad i garage under husen eller som markparkering och i carportar längs Lövstavägen. Området utgör tätortens gräns mot väster och gränsen är skarp mot den angränsande skogen. Från gårdarna leder gångvägar ut mot ett sammankopplande parkvägnät som går i en ring runt bebyggelsen. Grönstrukturen är en viktig del i den övergripande stadsplanen, där bevarade naturmarkspartier skapar distans mot angränsande bebyggelsegrupper och bildar sammankopplande parkstråk mellan olika bostadsområden.



Terrasshusen på Lövstavägen har en karaktäristisk gavelsektion med utanpåliggande terrasser i målad betong. Under husen ligger garage med entré från gaveln mot gatan under en portik med välvt tak.

Terrasshus: Lövstavägen



Fasad mot entrésidan i gult tegel med våningsband och markerade trapphus.



Husen håller enhetlig höjdskala i fem eller två våningar. De lägre husen längs Lövstavägen är försedda med privata trädgårdar mot gatan.



Husen står grupperade så de bildar större gårdsrum och vänder omväxlande gavel och långsida mot gatan.

Terrasshus: Lövestavägen

Värdering

Terrasshusen vid Lövestavägen bedöms utgöra ett särskilt värdefullt bebyggelseområde enligt PBL 8 kap och 13 §.

Bebyggelseområdet bedöms som helhet ha ett högt kunskapsvärde och upplevelsevärde. Genom sin särpräglade och genomtänkt skulpturala form så har byggnaderna ett högt arkitektoniskt värde. Byggnadstypen inom området kan berätta om en för tiden innovativ ambition att vilja skapa varierade boendemiljöer. Terrasshusen vid Lövestavägen har även ett särskilt värde genom kopplingen till bostadsmässan Bo85.

Bevarandevärda karaktärsdrag

- Sammanhållen bebyggelseskala i fem eller två våningar.
- De öppna balkongerna med synliga nivåer.
- Gavlar av tegel och synliga terrasser i betong som visar på terrasshusens siluett och princip.
- Stora gårdsrum med anlagda vistelseställen i kombination med bevarade naturmarkspartier och berg i dagen.
- Naturmarksinramningen och sammanlänkande gångstråk till angränsande områden.

Väglledning

- Bevara områdets helhetsverkan i plan, volymverkan och fasadutformning.
- Behåll områdets befintliga fasadmateriell och materialkombinationer, där kontrastverkan mellan gult tegel, bruna fönsteromfattningar och detaljer samt terrassernas målade betong ger husen dess särprägel och karaktär.
- Bibehåll gårdarnas öppna och naturliga karaktär och småskaliga vägnät. Undvik att hårdgöra ytor för parkering.

Kompletterande kulturmiljöer



Kompletterande kulturmiljöer

Kompletterande särskilt värdefulla byggnader och bebyggelseområden

I detta avsnitt presenteras kompletterande objekt bestående av både större områden och enskilda byggnader utanför de större helhetsområdena. De utpekade särskilt värdefulla byggnaderna och bebyggelseområdena finns markerade på intilliggande karta samt står listade med namn och fastighetsbeteckning på följande sidor. Byggnader är numrerade med blå ring och bebyggelseområden med röd ring.

Den kompletterande listan utgår dels från kulturmiljöprogrammet från 1988, dels från senare inventeringar genomförda eller beställda av kommunen, men även utifrån ny utredning och värdering genomförd under 2024-2025.

Notera att det ej har gjorts någon beskrivning och precisering av värdebärande egenskaper. För att bedömma en åtgärds påverkan behöver antikvarisk kompetens medverka.



Översiktskarta kompletterande särskilt värdefulla byggnader (blå ring) och bebyggelseområden (röd ring). Siffrorna hänvisar till objektslistorna på följande uppslag.

Kompletterande kulturmiljöer

○ Bebyggelseområden

1. Harva gård, HARVA 1:12, Lilla Harva, HARVA 1:7, Arbetarbostad vid Harva, HARVA 1:23
2. Nybygget, NEDRA RUNBY 1:5, Skarvhagen, ÖVRA RUNBY 2:4, Pråmudden, BÅTBYGGARTORP 2:1, Sportstuga, NEDRA RUNBY 2:18, Sommarstuga, NEDRA RUNBY 2:10
3. Roparudden, TÖRNDAL 1:24 mfl. Torpet Törndal, TÖRNDAL 1:22, Torpet Gröndal, TÖRNDAL 1:3
4. Kanothus, VÄSBY 1:6, fyra små sportstugor, ÖVRA RUNBY 1:6 "Väsbyskolans gamla dass", ÖVRA RUNBY 1:6
5. Sättra gård, Sättraområdet, SÄTTRA 1:4
6. Gamla Löwenströmska med Holmen gård, HAMMARBY 1:16, nya Löwenströmska, HAMMARBY 1:2
7. Nibble gård, NIBBLE 1:2
8. Stora Alby gård, STORA ALBY 1:1
9. Odenslunda gård, ODENSLUNDA 1:401
10. Kedjehus Odenvägen, ODENSLUNDA 1:391-400
11. Radhus Björkvallavägen, VILUNDA 1:447-468
12. Övra Runby norra & södra gården, ÖVRA RUNBY 1:81 & ÖVRA RUNBY 1:13
13. Villaområde med Haacks bilservice, flera fastigheter längs Åsvägen
14. Gårdarna i Vik/Viksgårdarna/Viks by, VIK 1:83 m.fl.
15. Hasselgatans storgårdskvarter, HAMMARBY 8:6 m.fl.
16. Sundsborg, två områden med hyresradhus, ODENSLUNDA 1:649, ODENSLUNDA 1:407
17. Villor, Herrgårdsvägen 1,2, 5 och 6, VILUNDA 1:313, 1:125, 1:150 och 1:122
18. Bisslinge gård
19. Terrasshus: GRIMSTA 137:3 m.fl.
20. Flerbostadshus från 1940-tal längs Bryggerivägen, VILUNDA 1:167, 1:166, 1:168, 1:161

○ Byggnader

21. Torpet Kyleborg, EDSBY 3:6, Kyle, EDSBY 3:4
22. Sköldnora kungsgård, SKÖLDNORA 1:19
23. Villa vid Bergklintvägen, GRIMSTA 81:2
24. Viks dragontorp, norr om Skälby
25. Villa Tomta, SANDA 1:3
26. Björkvallahuset, VILUNDA 1:21
27. Villa vid Ringvägen, ÖVRA RUNBY 2:89
28. Fresta gård, FRESTABY 1:48
29. Sanda gård, SANDA 1:8
30. Villa av Erik Asmussen vid Stora vägen, GRIMSTA 5:8
31. Villa av Axel Bjurbäck vid Rosenhillsvägen, GRIMSTA 5:39
32. Bollstanäs skola, GRIMSTA 44:82
33. Torpet Lura, LURA 2:5
34. Disponentvillan Vilunda, VILUNDA 1:54
35. Villa Susebo, VILUNDA 1:580
36. Stora Vilunda, VILUNDA 1:266
37. Missionskyrkan, VILUNDA 1:469
38. Kvarter med Pyramiden m.fl. VILUNDA 16:30, 16:59
39. Marabou, ÄLVSUNDA 7:6
40. Njursta båtsmanstorp NJURSTA 1:9, Eds prästtorp, EDS PRÄSTGÅRD 1:9
41. Lindhem gamla skola, SKÄLBÄ 1:436
42. Karl Engströms snickerifabrik vid Bryggerivägen, VILUNDA 1:92
43. Bo85: Terrasshus vid Björkvalla, VILUNDA 6:16

Kompletterande kulturmiljöer



Kanotklubben Glids kanothus. Nuvarande kanothus byggdes 1936-38 och är arkitektritad. Det ser i princip likadant ut idag.
Källa: Kanotklubben Glid

5. Källor

Källor

Internet

Bebyggelseregistret: <https://www.raa.se/hitta-information/bebyggelseregistret/>

Digitalt museum: <https://digitaltmuseum.se/>

Riksantikvarieämbetets riksintressebeskrivningar: <https://www.raa.se/samhallsutveckling/riksintresse-for-kulturmiljovarden/riksintressebeskrivningar>

Väsbykartan: <https://www.upplandsvasby.se/kommun-och-politik/kommunfakta/kartor/vasbykartan>

Arkiv

Upplands Väsby kommunarkiv

Upplands Väsby bygglovarkiv

Litteratur och skrifter

Génetay, Cissela & Lindberg, Ulf, *Plattform Kulturhistorisk värdering och urval, grundläggande förhållningssätt för arbete med att definiera, värdera, prioritera och utveckla kulturarvet*, Riksantikvarieämbetet, Stockholm, 2015

Kulturmiljövårdens riksintressen enligt 3 kap. 6 § miljöbalken: Handbok. Riksantikvarieämbetets förlag, Stockholm, 2014

Unnerbäck, R. Axel, *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse*, [Ny utg. 2012], Riksantikvarieämbetets förlag, Stockholm, 2002

Tips på litteratur över kommunens bebyggelseutveckling

Bygg för gemenskap, 1986 – Birger Åström m.fl

En bok om upplands Väsby, 1973 – Alf Nordström m.fl

Geografiska namn i Upplands Väsby kommun, 2002 – Lars E Jansson

Kavalkad och minnen från 35 år i kommunal tjänst, 1995 – Allan Eklund

Mitt Väsby 1925-1993, 2004 – Hugo Sabel

Skrifter om Väsby 1-7, 1989-1996 – Upplands Väsby kommun m.fl

Så byggdes Väsby, 1983 – Lars-Göran Ahlqvist, Lena Lönnqvist

Upplands Väsby 50 år, 2002 – Ingrid Olausson

Upplands Väsby kulturhistoriska miljöer, 1988 – Peter Bratt m.fl

Översiktlig bedömning av kulturhistoriska miljöer i tätorten, 2009 – Upplands Väsby kommun m.fl

Projektinformation

Kunskapsunderlag för kulturmiljö i Upplands Väsby

Datum 2025-05-28

Illustrationer och fotografier där inget annat
anges: Nyréns Arkitektkontor

Medverkande

Beställare

Kommunstyrelsen Upplands Väsby kommun

Upplands Väsby kommun

Anna Atterlöf, enhetschef strategisk
samhällsplanering

Eleni Zervou, bygglovschef

Gustaf Lindblad, bygglovshandläggare

Karin Seleborg, tf. planchef

Lena Nordenlöv, stadsarkitekt

Marzieh Chalant, planarkitekt

Teodor Mattsson, vikarierande
kommunantikvarie

Nyréns Arkitektkontor

Fredrik Innerstedt, Byggnadsantikvarie, cert.
sakkunnig kulturvården (KUL2)

Maria Engström, Landskapsarkitekt LAR/MSA
och Planeringsarkitekt FPR/MSA

Lenore Weibull, Byggnadsantikvarie, cert.
sakkunnig kulturvården (KUL2)

Fanny Sundberg, Planeringsarkitekt FPR/MSA

Anna Röst, Fil dr, Arkeolog, underkonsult,
Karneol kulturmiljö

Övriga

Avstämning har skett med representanter från
Upplands Väsby Hembygdsförening samt
Magnus Källström, Riksantikvarieämbetet

